

პრობოლოვანი

81
1900/2
N1

აქავენი

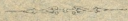
თ ვ ი უ რ ი

პრეპრედი

წელიწადი მესამე

№ 1

თბილისი, 1900

თბილისი

სტამბა ექ. ივ. ზელოძისა. ჯ. ტიპ. ზ. ივ. ზელოძისა.

1900

საბჭო

თ ვ ი უ რ ი

საბჭოთა

წელიწადი მესამე

№ 1

იანვარი, 1900

39629
25930

ფილიალი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა. ტ. ტიპ. ნი. ნი. ხელაძის

1900

საქართველოს
საბჭოთაო
საბჭოთაო
საბჭოთაო

0 2 0 0 0 0

თეატრის
ისტორია

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 4-го Февраля 1900 г.

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

შირველი განყოფილება.

	გვ.
I ჩემი აღსარება აკაკის	1 — 4
II მუთათუხრი საახალწლო დოსთეოქისის	5 — 7
III მებათა-მება (ლექსი)	8 — 11
IV ნათელა (ძველებური ამბავი) აკაკის	13 — 64
V მართველთ წარმართობის ღმერთთა ბინათ საღვურნი ფ. ჭ. — სს	65 — 68
VI ჭაბუა ორბილიანს (ლექსი) ბესიკის	69 —
VII ლექსი (გაგონილი სპირიდონ ხალაძი- საგან და ჩაწერილი გ. კ — შვილისაგან.	70 — 71
VIII წიგნი მიწვარილი სვიმონ წარეთლი- საგან სახუცის ფვილისა ამისადმი ტრაპიზონიდან	72 — 73
IX მართველთ ხელოვნები და ხელოვნო- ბა საქართველოში ფ. ჭ. — სს	75 — 92
X ახალციხე ვინმე მესხის	93 — 109
XI არხეოლოგიური ფურცლები ვინმე მესხის	111 — 142

მეორე განყოფილება.

I ხალხური ლექსები შეკრებილი სოსიკო მერკვიდჯის-მიერ	143 —
II ანდაზები (მისივე)	144 — 145
III გამოცანები (მისივე)	146 —
IV ფშაური სიმღერები შეკრებილი გრ. აფშინაშვილისაგან	147 — 154
V განცხადებანი	

ჩემი აღსარება

„წასვლა და აღარ მოსვლა უენი. წინ წყალი, უკან მეწყერი!“ მეცხრამეტე საუკუნე! მე უენი საყვედურის მეტი არა მპარტებს-რა... სხვებს ყველას მფარველ ანგელოზად მოევლინე და მე კი ცბაერ დალაღად შემომეპარე: მიძინარს მიმხადე ძალი და, დღეს თმა-გადაკეცილი, უენი წისქვილის ქვას ვაბრუნებ; უენს საფქვავს ვამზადებ და უენ კი დამცანი?! მაიძულებ, რომ დავიფიწყო წმინდა სიონის გალობა და ფილიასტიმლურად გიმღერ-გილოდინო. კურთხეულ იყოს გონება, სიკვდილ-სიცოცხლის მომცემი და ავ-კარგის მომნიჭებელი! მან გვიმაგალითა „მოთმინება იობისი“ და „ტანჯვა ამირანისა“, მაგრამ მანვე მოგემადლა „საკვდილითა საკედლის დათრგუნვა“ და „საფლავების უნათა ცხოვრების მინიჭება!..“

როგორც მოწმუნე ქრისტიანს უფლება არა მაქვს, რომ გული გავიტყხო! მეცა ვრწამს და მოველი, რომ მეცხრამეტე საუკუნის დანაკლისს მეოცე საუკუნე შემივსებს. მართალია მე თვითონ კი ვეღარას მოვესწრები, მაგრამ ჩემი შვილები ხომ ეღირებებიან და ესეც კარგი ღვთის წყალობა და დიდი სანუგეშო იმედია. ტყვილად კი არ უოქვამს ჩვენს ძველებს: „მამა შვილისაგან ითავსებაო“. მეც ისინი ჩამომმახებენ საფლავში და მივახარობლებენ, საფლავში ჩანაყოლ სურვილის განხორციელებას. ამ თავითვე ასე მეჩურჩულება ოცნება და მო-

მავლის იმედი დღევანდელ ჩემს წყლულს მალამოდ ედება. ბევრს აღარას ვნაღვლობ. მე გინდ ყფითაც მიმაცილონ საფლავის კარამდე, ოღონდ კი მომავლის აკვანს „მზე შინათი“ მიეგებოს ჩვენი ერი!.. მაგრამ რას ვამბობ? ხა-ხა-ხა-ხა-ხა! ჯერ რომ კადვე ცოცხალი ვარ, არ მომკვდარვარ და მკბენენ, საკვდილის შემდეგ მარტო ყფვას ვინ მაკმარებს? ასე რიამ ეს მეცხრამეტე ჩემი თანამედროვე საუკუნო ჩემთვის საუბედურო, სახიფათო და უსამართლო იყო. ცხოვრებისაც ველარა გამიჯია-რა: ვისაც მე თვითონ ვუყუფედი, ისინი არას მერჩიან და ვისაც ვუგალობდი ისინი კი მიყუფენ. ნეტავი მეც ყველასათვის მეყეფა თუ კი ხელის შემშლელი აღარავინ მეყოლებოდა და მოსვენებითაც ვიქმნებოდი! მაგრამ რაღა დროს, გვიანღა არის ყოლიფერი. ტყვილად კი არ არის ნათქვამი: „ყოლიფერი ნაადრი სჯობს სიკვდილის მეტიო“. ახლა რომ კიდევ აეყუფდე რაღას მომეხმარება? თუმცა ერთი სახალხო არაკი კი სულ სხვას გვეუბნება: ერთი საწყალი გლეხი ხნავდა თავისთვის მიწას და ოფლი წურწურით ჩამოდიოდა მოულოდნელად წამოადგა თავზე დათვი და უთხრი: დამნებდი, დამმორჩილდიო! საწყალი მუშა შიშის ზარმა აიტანა და კანკალით უპასუხა: რას მერჩი, რა დამიშავებიაო? ის მე ვიცოი — განაგრძო დათუნია — ძალი ჩემ ხელთ არის, მაგ მიწას აღრე გამოხნამო, აღრე გამოგხრამო და გვიან გამოხნამო, გვიან გამოგხრამო. შეწუხდა გლეხი და სთქვა გუნებაში: ჩემი თოფი რომ თან წამომელო და ხელში მჭეროდა, ეს აღარ დამეპართებოდაო და ახლა რაღა ძალი მაქვს, რომნებას არ დავყვეო? წამოუჩოქა და შეევედრა: ჩემო ბატონო! ეხედავ, რომ შენი წერა ვყოფილვარ და მეტი რაღა გზა მაქვს, რომ არ დავნებდეთ, მაგრამ ერთი სათხოვარი კი მაქვსო:

წვრილი ცოლ-შვილი ობლად და უბატონოდ დამრჩე-
ბიან და იმდენი წყალობა მოიღე ჩემს თავზე, რომ ეს
მინდორი მაინც დაუტევო იმ საცოდავებს დახნული და
სანამ არ დაეხნა მაცალეო. თვარამ ახლავე თუ მომინ-
დომე შექმა, ცოლ-შვილის სიბრალულით მე უნდა ტი-
რილი და ყვირილი დავიწყო და, ვინ იცის, ჩემ ხმაზედ
რომ ვინმე წამოგვესწროს, თქვენც ხელი შეგეშლებათ
და მეც ტყვილა უბრალოდ გავფუქლებიო, როცა დავხნავ,
მაშინ კი გულდამშიდებული ჩემი ნებით გიახლებით,
კრინტსაც აღარ დავსძრავ და რაც გენებოსთ ის მიყავითო.
დაუჯდა ეს რჩევა ჭკუაში დავით-აღას; დაეთანხმა და
მიწვა იქვე ჩრდილში. დიდ-ხანს უყურყუტა. დაიწყო მუ-
შამ აუჩქარებლად ნელ-ნელა ხენა. ხან მარცხნივ უგდე-
ბდა სახნისს და ხან მარჯვნივ. დათვს ლოდინში ძილი
შემოეპარა და ამოუშვა ფშვინი. მუშამ იფიქრა: ახლა
მაქვს დროეო, აიღო სახნისი, გადააბრუნა, მოიმარჯვა
საკვეთი, მიეპარა, დასცბო თავში და ტვინი გაუთქვიფა.
ღმერთს მადლი შესწირა და სთქვა: „ხერხი სჯობია ლო-
ნებსო თუ კაცი მოიგონებსო.“

ეს არაკი იმას გვასწავებს, რომ უსაშველო არა
არის რა და მეც იმიტომ არ ვიტებ გულს. მკითხველი,
რასაკვირველია, მიმხედარია, რომ მე დღევანდელი ჩემი
მდგომარეობა მაქვს სახეში და საკუთრადაც ჩემს თავზე
ელაპარაკობ. მაინც ხომ ამტკიცებენ ზოგიერთები, რომ
„აკაკი ეგოისტია“ და მარტო თავის თავზედ ელაპარაკობს
სხვა არა აგონდება რაო“ და მეც აღარ მინდა იმათ სინ-
დისი გაუმტყუნო. რადგანაც გამოხვრას მიპირობენ, მეც
უნდა მოვიმარჯეო ჩემი სახნისის პირი და საკვეთად
მტერზედ ჩემი კალამი ვიხმარო. ცხადია, ბევრს არ
დარჩება სასიამოვნოდ ეს, მაგრამ მეტი გზა აღა-

ქ ე ჯ უ ს ს კ უ ნ მ

მწიგნობარო, მწიგნობარო,

 მწიგნობარო, მწიგნობარო,

 მწიგნობარო, მწიგნობარო,

ქუთათურის საახალწლო.

ქ ე წ ი ნ ი ხ - წ ე ნ ნ

მეორე საუკუნის მოღვაწეებს მათ მათი შესაფერი უბიძგება.

უ ვ ე ლ ა ს.

(ბანკობანის გამო).

თავს იმაღავთ ხოხობივით

 ბოლო გიჩანთ ყველასაო,

 მოყვრის გამცემ-გამწირველი

 მტრისგან ელით უველასაო.

მ ა თ ვ ი.

მწვადიც გინდათ და მამფურიც

 არც ერთს არა სწევითო,

 სხვებს უწუნებთ ღვინის სმასაც

 თვითონ სისხლსაც სვამთო.

უ რ უ რ ჩ ა ს.

რაც რომ თავში არახუნა

 ის ბოლოში ჩამოტყველა:

 მაგის მიზანი ყოფილა

 თურმე ნახშირ — შავი-ქველა.

ქვემოთაჲსი პირობანი

ქებათა-ქება

სხვებმა სევან ღვინო, მე ზღვინოთაც
მთერალი ვარ პირად-ბედნიერებით
და ნეტარებას მიმრავალკეცებს
მიდამო მისის მშვენიერებით

ვიშ, ამ სადამოს,
მშვიდსა საამოს,
ტკბილ-ნეტარებით შეზავებულსა!..

რა უცნაურად,
მალლით ციურად,
სამოთხისაკენ იტაცებს გულსა,
რომ საიდუმლო,
სასიქადულო,
კაცსაც ბუნების—შეატყობინოს

და სადაც ჰკუთ
სცდება და სტყუა,
იქ მარტო, მხოლოდ გულს აგრძნობინოს!

აჰა, ვგრძნობ მეცა,
რომ არის ზეცა,
აღვსილი რალაც ძალით საგზნობით

და ეს ქვეყანა
ყოფელგნით ყველგანა
თავს უხრის შემქმნელს მალლით საგრძნობით.

დახეთ ამ მთვარეს
სხივ-მომფინარეს,
თითქოს ტკბილ-სევდით ივსებსო გულსა!..

მოკაშკაშენი,
მოთამაშენი,
ვარსკვლავნი ირგვლივ აბმენ ფერხულსა

ძალთა დიდება,
შექმნათა ქება,
არს საიდუმლო მათი ვედრება.

ქვეყნით ბუნება
ბანს ეუბნება
და ეს ბანია „ქებათა-ქება“
ყვავილთა ენა
არს სუნნელთ ფშვენა,

საგალობელად აღმაკმეული გიფეგ ცენ ნობ
წყალთა ჩქრიალი,
ფოთოლთ შრიალი,
ბალახთ ბიბინი, რალაც გრძნეული,

ბუნებას მაყრულს,
საქორწილოდ სრულს,
ეკავშირება, ზე ემატება
და ახლა მეც ვგრძნობ,

საიდუმლოდ ესცნობ,
რომ არის კაცში ღვთისა ხატება!..
რამ ამაჰალლა? ეინ შაგრძნობინა,
ეს საიდუმლო, ღვთიური ძალა!..

ადამის ცოდვით მკრთალი ბუნება
ძლევა-მოსილად გარდამიცვალა?!

შენ სოყვარულო ცისა და ქვეყნის
კაეშირო! და თან შუამავალო!
შენ, რომლის ერთს წამს, იმ სანეტაროს,
მზა ვარ, სიცოცხლე მთლად ვანაცვალო!...

შენ ვისაც უგნურთ უმეტესობა
ვერ გიგრძნობს, ვერც გცნობს, მხოლოდ ცილს
და შენ მაგიერ შენის სახელით
ის აღიარებს პირუტყულ წამებს!

შენ და მხოლოდ შენ, ციურთ ნიქო,
გამოუთქმელო კაცთა გენითა!..
შენგან მგოსანი ფრთებ-შესხმული ვარ
და მონავარდე აღმა ფრენითა,

რომ მეც გედევით სიკვდილის წინეთ
უცნაურ ჰანგზე ჩაეიხმატკბილო...
გცხო წმინდა სიმებს ციურ-მალამოდ
და ვსთქვა გალობა საშვილიშვილო,

მე მას ვუგალობ, ვისაც განგებამ,
მშვენიერება უსხივ-ცისკარა!..
ვინც ვარდს ელ-ფერი, იას სინაზე
და ბუღბუღს ენა ერთად მოჰპარა!..

ის არის ჩემი ტკბილი სიზმარი
და მომხიბლავი მძლავრი ოცნება...
საყვარული რომ ტახტად უდგავა,
ვევირგვინება პატოსნება!..

როცა ჭაბუკი, გამოუცდელი
მას თაყვანს ვცემდი თავ-დადებულად,
ვხედავდი ნინოს, თამარს, ქეთევანს
იმასში შენათხზ-შეერთებულად

და საამქვეყნოდ გულ-გრილ მოხუცი,
დღესეც თაყვანს ვცემ, როგორც პირველად,
თითქო ჭაბუკი ვიყო მე ახლა
და ვყოფილიყო მოხუცი ძველად!!.

სხვებმა სვან ღვინო!.. მე უღვინოდაც
მთვრალი ვარ მეტის სიხარულითა!..
ემატა სოფელს მშვენიერება
ჩემს თვალში მისის სიყვარულითა!..

ნათელა

(ძველებური ამბავი)

უესაჯალი.

ამაღლდით გრძნობავ, გონებავ!..
ასცილდით მზე და მთვარესა!..
შეუკავშირდით ვარსკვლავებს,
მოციმციმ-მოელვარესა!

შეიტყვეთ საიდუმლობა
ზეციურ ტკბილი ხმებისა
და შეისწავლეთ კანონი
იმათი შეთანხმებისა!

მე მაშინ მხოლოდ გავბედავ,
ხელი შევახო ჩანგურსა
და მწარე ზარი ამ ქვეყნის
შევრთო იმ ქვეყნის ზევსურსა,

რომ მეც გალობით, გედივით,
დავაგლო ქვეყნის საზღვარი,

ჩავდნე ჩემსავე ჰანგებში
და გავქრე, როგორც ლამპარი...

—
დიახ, მსურს დავდნე და გავქრე,
რომ მას მოეფინო ნათელი!..
ნათელა არის იმიხი,
ვისაც მე ვამკობ, სახელი.

თ ა ვ ი I.

ერთხელ თურმე მზე და მთვარეს
მოუვიდათ ჩხუბი დიდი:
გაშორდნენ და, შემაერთი,
ჩაინგვრიეს გზა და ხიდი.

—
შუა ჩადგა გველაშაპი,
დრო იხელთა, ჩაეპარა...
აღარც მზე სჩანს, აღარც მთვარე...
ორივე ერთად მიეფარა.

—
დადგა ბნელი, საზარელი
დრო, მხეცების სანაღარდი!..
მზის სხივების ველარ მქვრეტი,
გახმა ია, დასქვანა ვარდი!..

—
სწორედ ამ დროს, სიბნელის დროს,
მოველინა ქართველს ჭირი!..

აღარც ძმობა, აღარც ყმობა,
აღარც სიტყვა, აღარც პირი!...

ერთი ძუძუთ გამოზრდილი,
ერთი დედის ორი შვილი,
ერთს ქირსა და ერთსვე ლხინში
შეთანხმებულ, გამოცდილი:—

ამერი და იმერეთი
აირია, აიშალა!...
და ორივეს ჩამოაკლდა
სიმტკიცე და ძველი ძალა.

ეს უნდოდათ მანგოლებსაც!
გაიხარეს გულით დიდათ,
შუა ჩადგენ და ძმებ-შუა
შური გასდევს გზად და ხილად.

გაეგონათ, ქართველები
პირდაპირად ვერვინ სძლია,
და იმათი დამჩაგვრელი
მხოლოდ სულის სიმდაბლია!..

გზას დაადგენ ცბიერების,
ხალხსა პრყენიდენ შრავალ-გეარად;
სიცრუე და ორპირობა
ხელთ ექირათ ხრმლად და ფარად.

სიმართლეს და კარგ კაცობას
ალარ ქონდა გახავალი
და სდევნიდენ კაცურ კაცებს,
არ ჰქონოდათ გინდა ბრალი.

ჩამოაგდს ქვეყანაში
სილარიბე, სილატაკე;
მთა და ბარი გაასწორეს,
შეაერთეს ზღვა და ვაკე.

დღეს-ხეალობით შელახული,
დაიჩაგრა, გატყდა ერი:
შიგა-და შიგ გამოუჩნდა
ძმას მისივე მოძმე მტერი!...

მამა-პაპის წალმა ხნული
შვილი-შვილთა დაღმა ფარცხეს!
და ამერი იმერეთმაც
ერთმანეთი დაამარცხეს.

ძველი ქება და დიდება
დასქენა უცხად, როგორც მდელიო:
ადრინდელის ჩრდილი იყო,
დაჩაგრული საქართველო!..

ყოველი მხრით გაისმოდა
სულთა-ბრძოლის: „ვაი!“ „ვიში!“

და დაცემულ ქართველობის
აღარ ჰქონდათ მის მტრებს შიში!...

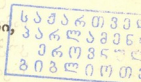
ეგონათ, თუ ქართლის ბედი
საუკუნოდ მიეფარა
და მომავალ სიცოცხლესაც
შავი მიწა მიეყარა!...

რა იცოდენ, რომ მის წილ-ხვედრს
დღეა ღვთისა არ სწირავდა
და ტანჯვაში გამობრძქედილს
მომავლისთვის იფარავდა!

ზოგჯერ კერა ჩამქრალია...
ცივი ნაცრის გარე პირი,
და უსიტბო, უსიცოცხლო
ზედ აყრია მას ნახშირი!

მაგრამ, თურმე შუა-გულში
სძინავს ობოლ ნაკვერცხალსა
და ინახავს მერმისასთვის
ჩვეულებრივ ნათელ ძალსა!

ქვეყნის კერაც ასეთია:
გინდ დახუქოს მკედრულად თვალი,
იმის გულში მაინც ღვივის
დაფარული ნაპერწკალი!...

62964
06552

თ ა ვ ი II.

ცაში ვარსკვლავი ვარსკვლავზე,
ღვთისაგან დანათესია,
მაგრამ იმათში ყველაზე
შუქურა უკეთესია!...

ბევრია საქართველოში
პირთაშე, მზეთუნახავი;
მაგრამ „ნათელას“ რომ სჯობდეს,
არავინ არის მნახავი.

ტანადობა აქვს ალფის ხის
და თვალადობა მთვარისა...
ლიმილი—ცისკრის ვარსკვლავის,
სხივოსან-მოელვარისა.

ვარდს მიუძღვნია ელფერი,
სინაზე—ტურფა იასა;
ზედ შუქი მოუფენია ნიკნ ქვამი
სამოთხის კარსა ღიასა.

ცისფერი მისი თვალები
სამოთხის ჩამსახველია!
კოკებამდი სცემს ხუჭუჭი,
შავი, უკუნი, ბნელია!...

ქალია ქველი წერეთლის,
პატრონი „მოდინახისა“,
უნებლიეთად დამგები
სასიყვარულო მახისა!

აღარც დედა ჰყავს, არც მამა,
ობლობით განაზარდია...
ციტ მოწყვეტილი ვარსკვლავი,
ედემში რგული ვარდია!

სადაც კი საქართველოში
განთქმული მეომარია,—
თვალი იმისკენ უჭირავს,
ნათელას მამებარია.

მაგრამ ნათელას პასუხი
საერთოდ გადაჭრილია:
„ჯერ ჩემი გული ყველასთვის,
როგორც სამარე, გრილია!

და ვერაფერი გაათბობს,
თუ არ სხვაგვარი გმირობა!
საცოლოდ იმან მიგულოს,
ვინც შეასრულოს პირობა:

მე ერთი ჩოხა შევჰკერე,
თეთრი რამ... შვენიერია!

წელში ვიწროა, წერწეტი, *სიბრძნე*
ბეჭებში განიერია, *მიუღონ იმობტან*

არსად ეტყობა ნაკერი, *ანგნათ ფანგსუნგსუ*
ძაფები დაკარგულია; *სიძის როფუბეფისმ*
და ოქრო-მკედით ნაქედი, *კრაფე*
სახეებ მოქარგულია. *ანგ დინოუბი*

შეიდი ტკაველი სიგრიქი აქვს, *იფიუფსძე იუიტგეწონ დიკ*
და შესაფერი განია!... *სიფრფე იუფიკი ინწეფე*
ოქროს ღილები შემობამს, *ესფემ*
კრემლებით გამიბანია. *მ იუფნწლმე*

ვისაც ის ტანზე მოუვა, *მედიბეწე მუქსანი იუფელ*
იმან ჩაიცვას, სხვამ არა!... *იბინგხან ქაფელამ*
მაგრამ, სხვაც არის პირობა *ანგნ*
ეს ერთი მარტო არც მარა. *ფოლირემ*

წაფიდეს, მტრებში იომოს, *მიფოსაფეფე იუფე ინგმ რგწ*
გვიჩვენოს ძალა მკლავისა! *სიფიიტე გბინამ კროგორ*
წითლად შეჭლებოს საპირე *ანგ*
ამ ჩემი ნახელავისა!... *ფეფემ რე ელ*

ნახოს სახელი მისთაჩა, *ქოფუფინ შანი ფოფოკემ*
რომ არ ენახოთ არც ძველად; *ანოთან ქოფუფობდენ*
ას-ოცი თავი მომართვას *ანგ*
ჩემი სარების სარქველად; *ნებ იბრე*

რომ შემოველოს მესერად
ამ ჩემ დიდ ციხე-დარბაზსა...
და მაშინ მხოლოდ ეს გული
გათბება... დასდებს მას ფასსა!“

ყოველი კუთხით გაისმა
ეს უცნობური პირობა!
ყველას უნდოდა ესინჯა...
გამოეცადა გმირობა.

მთლად მოეხიბლა ქვეყანა
ნათელას ციურ სახესა:
გუნდათ-და-გუნდათ მოატყდენ
გმირები მოდინახესა!...

სინჯვენ... არ ერგო ის ჩოხა
არავის ტანადობასა!...
ეთხოვებიან ნათელას
და სჯერდებიან დობასა.

დღე დღეზე მიდის, თვე თვეზე,
გარბიან წელიწადები!
და ფრთებს იკვეცავს სურვილი,
ნათელას გულში ნადები:

„ეაი, თუ ცუდად ვკარგავდე
ქაბუკ დროს, სანეტაროს—“

და ჩემმა გიჟმა ოცნებამ
ამაოდ ჩამიაროს?!.

თ ა ვ ი **III.**

მალლიდან გაღმომდგარიყო
მზეთუნახავი ნათელა;
სარკმელში იყურებოდა,
გული უცემდა ნელ-ნელა.

სევდა რამ შემოწოლოდა
შავი ფიქრებით მღელვარეს;
შეეკრა ტვერი წარბები,
სახეს ჩრდილაედა ეღვარეს.

ხან ფაქრით გატაცებული
შორს აშტერებდა თვალებსა,
ხან ისევ გონზე მოსული
გადაჰყურებდა ქალებსა.

ყვირილა აღიდებული,
მოიკლაკვნოდა ღრიალით,
რეტი ესხმოდა ქალებში
აქეთ-და-იქით ტრიალით!.

ხიდი წახვეტა, რაც იყო,
შეჰკრა გზა გაღმა-გამოღმის!.

დიღზე უწევდა მოქარა
შისი მყვირალა ცივი ხმის.

ანაზღად შორით გამოჩნდა
შხედარი თეთრი ცხენითა,
შოაგელვებდა მერანსა,
თითქოს მოჰყავდა ფრენითა.

მოადგა. ხიდი არ დახვდა,
ცხენი მოაგდო კიდესა!
ღეზი ჰკრა, წყალში გაღუშვა,
ისველებს ჩაფხუტ-რიდესა.

გამოეხვიენ ტალღებში
ცხენი და კაცი ორივე!..
ღმერთზე ჰკიდია მათი ხსნა,—
საეჭვო არის მათი სვე!

თვალი მოაელო ნათელამ,
ეკვილა: ილუპებაო!..
და შევლაც ხორც-შესხმულისგან
თმათი ბარ ეგებაო!...

დაღუპვას რომ არ უყუროს,
თვალთ მიიფარა ხელები!..
შავრამ გასცურა მხედარმა,
ვადააქენა ველები,

შეუდგა აღმართს... გულ-და-გულ
მიადგა მოდ-ნახესა!..
სარკმელს შეჰყურებს მღელვარე,
ეძებს სასურველს სახესა.

—
არავინა სჩანს... ხორციელს
ვერავის ხედავს ის თვალით!..
მხოლოდ მაღლიდგან დაეშვა
იმის წინ ჩოხა ფრიალით.

—
აიღო ხელში, გასინჯა,
ჩაიცვა, — ერგო კედელს!..
გაიორკეცა სურვილი,
მისთვის გაიხსნა კიდე-ცა!..

—
კოცნა შესტყორცა სარკმლისკენ,
მოახტა მარდად თეთრასა!..
და რომელ გზითაც მოვიდა,
დაადგა ისევ იმ გზასა!

—
არ ჰსთქვა: ვინ იყო? რა გვარი?
საიდან იყო მოსული?...
წაეიდა და თან წაიღო
ნათელას გულა და სული.

თ ა ვ ი 17.

ერთი ხანია ნათელას
ძღენად მოდის ოქროს კაეები,
და ზედაც ჩამოხირხლული
სამშობლოს მტრების თავები.

— არავინ იცის, ვინ გზაფინს?
ვის მოაქვს ციხის კარზედა?
დღითი-დღე თავებს აგებენ
სარქველად გამხმარ სარზედა.

ერთი აკლია ას-ოცსა!
იმასაც ელის ნათელა...
მაგრამ დრო გადის, არ შოაქვსთ,
არ იქნა... არა ეშველა.

ფიქრში ჩავარდა ლამაზი:
ვაი თუ მოკლეს გმირიო?!
მაშინ დაბნელდეს ჩემთვის ცა,
ჩაინგრეს ქვეყნის პირიო!—

წარმოიდგინა ავი რამ,
ოცნებით დართო ქირი ქირს;
თმა გაიშალა, ძირს დაჯდა
და აღარც იკრავს გულის-პირს!

არ იხედება სარკმელში,
აღარ ადევნებს მგზავრს თვალსა!..
ისე იქცევა, როგორც კი
შეჭფერის ქირისუფალსა.

—
თმა გაშლილს შავი სამოსი
უმატებს ელვარებასა.
რა შეედრება ქვეყნად მის
გულ-მკერდის მღვლეარებასა?!

—
შევიდა მასთან გამდელი,
მისი საყვარელ-რჩეული;
მიუაღერსა გაზდილსა
და სიტყვა ჰკადრა ჩვეული:

—
„ბატონი შეილო, ვისა ჰგლოვ,
რათ ემონები ოცნებას?!
ლოცვა-ვედრება შეჭფერის
და არ ყვედრება ღვთის ნებას!

—
„ეგებ არ იყოს ის მკვდარი...
შენ კი იგლოვდე ცოცხალსა,
ცეცხლს იკიდებდე უჯეროდ
და ზედ ასხამდე ცხელ წყალსა!...

—
„ადე, ნუ ზიხარ! ჩაიცივი,
მოიღრთე სამკაულითა...“

და ვინც გსურს, იმის სიცოცხლე
ღმერთს შეავედრე გულითა“. ძიუბ

დათანხმდა ქალი, წამოდგა,
მიჰმართა დედა-მღეთისასა:
სთხოვდა მას უუამდგომლობას
და შემწეობას ძისასა!

გათენდა დილა საამო,
ქვეყანამ გიმოიღვიძა:
ცა დედა-მიწას დახარის
და ცას შენატრის ძირს მიწა.

კაცი, პირუტყვი, მცენარე
მზეს მოვლიან საამურს,
ბულბული ჩანგურს უმზადებს
და შაშვი უკრავს სალამურს.

ტორილა მალლა ჰაერში
ზარს აწკარუნებს რიკ-რიკით,
ჩაუქროლ-ჩამოუქროლებს
მერცხალი ტკბილი შიკვიკით!

ქვეყანა აღტაცებული
უგალობს ქებათ-ქებასა,
და ყვავილები სამსხვერპლოდ
უკმევენ სუნნელებასა!..

არ სძინავს არცა ნათელას:
ხატის წინ მუხლ-მოყრილია,
კრემლსა ღვრის სავედრებელსა,
მით სასოება ტკბილია!..

უცბათ გაიღო კარები,
მსახურმა ფეხი შემოდგა,
არ მოელოდა მლოცველი,
შეკრთა და ზეზე წამოდგა.

უბრძანა: „კადნიერება
ეგ შენი მეუცხოება;
მაგრამ შლევგი ხარ, უზღელი
ბევრი რა მოგეფხოვება?!“

„უდროვოდ, განა არ მიცი,
ჩემთან არავის უვლია!..
ნება აქვს მხოლოდ ერთს გამდელს,
და ისიც მოკრძალებულია“.

— ჩემო ხელმწიფე, ნუ მრისხავთ!
არა გხლებივარ ნებითა:
შეგვემთხვა უჩვეულო რამ,
გიახელ იძულებითა.

კარზედ მოგვადგა მხედარი,
არ ამბობს, თუ ვინ გვაწვია;

წითელ ცხენზე ზის და ტანზე
ჩოხაც წითელი აცვია.

პირ-და-პირ მოდის უშიშრად,
და არც არაფის რცხვენია!...

კალთაში გამოხევეული
მოაქვს რალაცა!.. ძღვენია!

ნახვა სურს, სული მიუღის!

ანბობს: მაჩვენეთ ჩქარაო!

ვარკარგი მახარობელი,
და არა მეტიჩარაო.

გულმა უმთხრობრა ნათელას,

ვინც იყო მისი სტუმარი!

ბრძანა და გააღებია
მაგარი ციხის მან კარი.

შინ შემოვიდა სტუმარი,

მის ნახვას არ-რა სჯობია!

ედემში ზდილი აღვის ხე,
სამოთხის შენამკობია!

ჯერ თაყვანი სცა მასპინძელს,

მუხლები მოიყარა მან!..

ვერ გამოჩნდება იმასთან
ზღაპრული გმირი ყარამან!...

ჰკადრა: „მოვსულვარ თქვენი ტყვე,
პირობის შემსრულებელი!
თქვენის სხივის და ჯავარის
შეფრქვევით მადიდებელი.

„უბრძანეთ, ცხენი გაბანონ,
ჩოხაც გარეცხონ თბილ-წყლითა.
ცხენიც თეთრია, ჩოხაცა,
შეღებულია სისხლითა!

„და აწ, მიიღეთ ჩემგან ძღვნად
ვით პირის სანახაფიო,
ქვეყნის მტრისა და ორგულის
ეს მემასოცე თავიო“!

გასქვალა ვაჟის სიკეთემ,
შეკრთა წერეთლის ასული!
მადლობის გადასახდელად
ძლივს მოიბრუნა მან სული!

„კურთხეულ იყოს“, — წყნარად სთქვა —
„შენი აქ მობრძანებაო!
თვალით გიყურებ, არ მჯერა...
მგონიხარ მოჩვენებაო.

„თუ ღვთით ხარ მოვლინებული,
ცხადი რამ, ხორციელიო,

ვინ ხარ და სიდან მოსულხარ?
მითხარი! პასუხს ველიო!..“

ყრმამან მიუგო: მაგისი
ძნელი არ არის ცოდნაო:
მთავრის შვილი ვარ, მთაფარი,
დადიანი ვარ ცოტნაო!..

ქალმა სთქვა: ცოტნას სახელი
გამიგონია მეცაო.

კურთხეულ იყოს მარადის
ჩვენი შემყრელი ზეცაო!

ხელი ხელს მისცეს, გული გულს,
თვალი თვალს გაუყარესა,
და გაიმართა ნადიმი
ყველგან საჩხერის მხარესა.

ნაწილი მეორე.

თ ა ვ ი I.

იქ, სადაც ხოპის ნაპირზე,
დღეს ძველი მონასტერია,
მთავრის სასახლე ყოფილა,
მიდამოც დიდი სქერია.

იმისი კოშკი მაღალი
უჭვრეტდა ოთხსაფეხვარსა;
მახლობლად თავზე ივლებდა
დღისით მზეს, — ღამით მთვარესა.

მიჩერებოდა იალბუხს,
გადაჰყურებდა შავ-ზღვასა,
შეფერადებულ ქაღირებსა,
სანახავს სხვასა და სხვასა!.

არც ერთი კუთხით მომსვლელი
მტერი არ გაუცდებოდა:
მისი პატრონის მხარ-კლავი
შორით-შორამდი სწვდებოდა!

ის იყო ცოტნეს სადგური,
იქ მიიყვანა ნათელა!
და მიიწვია ქორწილში
მან ქვეშევრდომი სუყველა.

შემოკრბენ აფხაზ-მეგრელები,
სენებთან ერთად ქანები;
ქართლ-კახეთ-სამეცხეთოდან
მეგობარ თვისიანები,

ააგეს ფანჩატურები,
საჯდომი ბეერათასისა;

ქვეშ ორხოები დაჰუნეს,
დაუდებელი ფასისა

თაეში დაბანდა მთავარი

და გვერდით დედოფალია;
სხეები ჩაწკრივდენ რიგ-რიგად,
როგორც წესი და ვალდებ.

გახურდა ღზინი ჩვეულებრ,

შეიქმნა ყნწის ტრალი!..

ხელიდან ხელში გადადის სობა ვან
თას-აზარფე შა-ფიალი!..

და ვინც ბევრს არ სვამს, შიგ-და-შიგ,

არაკრავებენ „კულითა“!..

გაჩნდა ლილინი, გალობა,
სიმღერა კრიმანჭულითა.

იქ ისმის „დილა-ოდლა“;

„კაბდური“, „თინა-თინაო!“ —

აქ „შადი“, „მრავალ-ქამიერ“
მზემ სხივი მოგვაფინაო!

გამხიარულდა ერთ გვარად

სუყველა დიდი, პატარა,
მაგრამ დედოფლის სახეს
ღრუბელი გადაეფარა!

შეწუხდა ცოტნე და უთხრა:
„აგრე რათ მოიწყინეო“
მასპინძელი ხარ, ხომ იცი,
რ-გია მოაღბინეო!—

„თუ საწერეთლოს დათმობამ
შენ მაგრე შევაწუხაო,
სჩანს, ზეცა გამრისხებია
და რისხვით გადმომქუხაო!...“

მზე რომ ჭიატობს წვიმის დროს,
ანზობენ: „მზე პირს იბანსო,
და ცისარტყელა შვიდ-ფერი
მას მხარს უშვენებს და განსო“.

იმას მოჰგაფდა ნათელას
თვალ-ცრემლიანი ღიმილი
და ანგელოსის გალობას
მისი პასუხი ხმა-ტკბილი.

„ჩემო ხელმწიფეე! შენთან მყოფს,
მომაგონდება მე ვინა?
მაგრამ სხვა რამემ შორიდან
საგრძნობლად გულზედ მიკბინა!

„ველარ მოვისმენ გულ-გრილად
„შაღსა“ და „მრავალ-ქაშიერს“,

სანამდი საქართველოში
ბატონად ვხედავ ქვეყნის მტერს.

—

„თვალ-წინ მებატვის ერთი რამ,
ისა მკლავს და ის მალონებს:
ლიხს იქით მოძმე ქართველი
ყმად გაღუბლიათ მანგოლებს!

—

„ღღეს აქ ლხინი გვაქვს საერო
ყანწ-აზარფეშის ტრიალი;
იქ კენესა ისმის დაჭრილთა
და ქერივ-ობლებს ღრიალი!

—

„ხომ ხედაე ამდენ ვაჟკაცებს,
გმირთა-გმირს, ლომთა-ლომებსა?
ცოდვა არ არის ესენი
ერიდებოდენ ომებსა!?

—

„აქ რას უსხედან? წავიდენ?!
შენ უწინამძღვრე, მთავარო!
და მეცა თქვენთან, იცოდეთ,
მამულის მსხვერპლად მზა ვარო!“

—

სთქვა და გაჩუმდა, მის სახეს
დაადგა თითქოს ნათელი;
თავი მოხარა სიმდაბლით,
გულზე დაიდვა რა ხელი.

ზეზე წამოდგა მთავარი,
შემკრთალი გაოცებითა!..
ხალხიც შეჰყურებს დედოფალს
უბიწო აღტაცებითა!..

მოულოდნელმა პასუხმა
გრძნობა-გონება არია!..
თვითქო გაქევედა ეს ხალხი,
უხმოდ, უძრავად მდგარია.

პასუხის ვეღარ მიმდებმა,
ნათელამ გაიჟეორა:
„ქალი ვარ, ჩემო ხელმწიფეე!..
ნუ მრისხავ, თუ რამ გეჟორა“!..

გაჟიარკვია ამ სიტყვამ
მთავარი გაბრუებული
და აუქმეინა რაც ჰქონდა
გულში იღუმალ დებულის:

„სწორ-უზოვარო შეენებით,
სიბრძნითაც ამაღლებულო!
ოჯახის შეილო, ნაზარდო
ქართველად, აყვავებულო!

„დიდი ხანია ჩემ გულსაც
ეგვეე სურვილი მსკვალავდა,

მაგრამ სიფრთხილვე საჭირო,
ეთ საიდუმლოს მალავდა.

„გონზე მოსულან, შეთქმულან
ამერთა დიდებულები,
მათში ჯაბანსა, საექვოს,
არავის არ ვეგულები!..“

„მოუწერიათ ჩემთვისაც,
ითხოვენ შემწეობასა..
დღეის სწორს მივალ ჯაგახეთს,
მით დაუმტკიცებ ძმობასა.“

„ჭირი და ლხინი საერთო
მოძმეთა შუა ვალია...
ამის თავდები, ვფიცავ ღმერთს,
ბრწყინვალე მომავალია!“

„ეს ხალხიც მითომ შევჰყარე,
რომ გამემჟღავნა ყველა ეს,
მოსამზადებლად მე სხვა დროს
ხელთ ვერ ვიგდებდი უკეთეს!“

ეს რომ სთქვა, მოუბრუნდა სხვებს:
„ხომ გაიგონეთ თქმულიო?
ჩვენ შეთანხმებულ სურვილზე,
რას ანბობს თქვენი გულიო?“

ერთ-ხმად დასძახეს: „იცოცხლე,
მრავალ-ჟამიერ!.. ჟამიერ!..
ჭირიც და ლხინიც საერთო —
კავშირი იმერ-ამიერ!..“

ლიმლით ბრძანა მთავარმა:
„მეც მაგას მოველოდიო:
თქვენით და თქვენგან მომეხსნა,
გულზე რომ მაწვა ლოდაო!

„კმარა! მაგაზე საუბარს
ჩვენ ხელაღ მოვესწრებითო,
დღეს სათხოვარი მაქვს ერთი
და იმას გვევდრებითო:

„დაჯექით... გამხიარულდით,
ნუ მოშლით ლხინს და მღერასო!
ვინ გაქცევია უდროვოდ
ვარსკვლავს და ბედის-წერასო“?!

გამხიარულდენ სტუმრები
გამრვალკეცდა ლხინიცა...
მოლხენით არის მთავარი
და მისი თვალის ჩინიცა!

ლიმლით ამბობს ნათელა:
„ჩანგური მომაწოდეთო!

ველარას ფარავს დღეს გული,
რაც ვიცო, თქვენც იცოდეთო!

სიმებზე ბროლის თითები
დააწყო ნაზად... რბილათა!
ყელ-მოდერებით დამღერის,
ჩონგურიც მოსთქვამს ტკბილათა:

„ჩონგურს სიმები გაუბი,
მოვმართე ნელა-ნელაო;
შეეუხმატკბილე ერთმანეთს
„ოდელა — დელა — დელაო!“

„თავის ჰანგებზე, თავის ხმით
წკრილობს ერთად ყველაო,
ერთი-მეორის თანხმობითა;
„ოდელა — დელა — დელაო!“

„ერთი მათგანიც რომ გაწყდეს,
მაშინვე უნდა შევლოა,
რომ არ გაფუჭდეს ჩანგური:
„ოდელა — დელა — დელაო!“

„ჩონგური საქართველოა,
სიმები ჩვენ ვართ ყველაო,
სხვა-დასხვა კუთხის მცხოვრები!
„ოდელა — დელა — დელაო!“

„ჩვენც ხომ სიმების სისუსტემ
სინათლე დაგვიბნელაო!..“

ბნელში რა სასიმღეროა:

„ოდელა—დელა—დელაო!“

„შორიდან შემოგვეპარა
მტერი, ვით ტურა-მელაო
და სულ სხვა ხმებზე გემღერებს,
არ მოსწონს: „დელა—დელაო!“

„მწერიც კი სცხოვრობს თანხმობით,
ფუტკარი... ქიანქველაო!..“

და ჩვენ რათ ვმღერით ცალ-ცალკე:

„ოდელა—დელა—დელაო!“

„ერთობა ჩვენთვის ტახტია,
მტრებისთვის—სახრჩობელაო!..“

მტრებს: „ვაი დელა“ ვძახოთ

და ჩვენ ვსთქვთ: „დელა-დელაო!“

კმარა! ამდენმა ცრემლებმა
სიმები დამისველაო!..“

ვერც ვუკრავ!.. ვეღარცა ვმღერი:

„ოდელა—დელა—დელაო!“

სთქვა და გადადვა ჩანგური,
შებნდა ღიმილთ მთავარსა:

ნათელა ნათელს აღიდებს,
ამკობს ჯაფარი ჯაფარსა!

თ ა შ ი II.

ხმალს ილესავს იმერეთი,
აწყობს, მართავს შვილდ-ისარსა!
ლიხს გადივლის „ორი-რაშით“,
იქაურებს მისცემს მხარსა.

საიდუმლოდ ემზადება,
მიჰყავს ცოტნე დადიანსა!..
წინ წაიძღვანს ჰყონდიდელსა,
კურთხეულს და მადლიანსა.

გაიხსენებს ბაგრატის დროს,
დავითის და თამარისას!..
სამშობლოსთვის ცხელს ოფლს დაღვრის
და სისხლს შესევამს მისის მტრისას.

ისე გასწყვეტს ძირიანად,
არ გაუშვებს არც ერთს მთხრობლად!..
მაშინ მხოლოდ დაბრუნდება
იმერეთში მახარობლად!..

ასე ფიქრობს გმირი ცოტნე!..
ამასავე ფიქრობს ერი...

ბატონი ყმით, ყმა ბატონით
ორივე ერთად ბედნიერი!

მაგრამ, „ვაი!“ გაუცუღლათ
იმედი და გულის ძგერა...
ბედ-უკუღმა გადუბრუნდათ
საწაღმართო ბედის-წერა!

წიგნი მოსდის დადიანსა,
მეგობრების მონაწერი!
წაიკითხა... შეიტხადა:
დაიგლიჯა თმა და წვერი!..

მოეწერათ: „ნულა მოხვალ!
თავს უშველე, ნუ აჩენო!..
შეთქმულობა გაგვიმელავენდა,
დაგვიპირეს ყველა ჩვენო.

„ნუ მოცდები, ნუ იფიქრებ,
გზა არ აქვს ჩვენ საშველსო!..
ანის ქალაქს გვაგზავნიან,
გვიმზადებენ განსაცდელსო.

„რადგან ღმერთმან აგაშოროს
ჩვენი ბედი, ჩვენი სვეო,
იკოცხლე და შაგიერი
მტერს როგორმე მიუზღვეო!“

წაუკითხა, დაიყვირა:

„რა შეგცოდნეთ, ღმერთო შენო!..
შენს მორწმუნეს, ღვთისმშობლის ხეედრს,
ამ სატანჯველს რომ უჩენო?

„ნუ თუ ყველა იღუპება
საქართველოს ღირსი ძეო!
ბურჯი მისის ეროვნების,
მომავალის სიმტკიცეო?!..

„მაშ პირშეად რალათ დავრჩე,
მათი ტანჯვის მოწამეო?
მათთან ჭირი, მათთან ღმერთი—
უიმათოთ რა ვარ შეო?!.

სტქვა და გულში გაღიწყვიტა:
„მათთან წავალ მეც მალეო,
ტოლებში რომ არ გამოვსხლტე,
ვარ ამისი მოვალეო“.

თ ბ მ ი III.

ვინ მოსთვლის: ჭირი რამდენი
უნახავს ანის ქალაქსა!..
სისწლით მორწყული არ იყოას,
ვერ ნახავ მტკაველ ალაგსა!

ყოველი მტერი ძველთაგან
ამ კუთხეს მოაწყდებოდა;
მკვიდრი, დამხედური მამაცად
თავ-გამეტებით წყდებოდა.

დღეს ერთი იყო, ხვალ სულ სხვა:
მტერი მტერს ენაცვლებოდა!..
ურდო ურდოზედ მოსული,
არვისგან დაიჯვლებოდა.

მაგრამ ქალაქი ტანჯული,
განსაცდელს უმაგრდებოდა,
და ვით ამირანს გულ-მკერდი,
წყლული—წყლულ უმაველდებოდა!..

ძლივს-და სულ მობრუნებული,
ხელ-ახლა აოხრებულა:
შესულია ურდო მანგოლთა,
ნოინი გამთავრებულა!..

სამეფო ტახტზე დამჯდარა,
ის... სისხლით უმაძღარია!..
აქედან მიდის საომრად,
ოთხ-კუთხივ!.. მოუხარია!...

სხვა ქვეყნის ტანჯვა, აკლება—
მათი წესი და რჯულია!

დღეს გამარჯვების ღვინო აქვსთ,
უზომო სიხარულია.

ზურნის ჭიქყანში გაისმას
კიჟინა გამარჯვებისა
და ჭიანურში — ქვითინი
სხვა-და-სხვა მხარეებისა.

ფიალათ ხელში უჭირავს
კაცის გამხმარა თავები!..
ზიზლის ბუდეა იმათი
ყოველ-გვარ სანახაეები.

სწორჯთ ამავე დროს გარეთ კი
სულ სხვა ამბავი რამეა:
დამდგარა ტანჯვა-კრულების დღე
და მწუხარების წამია!..

ალყად შეუკრავს დარაჯებს
დიდი მოედნის პირები,
შუაში ხელ-ფეხ შეკრული,
ჰყრიან ქართული გმირები.

ტიტველზე თაფლი წაუსვამსთ,
მზეს უფიცხებენ მხურვალსა!
წყალს ნატრულობენ არა აქვსთ...
ყელი უშრება მწყურვალსა.

გარს ეხვევიან ბუჯები...
სად არის მომგერებელი?!
შორსა ჰყავთ ქირისუფლები
და მათი დამტირებელი!..

კითხავს მტარვალი: „ვინა გყავთ
მომხრე და მოზიარეო?“
— ამ ქვეყნად ზღვა და ხმელეთი,
მალლა ცა: მზე და მთვარეო!

დაცინვით ეუბნებიან,
„შიში არა აქვსთ რისხვისა...“
რა იცის გულში ნადები
და საიდუმლო სხვამ სხვისა!

გამოჩნდა შორით მხედარი;
ცხენი მოჰყავდა ოთხითა,
მოედნის პირზე შეჩერდა,
თვალს ავლებს ყველა კუთხითა.

უბრძანა დარაჯთ უხუცესს:
„ვინა ვარ—ვერ მიცანიო?
ნოინის უცხო სტუმარი,
ცოტნე ვარ დაღიანო.“

„ქართველ ერისთევებს, დიდ-კაცებს,
სადა აქვსთ მათი ბინაო?“

მეც უნდა მათთან მივიდე,
წამყევ, წამიძებ წინაო!“

დაცინვით უთხრა დარაჯმა:
„არ ბრძანდებიან შორსაო!..
და ჩვენც შინაყმად ვახლავართ,
როგორც ნოდინის სწორსაო!“

შევიდა წრეში ქვეითად,
პირ-და-პირ მიეშურება,
გულ-ღვიძლს უსივებს ნაღველი
და სიმწრით პირი უშრება!..

მივიდა, ნახა ტყვეები...
შეყვირა: „ვაშა! ვაშაო!..
დღეს უფრო ბრწყინავს თქვენი მზე,
ვარსკვლავმა იკაშკაშაო!“

„გმირნი ხართ, კედებით გმირულად,
საქრისტიანოს მსხვერპლადო,
ამიერ საშვილიშვილოდ,
სამშობლოს სადიდებლადო!“

„მაგრამ რას მერჩით მეგობარს,
ყველგან თქვენ მოზიარესო..
რომ გამომწირეთ თქვენშიდო...
დამავდეთ იქით მხარესო?“

ეს სთქვა და გაიძარცვა ტანს,
დაჯდა ტყვეებთან ტიტველა!..
თავი გასწირა ნებიოთა
და გააკვირვა სუყველა!..

თ ა ვ ი **IV**.

ლხინ გადახდილი ნოინი
ტახტზე ზის დაფიქრებული:
თვალ წინ ეხატვის ქვეყნები
გადამწვარ-აოხრებული!..

ბეერი სხვა-და-სხვა რჯულისა
და ტომის არის მნახველი,
მაგრამ სულ სხვაა მის თვალში
უცნაურობით ქართველი:

„არავის ებრძვის პირ-იქით,
დამხვდურათ მეომარი!..
ვინც მის ქვეყანას არ ეგრძის,
მოდძე და მეგობარია.

„არსად გაუდის მოყვრობა,
და არც მტერები აკლია;
მაგრამ ხომ ნაინც პირ-წმინდათ
ჯერეც ვერავენ დასძლია?!.

„რა გამოვიდა, რომ ვსძლიეთ!
ჯანა ძლევდა ეს ძლევა?!
რაც უფრო ქირში ვარდება,
მით სიმხნეც მეტი ეძლევა.“

„გაგვიანახევრდა ლაშქარი...
ერთში ათსა ვსცვლით მანგოლსა,
და რალა ძალი შერჩება,
შომსვლელსა და მისს მომყოლსა?!.“

„ნუ თუ ჩვენც მართლა სხვებსავეთ
დიდ-ხნობა არ გვიწერია,
და დროებითი აქ ყოფნა,
ვის საქარ-ბუქო მტვერია?!.“

„რაში არა ჰგავს? შეთქმულნი
ასამდი დაგვიქერია...
რომ ასჯერ მეტიც არ იყოს,
აბა რა დასაჯერია?!“

მაგრამ, არ იქნა, არ გატყდენ:
არ უდრკებიან განსაცდელს!...
ვინ იყო მათთან ლალატში,
არც გვარს აზხეუნ, არც სახელს.“

არას ითხოვენ!.. ზვიადად,
ამაყად იტანჯებიან!..

რალაც მომავლის იმედით
და სასოებით კვდებიან.

ძნელია მათზე უფლება
და მათგან სხვისი მონება!..
სულ სხვა გზა უნდა... სხვა ხერხი..
და გამჭრიახე გონება!..

ვერ გასკრის მათზე, ვით სხვაზე
ეს სასტიკობა-აეობა!..
სადაც ღომობა არ გადის,
იქ უნდა მელიაობა.

ამას ფიქრობდა ნოინი,
უსივღებოდა ნაღველი,
რომ მოახსენეს: „ქალია
ვილაცო, თქვენი მნახველი“.

შავით მოსილი, პირბადით
შინ შემოვოდა სტუმარი...
ანიშნა მარტო დარჩენა
და გაღუკვეთა სხვებს კარი.

წადგა წინ შორი-ახლოსა,
პირ-ბადე გადაიხადა:
მისი ციური შვენება
ნოინის გულმა იხატა!..

ჯერ მისი მსგავსი ამ ქვეყნად
არსად ენახა სულდგმული!
სულმა წასძლია ბინძურსა
და აუძგერა გლახ გული.

ზეზე წამოდგა... იმავ დროს
წინ ბიჯი წადგა თვით ქალმა.
და იმის ბროლის თითებში
უცბად იგღვა ხანჯალმა.

უთხრა: „შეჩერდი!.. ნუ მოხვალ!
რომ დაიმშვიდო, სჯობს გული;
შენ სატრფიალოდ არა ვარ
ამ სიშორს შორით მოსული!..“

„სათხოვარი მაქვს წმინდა-რამ...
მოგენდვე წმინდას გულითა!..
ნუ შეურაცხყოფ კაცობას,
ნუ დამდაბლდები სულითა!..“

ნუ შეფოთავ! დაჯექ, დაწყნარდი.
და მომისმინე ვედრება!
სულ-გრძელობასთან ზდილობას
ან რა სჯობს, ან რა ედრება?!“

ვით გაღალუღლი თვალის-კერით,
ჩაჯდა უსიტყვოთ ნოინი;

დაუცხრა ვნება ჩვეული,
გაქრა სურვილი და ჟინი!

ჯერ არც სმენია ამ გვარი
და არც რამ გაუკონია!
ფიქრობს, თუ მოჩვენება
და ან სიზმარი, გონია!..

უყურებს, თვალით არ სჯერა!
ისმენს და მაინც იქვშია:
უმტყუნა ძალამ სულ-ხორცის
და უჩვეულო შიშშია!..

ქალი შეჰყურებს პირდაპირ,
ლამის გახვრიტოს მან თვალით!
კაცი, ძლივს გონზე მოსული,
ოდნად ხმას იღებს კანკალით.

მაშ მითხარ, რისთვის მოსულხარ?
რა არის შენი სურვილი?
მისთანას რას მთხოვ, ვერ მოგცე,
ვერ მოეპკლა ნდომის წყურვილი!

გინდა, ტახტს მოგცემ: დედოფლად
დაგვამ და გეთაყვანები!
მოხდა გაახლებ მეფეებს...
ჩიტის რძით გაიბანები!

ქალი მიუგებს ღიმილით:
— დედოფალი ვარ ისეცა!
მაგვარ დიდებას არ ვეძებ,
არ დამიგმია ისე ცა!

— მაშ სულს შეგწირავ, თავა მოგცემ,
გულს დავდგამ საფეხურათა!
და შენს სურვილში დავდნები,
დავიწვი უცეცხლოურათა!..

— არა, ნოინო! ნუ ფიქრობ!..
ვერ დავსთმობ ჩემსა კერასა!
გული სხვას მივეც და შენთვის
ველარ დაიწყებს ძგერასა!“

— ეგებო, რჯული გიშლიდეს
მე აღვიარებ შენს რჯულსა!..
ზეცაში ახვალ— აგყვები,
ჩახვალ— ჩაგყვები უფსკრულსა!..

— ეგ არას უშლის!- ღმერთი ხომ
ყველასთვის იგივე ერთია!
სჯული გზა არის სხვა-და-სხვა
იმ ქვეყნად შემაერთია!..

სხვა მიზეზია: სხვა მიყვარს,
ის არის ჩემი ქმარიცა!

მისი ვარ, იმას ვეკუთვნი
მე ცოცხალიც და მკვდარიცა!..

აქ გადმოვარდა, როდესაც
გაიგო სხვების ტყვეობა!
ობლად დაგვყარა სუსველა,
დასთმო ღიზინი და დღეობა!

აღარ გამიძლო გულმა და
შევუდექ მეც მისს კვალობას:
ვეთხოვებოდი სანშობლოს,
ვიგლოვდი ყმაწვილ-ქალობას!..

მსურდა, მომესწრო, მენახა,
მომეკრა სადმე მე თვალი!
და ან მისს უცხო საფლავზე
გულში ჩამერქო ხანჯალი!..

მოველ, ვიკითხე ყველგან...
ცოცხალი არის შევიტყვე...
ტიტვლებთან ტიტვლად დამჯდარა,
ნებით გაჰხდარა შენი ტყვე.

იმას გთხოვ, იმას გავედრებ!
მისთვის მოვსულვარ, ნოინო;
სული არ გამაწირვინო...
სიცოცხლე მომაპოვინო!“

გაოცდა მშვენიერებით...
სიტყვა-პასუხიც უკვირდა!
ის ერთი წამი ნოინსა
მთელს საუკუნედ უღირდა!..

—
დღემდის ეგონა, თუ ქალი
მარტო ვნებისთვის შექნნილა!..
ახლა კი ხორცი დადუნდა
და სული სულსა ეტკბილა!

—
იგრძნო რაღაცა ციური,
მიუწლოემლი მან ძალა!..
გადიქმნა მისი არსება,
ბუნება გამოეცვალა.

—
და უმაღლესის სურვილით
შეჰყურებს, როგორც ღვთაებას!..
რა სჯობს, რომ გული უბიწო
ციური ჯაჭვით დაებას!..

—
სთქვა: საქართველოს მფარველი
დიდი ყოფილა... ძლიერი!
სადაც შობილხარ, გაზდილხარ,
რათ უნდა გაქრეს ის ერი?!

—
რაც მოხდა ჩვენში, დავაწყდეს!...
მოვითხოვ მე შენდობასა!..

აწ კი მსურს „მამაშვილობა“
და ვნატრობ მე შენ „ღობასა!..“

ახლა მოვიყვან შენ ქმარსაც...
ენახავ, თუ შენი ღირსია!..
და თანაც ჩემი სიძობის
შესაფერ-საკადრისია?

კუთხეში დაჯექ პირ-ბადით!
მოისმენ ჩვენსა საუბარს!
იმანაც გვითხრას: ვის ეტრფს?
თავს ვის შესწირავს, ვინ უყვარს?

თ ა ვ ი

ოქრო და ვერცხლში ჩამჯდარი,
მარტო შემოდის მთავარი.
არ ახლავს მისი მოყმები
და არც მოჰყვება მტრის ჯარი.

თავი დაუკრა ზღილობით
და ჰკითხა: რა გსურს? მიძძანეთ?
ნოინმა შეკრა წარბები,
სცდილობს ეჩვენოს მრისხანეთ.

— ეფნ ხარ? და სადაური ხარ?
ვერ ვხედავ შენს აქ მომყვანსა!..

თუ საქართველოს შვილი ხარ,
დღემღი ვერ მცემდი თაყვანსა?

— „მე სათაყვანოთ მოსული
არც დღეს გახლავარ, ნოინო!..
ნუ ფიქრობ, ცოტნე დადიანს
ტყუილი შენ ათქმევინო!“

ა! შენ ხარ ცოტნე? ის ცოტნე,
რომ არათ აგდებს მანგოლსა!
სკდილობს სამშობლოს გამოხსნას
და სხვებსაც ეძებს ამყოლსა?

— დიახ, ისა ვარ, ნოინო!
მართალი გაგიგონია.
— მაშ ჩემთან როგორ მობედე?..
მადლობას გეტყვი, გგონია?!

— არ მიფიქრია მაგაზე!..
სხვა იყო ჩემი განძრახვა:
აქ მოყვრებს ვეგულებოდი...
მომინდა მათი დანახვა!

— ხომ ნახე ისეთ პატივში,
როგორც მათ შეეფერება?!
— „ვნახე და გავიზიარე
მეც მათი ბედნიერება.“

„ქირში და ლხინში ყოველგან
ვყოფილვართ გაუყრელათა...
დღესაც მოესულვარ მათთანვე
სისხლის და ცრემლის მღვრელათა.“

...! თბილისში, როგორც კი გულს
გაქვითა...

შენ მართო? სხვები სად არის?
რათ გაიფანტნენ ბზესავით?

— თუ ყოფილიყვნენ ისინიც

აქ მოვიდოდნენ ჩემსავით.

! სმუღეშენ — მტრეგე ლაღა ნორ
ქვემოთ...

— აფერუმ თქვენს მეგობრობას!..

აფერუმ ვაჟაკობასა!!

მაგრამ ვერ გიქვებთ ბატონის

მოლაღატობა-მტრობასა!..

! თბილისში, როგორც კი გულს
გაქვითა...

— როდის გიწამეთ ბატონად,

დაკითხებიხართ ჩვენ გულსა?

თუ ტვირთი მძიმე მონების

ძალით დაგვიდგა ჩაგრულსა?!

! თბილისში, როგორც კი გულს
გაქვითა...

ძალ-მომრეობის კანონი

დღეს ერთის არის, ხვალ სხვისა...

ბედია მომნიჭებელი

წყალობის, გინა რისხვისა!

! თბილისში, როგორც კი გულს
გაქვითა...

დღეს მოხარკე ვართ ჩვენ თქვენი

და კიდევ ვიხდით ნებიითა...

დროს ეუცლით... ჩვენ ღმერთს შევყურებთ
იობის მოთმინებითა.

და უმიზეზოთ რათ გვდევნით?
რისთვის გვეპყრობით მტრულადა?
რას გარგებსთ რჯულის მოსპობა
„და ან ერობის სრულადა?!..“

„სანამდის ხელს არ აიღებთ
ამ უნაყოფო ცდაზედა,
ყოველთვის მტრულად დაგხვდებით
ყოველ სარბიელ გზაზედა!..“

— დაგხვდებით!.. და რას გაიტანთ?
ეს დღე მოგელისთ ყველასა!..
თქვენ თავად ძალი აღარ გაქვსთ
და ვისგან ელით შევლასა?

— ღვთისგან!.. რომ ჩვენმა შვილებმაც
ქვეყნისთვის სისხლი ღვაროსა!..
„ჩვენ წავალთ, ისინი მოვლენ
ტურფასა საბაღნაროსა!..“

— აფერუმ, ქვეყნის ერთგულო!
კაცი ხარ, კაცურათა სჯი!
მომწონს ეგ სიტყვა-ჰასუხი:
არ გირისხდები, არა გსჯი!

გაძლევთ სრულ თავისუფლებას,
როგორც შენ, ისე ტყვეებსა!..
და თქვენ მხარესაც ავადდენ
საგლოვიარო დღეებსა.

იყავით მარტო მოხარკეთ!..
შევეტებოთ წლიდან წლობითა:
თქვენ ჩვენი კარგი სტუმრობით!..
ჩვენ თქვენი მასპინძლობითა!..

მხოლოდ მეცა გთხოვ, იცოდე,
სამაგიეროდ ერთს რამეს:
შენ ცოლს აქებენ ყოველგან
და ის მომგვარე ერთ ღამეს!..

როგორც რომ ვეფხი დაქრილი,
ისე ათრთოლდა კოტნეცა,
ააკრაქუნა კბილები
და, კოტას გაწყდა, რომ ეცა!

ბედს უმადლოდღე, ხალვათად
რომ ხარ მასპინძლად მჯდომარე,
და მე კი სტუმრად მოსული,
ხვალ-ხანჯლით შენ წინ მდგომარე!

ეგ ერთი ჭითქვამს!.. მეორეთ
ენას არ წააცდენიო!

გონება-მიხდრის სასირცხვოდ
სისხლი არ დამადენიო!

ნოინმა წარბი გაიხსნა,
ღიმილიც მოერია მას!—
და სიტყვით ცივ წყალს ასხამდა
მისს აღელვებულ გულის თქმას!

— ნუ ჯავრობ!.. განგებ გითხარი...
მინდოდა შენი გამოცდა...
რაც სთქვი ტყუილი ყოფილა,
აგერ თვითონვე წამოგცდა!!.

„სამშობლო“, „მოძქე“ „მოყვარე“ —
სიტყვა ყოფილა უბრალო!
ნუ თუ არა ღირს იზღენად,
რომ შენ ერთ ქალში გასცვალო?!

არ მოელოდა ამ სატყვას!
შერცხვა და შეკრთა მთავარი...
ცოტა შეჩერდა და შემდეგ
პასუხი მისცა ამგვარი:

„მე რა ნება მაქვს მაგისი?
მონა არ არის,— ცოლია!
ჩვენი კანონი სულ სხვაა:
ცოლი ქმრის უღელ-ცოლია!

— მაშ, კარგი! რადგანც მე მინდა,
დღეიდან შენი მოყვრობა,
ნუ ვაწყენინებთ ერთმანერთს,
განზე გადაედვათ აწ მტრობა!..

ხომ ხედავ, აქ რომ ქალი ზის?
ის ჩემი შვილობილია,
ვატყობ, რომ შენი ქერეტითა,
ისიც კი კმაყოფილია!

მაგაზე უფრო მშვენიერს
ქვეყნად ვერ ნახავ ვერც ერთს!..
რომ შენი ცოლი ვერა სჯობს,
თავდებად გაძლევ მეც ღმერთსა.

სასიძოდ ამირჩევიხარ:
მინდა ის მოგცე ცოლადა;
დაგიახლოვო და მყავდე
ჩემი თავისვე ტოლადა!..

— „ვინ ღირსა მაგ თქვენ წყალობას
და იმ უდიდეს ოცნებას?!
მაგრამ ორ-ცოლიანობის
რჯული არ გვაძლევს ჩვენ ნებას“.

— ეგეც არ გინდა? მაშ კარგი!
პირობას გიღებ კიდევ სხვას:

იზამ—არ გავტეხ ჩემ სიტყვას,
არა და ნახავთ ჩემს რისხვას!..

—
მოდით ახადე პირ-ბადე,
აკოცე, როგორც საყვარელს!
და აგისრულე მამინ მეც
მაგ შენი გულის საწადელს!

—
ებილწა ცოტნეს პირობა,
მაგრამ, არ იცის, რაღა ქნას?
სხვა გზა არა აქვს მოყვრების
და მის სამშობლოს გამოხსნას!..

—
წარმოსთქვა: „გულთა-მხილაო!
შენ ხედავ, მატანს ძალასო...
მივალ და ისე ვაკოცებ,
როგორც ხესა და ჩაღასო“.

—
რა არის კოცნა უნდომი!
უგულოთ... უსიყვარულოდ,
თუ არ სიცოცხლე ბედ-კრული
უსიტკბოდ... უსიხარულოდ?!

—
დათანხმდა! ქალთან მივიდა,
საკოცნად თავი დახარა!..
ქალმა გადიძრო პირ-ბადე...
ნოინმაც გადიხარხარა!..

როგორც შვიდ-ძალი ფერადი
აშვენებს ცისარტყელასა,
ისე დაეტყო სახეზე
სიამოვნება ყველასა!..

სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად

სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად

სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად

სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად

სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად
სიამოვნებას უფროსად

ქართველთა წარმართობის ღმერთთა ბინათ სადგურანი

„ქართლის ცხოვრების“ თქმით, — „ფარნავაზს ქართლ-
 სიანთ მეფემ შექმნა კერძი დიდი, სხსელსა თვისსა ზედა; ესევე
 არს არმაზი, ფარნავაზ — სხარსულად არმაზს ერქვა“. იმასაც
 აღნიშვნენ, რომ როცა ეს მეფე მოკვდა, გვამი მისი და-
 ფლეს იმ ადგილის წინ, სადაც ფარნავაზ მეფემ არმაზის
 ციხე გააკეთა და შიგ ეს ღმერთი დაასვენაო. აი თვით
 გარდმოცემა: — „დი ესე ფარნავაზ იყო ზირველი მეფე ქარ-
 თლსა შინა, ქართლსისა ნათესავთაგანი: ამან განავრცო ენა
 ქართული, და არღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა
 თვინიერ ქართულსა: ამანვე შექმნა მწიგნობრობა. მოკვდა
 ფარნავაზ და დაფლეს იგი წინაშე კერძისა არმაზისა“ ჰირ-
 ველ ღმერთად ქართველთა არმაზი — სწამდათ, მეორე ღმერ-
 თად — ზადენი, მესამე — გაცი, მეოთხედ — გაიმი. ყველა
 ეს ღმერთნი აღმართულ-შემკული იყვნენ იმ ალაგაჲ, სა-
 დაც ფარნავაზ მეფემ აღმართა არმაზი, სადაც დაეფლა
 თვითაც.

უნდა ვსთქვათ, რომ ამ ძველ ქართველთა ღმერთებს
 მცხეთელ და კარსნელ ურიებიც სცემდნენ თაყვანს, ნა-
 მეტურ მეოთხე ღმერთს გაიმს; მაშინ სოფ. კარსნას მთლათ
 ქართველ ებრაელნი სცხოვრობდნენ. ეს ძველთა ღმერთ
 ბინათ სადგურნი, ქართველ ერის სამლოცველო კერა და

ფარნავაზის სამარის ადგილი „ქართლის ცხოვრებით“ ვიცით, თორემ მის პირდაპირ ჩვენება, დასახელება და მითითება კი არ შეგვიძლიან, არ ვიცით, თუ ეს ადგილი სად არის, სად სძევს, თუმცა ის კი კარგათ ვიცით, რომ აგი მცხეთას თუ მცხეთის ახლოს უნდა იყოს, ტფილისიდან 25 ვერსის მანძილზე.

ქართველი ვინ იცის საით არ მოგზაურობს, ბევრს ცხელს ქვეყნებშიაც კი, მაგრამ ვინმე ორიენტალისტაგანმა, რომ კითხვა მოგვეცეს მის შესახებ, თუ რომელ ალაგას ისხდნენ ქართველთ ღმერთნი, სად ყოფილა ფარნავაზი, სად არის ის ადგილი, რომელ ადგილსაც „ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობსო, ვგონებ, ამის ჩვენებას კი ბევრი ჩვენთაგანი ვერ მოახერხებს, რადგანაც ხსენებული ადგილი ქართველთ უმრავლესობას თვალითაც არ უნახავს. მცხეთას კი არა და ასეთსავე მდგომარეობაშია მოთავსებული ტფილისში დღევანდლამდე შენახული ქართველთ წარმართობის სალოცავის ძველი სახლი, რომელიც ფეთხაინის ეკლესიის გვერდით სძევს. ფეთხაინის ეკლესია VI საუკ. აღშენებულია ვახტანგ გორგასლანის შვილის დაჩისაგან ბეთლემის მღვთის-მშობლის სახელზე. XVIII საუკუნოებში ეს ტაძარი სომეხთ მოიტაცეს და ფეთხაინი უწოდეს.

ამ ღმერთთ არსებობის ისტორია მტკიცეთ არის დაკავშირებული მირიან მეფის ცხოვრებასთან და შემდეგ დროის იმ ხანასთან, როცა წმ. ნინო საქართველოში შემოვიდა, როცა მირიან მეფემ ქრისტიანობა მიიღო, როცა მცხეთიდან არმაზთან მიმავალს, 20 ივლისს, გზაკვალი აერია, არმაზს ველარ მიაგნო, თვალებიც დაუბნელდა. მირიანი წინეთ ცეცხლს სცემდა პატივს და სპარსთა მოგვებს, შემდეგ არმაზი, ღმერთი ქართველთა

იწამა, მას აღიარებდა. არმაზის შემდეგ შეიყვარა, წმ. ნინოს სწავლა და ქრისტიანობას დაუკავშირდა.

მცხეთაში მოსული წმ. ნინო დაძვედრდა უახლოეს იმ ადგილის, სადაც ქართველთა ძველი ღმერთი ესვენენ. ესე იგი სოფ. კარანის უახლოვეს, არმაზის სალოცავის ჩრდილოთ, მაღალს მთაზედ, რომელ მთაზედაც დღევანდლამდე დაშთენილია პატარა ეკლესია, რომელსაც წმ. ნინოს სამლოცველოს უხმობენ. ეს ეკლესია მაღლობიდან კარგათ, თვალ-ხილულად დამზერის იმ მთას და ციხე კოშკებს, სადაც ქართველთა ღმერთი განისვენებდნენ. აღბათ წმ. ნინომ განძრახ ამოიჩინა ასეთ ადგილას დაძვედრება და ლოცვა, რომ აქედან უფრო კარგათ ედევნებინა თვალ-ყური ქართველთათვის, როცა კი ესენი არმაზის წინაშე სალოცავად წავიდოდნენ. ეს საყდარი მცხეთის სადგურიდანაც სჩანს, მეტად მაღალს მთაზე. სადაც კაცი დიდს შრომით აღწევს. მაგრამ მშვენიერ აღაგას კი სძევს თვით არმაზის ციხე, საფლავი და ქართველთა ღმერთთა სადგურნიც ისეთ აღაგას არის, ისეთ ხეობას, სადაც კაცი მართლაცა და ბევრს რამ ისტორიულს შემთხვევებს გაიხსენებს. ღმერთთა ბინათ სადგურს წინ მშვენიერი ანკარა მდინარეც ჩამოუბრის, რომელსაც ზოგნი არმაზის წყალს უხმობენ და ზოგნი კი აღმასისას, უფრო კი არმაზი უნდა ეწოდოს.

ეს ჩვენი ძველთა ღმერთთა ბინათ სადგურნი თვის დროდან ჩვენს დღემდე მთლიან დაშთენილან სწორეთ იმ მთაზე, სადაც არმაზს აღუმართავს, სადაც თვით უდრეკია მუხლი, სადაც სიკვდილის შემდეგ დასაფლავებულა შტოებათ დაყოფილი საქართველო ამან შეაერთა ერთათ, თვით გამოცხადდა საქართველოს პირველ მეფეთ. ამანვე შე ოილო ქართული ანბანი. ვგონებთ, ურიგ აორ იქმნე-

ბა, რომ ასეთ ისტორიულ ნაშთთა შთენთ თანამედროვე ქართველობამ ყურადღება მიაღციოს, მის სახილველად მრავალნი წავიდნენ. თუნდ 20 ივლისი, იმ არმაზის სადგურის და წმ. ნინოს საყდრის მოსაგონრათ დაინიშნოს, რომელ საყდარსაც ჩვენ აქ ვასახელებთ. ეს ძველის-ძველი საყდარი დღეს ესტატე ჩხარტიშვილის მამულზე სძევს, იგი მცხეთის მხრივ სასტუმრო „არმაზი“-ს ბაღს დამზერის და სამხრით ჩვენ ძველ ღმერთთა ბინათ სადგურს. დღეს, ცხეთიდან ამ საყდრამდე, დიდს აღმართებზე, კარგი ბილიკი გზა არის გაკეთებული. არმაზის ბაღიდან მგზავრი პირდაპირ წმ. ნინოს საყდარს აუწევს და მერე იქიდან არმაზს დაინახავს, სადაც მსურველი უადვილესათ მიაღწევს. აქ უნდა დაუმატოთ შემდეგი, რომ ეს გზა, ბ. ესტატე ჩხარტიშვილის დავალებით ამ ზაფხულს, დიდის გულმოდგინებით და ცდით გაუკეთებიათ ბ. იაგორ ჯაყელს თავის ოთხის თანმოზიარე ახალ გაზრდა იმერ მუშაკთ მეოხებით, რომელნიც საკმარისის მადლობის ღირსნი არიან, რადგანაც ასეთს მაღალს მიუვალს მთებზე გზის კეთება და მუშაკობას კაცი ადვილად ვერ გაბედავს, თუ მათში განსაკუთრებული შრომის და საგნის მოყვარეობა არ არის გახსნილი.

ბ. კ.

ჭაბუა ორბელიანს*)

ვინც რომ ვერ გიცნობს, ესრედ იტყვის, ჰა ჭაბუა!
ვინც კარგად გიცნობს, გაიღრმებს, დიდი ცრუაო!
ლამით ეშმაკსა შეგადრიან, ღღისით ბუაო!
ეიშ, რა კაი რამ დაბადებულხარ, მაგ წვერს ფუაო!

—
დამძალო ლეშო თვალ-ხე ნეშო გულ-ღაღარაო,
ეშმაკთ ბუდეო, ბექ მრუდეო კერპ საღარაო,
არ უზიანო, კუზიანო, მაწუნწარაო,
ხილვად საშიშო, თვალ მავიშო, გასაგარაო!
მე შენი ქება მომენება, არ დავფარაო,

—
ბექ-მკერდი-კუზი და კურტუმი გაქვს უკულმართი,
გვერდი, კისერი პირის-ფერი გონჯათ დანართი,
უთლელის კუნძის შესადარი, არ გასამართი,
სჯობს დაიკარგო, იმაღვოდე, მოგესხას ღართი.

ბესიკი

*) ჭაბუა ორბელიანი ერთი უკეთეს ქართველთაგანი იყო უკანასკნელ დროს და დიდი მოჭირისუფლე საქართველოსი. ბესიკი გაბაშვილი ეპიტერებოდა და, სხვათა შორის, ეს ლექსები დაუწერა, რომელიც იმ დროში თათქმის ყველამ ზეპირად იცოდა.

რედ.

ლ ე ქ ს ი*)

(გაგონილი ქ. ახალციხეში ყნ წ. მოხუცის სფირიდონ ხმალიძისაგან და ჩაწერილი გ. კ—შვილისაგან.)

ამოსულხარ ყოელად წმიდაო ყოელის მადლითა უფლისა;
 ბაღია ხარ აყვავებული მოსაწონარი უფლისა,
 გაბრიელის ხარებითა მოგვევლინა ძალი მღვთისა;
 დედა ხარ იესო ქრისტესი, ქალი ზეციერ მამისა.
 ევმანუე (ემპანუელ) შენგნით იშვა, მიზეზო ჩვენი დახსნისა,
 ვარდი ხარ აყვავებული მოსაწონარი უფლისა,
 ზიხარ მუდამ შენ ძესთანა, მეოხე ცოდვილებისა,
 ცასრათი ვარ მე ცოდვალი, მუდამ შენი წყალობა;
 თვალი შენი ჩვენზედ იყოს, შიში არა გექონდეს მტრისა;
 ისიმ ძუძუ დაილოცოს, რომ აწუა ქრისტეს პირსა.
 კურთხეული ხარ, მარიამ, დედოფალიც ხარ ზეცისა.
 ლამაზი ხარ მშვენიერი, საკვირველო სამოთხისა.
 მარიამ, მიმადლებულო, სიტყვა გაქვს ანგელოზისა.
 ნეტარელი ხარ მარიამ, მუდამ ყოვლისა გვარისა.
 აისმინე ვედრება ჩვენი, ქალწულო, ჩვენი გულისა.
 ორნი გზანი მიგუაჩნია, გვიწინამძღვრე სამოთხი[ე]სა:

*) თათრობის დროს ამ ლექსს ხმარობდნენ ლოცვად საერო-
 სიმღერების ხმაზედა, რადგან მართლ-მადიდებლებს საეკლესიო
 ლოცვების ცხადლივ წარმოთქმა აკრძალული ჰქონდათ.

პილწსა ეშპაკსა ნუ მიმცემ, შემავედრე მაცხოვარსა.
ყამი ისამ დაილოცვის, რომ შეიქმენ დედა ღვთისა.
ზასა [ვ]ღირს ვარ, რომ შენ გაქო თუ კი შენ არ ძომცემ
სანთელი ხარ ანთებული, გამნათებელი ბნელისა: [შნოსა.
ტურფა რამე ფრინველი ხარ; მიმგზავსებული მტრედისა,
უშენოთ არ შემოძლია, ხილვა წმიდა სამოთხისა.
ქვეყნისა ანგელოზი ხარ, ვარსკვლავი ხარ ცრსკარისა
ღრუბელი ხარ უმძიმარო, წვიმა შეიდი მაისისა;
ყოვლის ფერად შემკობილო, ტაძარო სოლომონისა:
ცამ, ქვეყანამ გაიხარა (ღღეს) იესოს ქრისტეს შობისა.
ძე მღვთისა ქვეყნად მობრძანდა დახსნად ადამის ტომისა
წყალობის კარი განგვიღო, შევიდობა მისცა სოფელსა.
ქეშმარიტად ღვთის დედა ხარ, არ ვინარს შენი მსგავსი[ს]:
ხე ცხოვრებისა იწოდე, სუნი გაქვს უკვდავებისა.
კურვალე გული მომეცი, მხურვალეც ვიყო ლოცვისა.
ჯოჯოხეთიდგან დამიხსენ, მუღამ შენ გიზამ დილაგსა.
ჰასრათობა აღმისრულე, ქალწულო ჩენი გულისა.
ჰოი, რა ტკბილი დედა ხარ, მალირსე ხილვა ზეცისა.

**წიგნი მიწარილი სვიმონ წიჩქაშვილისაგან სახუცის
 შვილისა ძმისადმი ტრაპიზონიდან.**

ჩემო მოწყალე ძმაო, სახუცის ძეო, წერეთელო
 გრიგოლ! აქ ქუთაისიდან სომეხი მოვიდა და მითხრა მან
 ორი ამბავი. ერთი ეს, რომ გრიგოლს, შენ ძმასაო რუ-
 სეთს აგზავნიანო. ღმერთს ექნა, არ გამეგონა ეს და მო-
 მკვდარიყავი, ქეშმარიტად მერჩია. ასე როგორ გადაირიფე,
 რომ შენ რუსეთს მიხვალ, მეფე აღარ მინდაო. გამიშინჯე
 საქმე. ბაბუაშენიც მაგრე წივიდა სხვა ქვეყანას, რომ
 ბატონი აღარ მინდაო. დიაღ, მამა-შენიც მაგაზე წივიდა,
 რომ ბატონი აღარ გვინდაო. ძმაო, ამაზე სარწმუნოდ
 ბრძანდებოდეთ და არც ჩემი მოხსენება გინდა, შენ უკეთ
 იცო ეს, რომ თავისობას სირცხვილში ყოჟნას ბევრად
 სჯობს სახელოვნად სიკვდილი, უნდა გათითებდეს ხელს
 ყოველი კაცი გასევან ეშიკ-ალაბასავით — „ამან დაჰ-
 კარგა მეფეო“. და ესეც ვიცი, რომ შენზე ძალაც ვის
 შეუძლია...

მეორე ეს მითხრა, რომ დედოფალი იმან უნდა ჩა-
 გვაროს რუსებსაო. თუ დასტურა ეს გითხრეს და მაშინვე
 შენი თავი არ მოიკალ, ფუი შენს კაცობას! დედოფალი
 ჯერ შენი მშობლიურად მომვლელი გამზდელი შენი,
 მაცოცხლებელი, დამკოლშვლიანებელი და დამთავიანე-
 ბელი, მიათრევ და რუსებს აძლევ რისთვის, რა გაქირ-

ვებისათვის? ასე ვთქვათ, შოგკლან. მოკვდი მაგისტვის, არაფერი იქმნება, ვალი ვაქეს ჭეშმარიტად, ხუთჯერ რომ მოკვდე, მაინც ვერ გაღიხდი. შენი გულისათვის მოგახსენებ მაგას, რომ საკიცხავად არ დაიდვა, თორემ მე ანლა მოვალ მანდ და ანლა არა და ნუ იქ ღვთის გულისათვის. ნურც შენ იქ ამ კაცობას და ნურც მე მომკლავ ზაფრით, მაგის უხიაგში არ გაერიო, შენი ჭირიმე, ძმაო. ესეც მითხრა, რომ შენი ცოლიც მიყავსთო, მაგრამ არა მგონია დაანებოსო. ამან კი დამაფიქრა. მაგ თუ დედოფალი დაანებე ვისმე, ჩემ ცოლს რაღას დაეძებ? ჩემი კი გაეცი, არ დავეძებ, ოღონდ დედოფალს ნურავის დაანებებ, ვიცი შემძლებელი ხარ (...?) წელთა ჩყი თვესა ივლისს ვ.

თქვენი მონა ძმა სახუცის ძე სვიმონი.

ქართველთ ხელოსნები

და

ხელოსნობა საქართველოში.

(პასუხად საერთაშორისო უფლების პროფესორს, ბ. ეგიაზაროვს.)

I

თუმცა გვიან კი გახლავსთ, მაგრამ სჯობს ისევ გვიან იყოს, ვინემც არას დროს.

ვიდრე პატივცემულის პროფესორის საპასუხოდ წერილის წერას დავიწყებთ, მინამ მოკლედ შევეხებით იმ ისტორიულ გარემოებათა პირობებს, თუ რის მეოხებით უნდა შემცდარიყოს ბ-ნი პროფესორი. საქმე აი რაში გახლავსთ:

ჩვენდა საუბედუროდ, ქამთა ვითარების მეოხებით, ქართველთ ტომის ძეთა შორის, ხელოსნობამ სამი საუკუნის წინეთ იწყო ვრდომა და მოსპობა. ქვეყნის შინაურმა გარემოებამ, მაჰმადიანთ სიმრავლემ და ისლამის გადღესასწაულებამ, მისმა აზვაებამ და ხშირმა ომებმა ქართველ კაცს მკაცრად წაართო დრო და მოცალეობა, ქართველთ ხელოსნობისთვის აღარ სცალოდათ, ქართველთ ხელოსნობათ ხმალი, ხანჯალი და თოფი შეიქმნა, ქვეყნის პატრონობის, მის თავისუფლების და მფარველობისთვის სისხლის ღვრა.

მთელს აზიაში ძველადგანვე დაემხვენ ქრისტიანთ
ტომთა სამეფოები, დაეცა ძველადვე ჰაოსიანთ სამეფო,
რომელთ ძენიც მთელს დედა-მიწის პირზე გაიფანტნენ,
ძველადვე დაეცნენ ურუმიაში ქალდეველნი, დაეცა ეიზან-
ტიის იმპერია ისე, რომ, დრეპერის სიტყვით, ოსმალთა
ქვა-ქვაზედ დაუდუღეს, დაეცა სერებია, ბოლგარია და
მათ მიჰყვნენ ბალკანის კუნძულზე მცხოვრებთ ყველა
ქრისტიანთ სამეფოები; ოსმალნი ერთ დროს ისე გაძლიერ-
დნენ, რომ კინალამ მათ თავისუფლად მიაღწიეს ისპანიასა
და იტალიამდე, მაგრამ იქიდან ძლეულნი უკან დაბრუნ-
დნენ, დამონებულს ადგილებში მოიმაგრეს ფეხი, მერე
ტრაპიზონის იმპერიას დაუწყეს ქენჯხა, ესეც მალე დაი-
მორჩილეს, და იმის შემდეგ დასავლეთ საქართველოსაც
მოადგნენ.

ამდენ სამეფოების დამამხობელ ბარბაროსებს, ასეთის
ფანატრით აზევებულს მტრებს წინააღმდეგ გაუხდნენ
ქართველნი, ესენი ადვილად ვერ დაემორჩილნენ. ოსმალთ,
იმედი ჰქონდათ, რომ რა გვარადაც სხვა-და-სხვა ტომთა
სამეფოები დაემორჩილეთ, ქართველებსაც ისევე დაფ-
მონებთო, მაგრამ საქმე ასე არ აღმოჩნდა, ქართველნი
მათ ვერ სძლიეს, გაიმართა მათ შორის სასტიკი ბრძოლა,
ამ ბრძოლამ 400 წლამდე გასტანა, ოსმალთ მთელი და-
სავლეთ საქართველო დაიმორჩილეს და გაათათრეს, მაგ-
რამ საყოველთაოდ, სრულიად კი მაინც ქართველთ მე-
ფობას ვერა ავნეს-რა. საქართველოს სამეფო თავისუფლად
დაშთა XIX საუკუნის დამდეგამდე 1801 წლის დასა-
სრულამდე.

ამდენ სამეფოთა დამამხობელ მტრებს შემართა ხელი
საქართველომ! ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ქართველთა-
თვის აღარც ხელოსნობის დრო იყო, აღარც ქარხნების,

არც მრეწველობის და არც თვით უსაქიროეს მეურნეობის. აქ აწიების დასათარავად აღარაფის სცალოდა, საქმე ისე მოეწყო, რომ მთელის აზიის მუსულმანები ქართველებს ებრძოდნენ; ამ ბრძოლას ის გარემოებაც უფრო ამწვავებდა, რადგანაც ქართველნი თავიანთ სამეფოში ბინას აძლევდნენ კავკასიის ყველა ქრისტიანთ ტომთა შვილებს, რომლებიც კი აღრიდანვე მიეცნენ მაჰმადიანთა მეოხებით დაცემასა და განადგურებას. ჩაგრულ-დევნილნი საქართველოში ჰპოვებდნენ მფარველობას, პატრიის-ცემას და პატრონობას; მაჰმადიანებს კი ამაზე დიდათ მოსდიოდათ ჯავრი და ქართველთ სამაგიეროს გადახდა, აღარიცოდნენ, როგორ მოეხერხებინათ. საქმე და გარემოება ისე მოეწყო, რომ ქართველებში, კაცი თუ ქალი, ახალგაზრდა, თუ მოხუცი მხოლოდ ომისა და სისხლის ღვრის თათბირს ეძლეოდნენ. დღე და ღამ მარტოთ მორიგი ჯარის და მღვერის ძახილი განისმოდა. ამის მეოხებით ქართველნი ძალა-უნებურათ ხელოვნობას საყოველთაოდ მოესხლიტნენ. ეს მათგან ასეც უნდა მომხდარიყო, ამისთვის მათ დრო არა ჰქონდათ.

ერთ საგმირო და მასთან ღირს სახსოვარს მოსაგონარს ის შეადგენს ქართველის ტომისას, რომ ბევრს ღირს შესანიშნვ გამოსათხოვარ საქმეებთან, ქართველთ ვერ დასთმეს მხოლოდ მეურნეობა, ნამეტურ პურის თესვა და ღვინის დაყენება, სჩანს, მათ ამ საქმეთ და მუშაკობის უპირველესი მნიშვნელობა კარგათ სცოდნიათ, რომ ბევრს დასათმობ საქმეებთან ერთათ ვერ დაუთმიათ ხსენებული მუშაკობა. ამ სახით, ქართველი კაცი, უკანასკნელს საუკუნოებში, მხოლოდ მეომრად და მეურნედ გარდაიქცა. ქართველის ერის უმთავრეს იარაღს, სიცოცხლის სახსარს და ქვაკუთხედითი ძალას ომი, ბრძოლა

და მეურნეობა წეადგენდა, ერთით მფარველობდა, თავისუფლებას ინახავდა, მეორეთი ქვეყანას ასაზრდოვებდა, თავს იკვებამდა, სახლობას არჩენდა, მტერსა და მოყვარეს პასუხს აძლევდა.

სხვა დანარჩენ საქმეებს, ხელოსნობას და ქარხნებს ჩვენი ძველები მთელს საქართველოში ძველათვე გამოეთხოვნენ, ყველა ხელოსანთა და მუშათ გამგეობა, უცხო ერთაგან საქართველოში შემოსულ შვილებს დაუთმეს, მათ დაულოცეს, რადგანაც ამ დამონებულთ და განბნეულთ ძენი, საქართველოს მეფეების დროს, სრულის თავისუფლებით სარგებლობდნენ, სრულის პატივისცემით, თუ არ დიდს-გაქირებაში, იგინი იშვიათად, რომ სადმეომში წასულიყვნენ. ნელ-ნელა უცხო ნათესაენი ხელოსნობის ასპარეზზე დიდის მხნეობით და შეძლებით აღმოსჩნდნენ. ამ აღმოჩენისთვის მათ დრო და გარემოებაც შესწევდათ, ხელს უწყობდა ყველაფერი, შეგირდებათ, მათ გარშემო, ყოველთვის მათივე ტომის ძენი იკრებდნენ თავს. დროის განმავლობის მეოხებით, საქე ისე მოეწყო, რომ ერთ დროს, ჩვენდა საოცრად ქართველებში, კინაღამ სრულიად მოიხსრა ხელოსნობა, თითო ხელობაში კაცი 10—15 ხელოსანს და მუშას ძლივსღა ჰპოვებდა. ამ გარემოებამ თვით ამქრულ წეს-წყობილებასაც შეუცვალა თავის საკუთარი სულიერი მხარე, თავისი სახე, ამქრობამ სხვა სარწმუნოებრივი ნარუქი მიიღო, მან დაიმკვიდრა იმ სარწმუნოების სწავლის ღალადი და წეს-რიგი, რომელსაც ხელოსანთა უპირავლესობა ეკუთვნოდა, სწორეთ ეს გარემოება გახდა მის უმთაერეს მიზეზათ, რომ ბ. პროფესორმა ქართველ ერის ხელოსნობას უნდოს თვალით შეხედა, დაივიწყა ყოველი ისტორიული პირობეზი, ბევრნაირი ღირსება და ამაგა ქართველი ტომი.

მის მეოხებით ქეშმარიტებას გვერდს აუარა და ისეთი ჰაზრები განთინა რუსეთში, რამაც სასტიკათ უარ ჰყო ქართველებში ძველის დროდანვე ხელოსნობის არსებობა! ბ. პროფესორის მოსაზრების მეოხებით ის იხატება, რომ ძველად, საქართველოში, მუშებათ და ხელოსნებათ ყოველთვის სპარსნი, ბერძენნი, ჰასიანნი, ქალდეველნი და სხვა ტომის ძენი ყოფილან და არა ქართველნი!

პატივცემულის პროფესორის მოსაზრებიდან მკაფიოთ გამოიჭვრიტება შემდეგი დასკვნა: ქართველები ძველადგანვე იყენენ მხოლოდ მხვნელ-მთესველნი, ღვინის დამყენიბელნი, სიმინდის მომყვანნი და მებაშეგები, ქართველნი ხაშს და ცხვრის თავებს ხარშაედნენ მხოლოდ. ამ მუშაობას გარდა მათ სხვა რამ ხელობა სრულებით არა იცოდნენ-რა. თვით სახლებსაც კი თავის სოროებშივით სთხრიდნენ მიწაში და შიგა ძვრებოდნენ პირუტყვებშივით. როგორც სჩანს, პროფესორის სიტყვით ქართველებს არც ქვის-მჭრელობა სკოდნიათ, არც ჩუქურთმა, ხარატობა, კალატოზობა, ღურგლობა, ხუროობა, მხატვრობა, მქედლობა, თოქმაჩობა, თერძობა, ქონობა, ხიდების კეთება, ყაზაზობა, ხარაზობა და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვა ხელოსნობა, რომელთა არსებობის ცნობები საქართველოში ძველის ძველის დროიდგანვე სჩანს. ხარაზის, მხატვრის და მექანდაკის ხსენება ქართულის წმინდანების ცხოვრებიდან მეოთხე საუკუნიდან სჩანს, გარდა ამის, თვით ელინნი გვიწოდებენ ჩვენ ქართველს მუშაკებს, ანუ „მიწის მუშაკებს“. მაშასადამე რის მუშაკნი ვიყავით, რის მოხელენი და მკეთებელნი თუ ჩვენში სახელოსნო და სამუშაეო არა არსებობდა-რა. სჩანს პროფესორის მოსაზრებით ჩვენ უნდა უტყუერად ვიწამოთ ის უჯერო ჰაზრები, რომ ვითომც საქართველოში სულ ძველადგანვე,

ყველა ხელოსნობის მუშაკნი უცხო ტომის ძეთაგან შეს-
დგებოდა! ამას ვერაფერს დაგვაჯერებს.

პატივცემულს პროფესორს ჩვენ ამაზე მკაცრათ ვერ
ჩამოვეციდებით, ჩვენის ლოლიკურის მოსაზრებით და
დასკვნებით ვერ ავუხიზდებით მით უფრო, რადგანაც
მის ვრცელ ტომის საპასუხოთ ჩვენ სხვა აღწერა გვაქვს
დამზადებული, ეს წერილი კი, რომელსაც ეხლა ვსწერთ,
მხოლოდ შესავალია იმ აღწერის, სადაც შეკრებილია
და კიდევაც იკრიბება დიდი ძალი ცნობები ქართველ
ტომის ძეთა ხელოსნობის და მუშებთ შესახებ. აქ შევნი-
შნავთ ერთს კიდევ: ვინც საქართველოს ერის ისტორია
არ იცის, ვინც ქართველთ ძველს კულტურულს ცხო-
ვრებას არ იცნობს, ქართულს ისტორიულს ძველს მა-
სალეზს, ძველს წიგნებს, სიგელ-გუჯრებს და მრავლად
ნაშენ შესანიშნავ ნაშთებს, რომლებსაც თავიანთის მშვე-
ნებით განცვიფრებაში მოჰყავსთ თვით აწინდელის ევრო-
პის მსწავლულთ მოგზაურნი, ვიტყვი, რომ ასეთ აღმწერ-
ნი, თავიანთის უმანკოს ცნობებით ყოველთვის შემცდარნი
იქმნებიან, მოტყუილებულნი, ჭეშმარიტს განსჯას გან-
რიებულნი, რადგანაც მათ საქმის ცოდნის სრული გაგება
ერა აქვსთ, ვისაც შესწევს ჩვენი ცოდნა და გაგება, ცნო-
ბების ჭეშმარიტებით შეკრება, აკინძვა და განსაზღვრა,
ცხადი საქმეა, რომ ის კიდევ ჩვენს ასე გაქარწყლებას
არ იკადრებს, მას ისტორიული ფაქტების ცნობა ჩვენის
დამცირებას ნებას არ მისცემს. უნდა ვსთქვათ, რომ აქ
ერთის ტომის განვლილ დროთა ცხოვრების ცნობათ
გაბათილება და მეორე ტომის ამალეობა და დაწინაუ-
რება, ვგონებთ, რომ პირდაპირ ისტორიულ ცნობათ
უცოდინრობაზე უნდა გახლდეთ დამოკიდებული და არა
სხვა რამ ჭეშმარიტებით აღვსილს ძიებაზე, თუ ეს ასე არ

არის და ამ პროფესორის შრომასაც სხვა სარჩული აძევს, მაშინ კი მშვიდობით ქართველობაზე!

ქართველ ტომის შესახებ უნდა ვსთქვათ, რომ ძველათ ქართველნი არამც თუ მსხვერპლნი უნდა ყოფილიყვნენ უცხო სომხების ხელოსნების რიცხვის, არამედ როგორც ეს ამ უკანასკნელ დროს აღმოჩნდა მეცნიერებაში (О колхахъ, записка барона Уелара 1891 г. Казань) თვით ელინთა, ებრაელთა და რომაელთაც თავიანთი სწავლა-განათლება კოლხებისაგან მიუღიათ მეტად ძველის ძველს დროს. ამის ხანა ერთობ შორს უწევს და კოლხები ხომ ქართველებათ არიან ცნობილნი. ამას ხომ მტკიცება არ უნდა. შემდეგ კი სხვა-და-სხვა ტომთა მოგზაურობის და გალაშქრების მეოხებით კოლხებზე შესუსტებულან, მიზეზი ამის მრავალნაირია. რაც შეეხება ძველ განათლებას და კულტურას კი პირდაპირ ამათ ეკუთვნისთ, ვისგანაც აღორძინებულა და გავრცელებულა თვით შემდეგ დროის აყვავებულს ვიზანტიას და რომაელთ შორის. ნუ თუ შეიძლება, რომ ასეთ ერს კი თავის გონებრივ სამეცნიერო და ფილოსოფიურს წარმატებასთან ხელოსნობა კი არა ჰქონიყოთ გაბრწყინებული, ეს არა გვკონია ჩვენა.

პატივეცულის პროფესორის საგულისხმოთ, ჩვენ აქ დავადგინთ შემდეგ კითხვებს და იმეღია, რომ ეს კითხვები უმნიშვნელოდ არ დარჩებიან მრავალთ წინაშე: ჩვენ და ბევრმა უცხოელებმაც კარგათ უნდა იცოდნენ, რომ ქართველებს ხშირად თუ არა ხანდისხან მაინც გვეყვანდნენ ისეთი მხნე-გულოვან მეფენი, როგორიც იყვნენ: მირიანი, ეახტანგ გორგასლანი, არჩილ პირველი, ბაგრატ III, ბაგრატ IV, დავით აღმაშენებელი, გიორგი მესამე, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე, როსტომ მეფე და ლეონ

ირანთა მსაჯული. ხშირად ეს მეფენი აკვირვებდნენ მთელს აზიის მაჰმადიანთ სამეფოებს, ხანდისხან საქმე ისე ხდებოდა, რომ თვით ასეთი პირნივე ხდებოდნენ მთელის ირანის გამგეთ, როგორც ეს იქმნა ლეონ ირანთა მსაჯულზე.

უნდა ვსთქვათ, რომ ზემო ხსენებულ მეფეების დროს, საქართველო მჭიდროთ ქართველის ტომით იყო დასახლებული, საქართველოში მაშინ უცხო ტომის ძეთა რიცხვი ერთობ მცირე იყო, საქართველოში თუ რამ იყო და არსებობდა, ყველაფერა ქართველთ ძეთა რიცხვისაგან შესდგებოდა. გარდა ამის ჩვენ ისტორიით ისიც კარგათ ვიცით და ამას დღევანდლამდე დაშთენილნი ძეგლებიც მოგვითხრობენ, რომ ზემო ხსენებულ დასახლეთა მეფეების დროს, საქართველოში აღშენდნენ შესანიშნავად ნაგები მონასტერ-ეკლესიები, ციხეები, კოშკები და ხიდები, რომელთაც განცვიფრებაში მოჰყავს მხილველი, გარდა ამების, იმავე დროს, გაირკვა და გამშვენდა ჩუქურთმის ხელობა, მან სუფთა, ნაზი თვისება მიიღო, ასევე დაემჩნა ფერად წამლებით მხატვრობას, ესეც დიდის წარმატებით შეიმოსა, ქართველთ მხატვრობა უმღლეს წერტილამდის ავიდა. ამას ცხადათ მოწმობენ დღევანდელ ამდენ აქა-იქ ეკლესიებში დაშთენილი ძველი მხატვრობა. რაც აქ ორს-სამს ხელობაზე ვსთქვით, იგივე ითქმის სხვა ხელობების წარმატებაზეც.

გარდა ამების საგულისხმოა კიდევ ის გარემოება, რომ ოდესაც ქართველთ შორის თითქმის ბევრნაირის წრის, საქმის და თანამდებობის მოხელენი და მომქმედნი არსებობდნენ შრავლად, ნუ თუ მაშინაც კი, ქართველთ ძეთა შორის ქართველ ხელოსნები კი არ იქნებოდნენ, ნუ თუ იმ დიად ხანსაც, როცა ქართველთ ძლიერება მთელს აზიაში ბრწყინავდა, რომ მაშინაც კი ქართველთ

შორის ხელოსნებათ სულ უცხო ტომის შვილები იყვნენ? არ გგონია, ეს ისტორიულს ქეშდარიტებას მოკლებულია, საღს ლოდიკურს დასკვნას მკაცრათ შესაბამება. ქართველთ შორის რომ ხელოსნობა ძველათვე ყოფილა გავრცელებული, ეს მტკიცდება თვით ჩვენის ისტორიულის წიგნებიდამაც, სადაც მოხსენებულ არიან ქვის მჭრელნი, მექანდაკენი, ხარატნი, მხატვარნი, მჭედელნი, ხარაზნი, ოქრო-მჭედელნი, ოქრო-მკედით მკერავ-მქსოველნი, ფეიქრები და სხვებიც მრავალნი. ისტორიულ წიგნებს რომ თავი დაეანებოთ, ასეთს ცნობებს თვით ჩვენი სამეფო დავთრებიც გვიჩვენებს, თვით ასეთ დავთრებიდან სჩანს კარგათ, რომ საქართველოში ერთ დროს ქართველთ ხელოსანთ რიცხვი დიდათ ყოფილა გავრცელებული. მაგალითებრ: ამ რამდენიმე წლის წინად, ოზურგეთში, გაისყადა აუარებელი ქალღლები ძველის მასალებისა. შემთხვევით ზოგი მასალები მე ვიყიდე, ერთ წიგნში სხვათა შორის ანუხსულია გურიელების შესავალგასავალი. მოხსენებულია აგრეთვე ის, რომ გურიაში სხვა-და-სხვა ხელოსნებმა ბაზრობაც კი (იარმუკობა) იცოდნენ და იმ ბაზრობიდან გურიელს ხარკსაც აძლევდნენ. ამის გარდა იქ მოხსენებულია რიცხვი ყველა ამ ხელოსნებთა, რომელნიც კი გურიელების დროს სცხოვრობდნენ გურიაში და თავიანთ საქმეებსაც აწარმოებდნენ. ავილოთ თუნდ გურია სამეგრელოს ერის „პარასკეობა“. რას მოასწავებს ეს თუ არ ერის ხელოსნურს საქმეთა წარმოებას და მის გასაღებას. ქართველთ ძეთა ხელოსნური ნიჭების გასაღების პარასკეობა ჩვენს ცნობებით ხონში 1820 წლიდან სჩანს. ქუთაისის ძველ ხელოსანთა რიცხვის შესახებ ხომ აუარებელი მასალები გვაქვს, იქ ქართველთ

გარეშე უცხო ტომის ხელოსნება თავის დღეშიაც არ ყოფილან. ყოველთვის ქართველნი იყვნენ.

ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ თუმცა ქართველთ შორის ხელოსანთ რიცხვმა საატაკათ იწყო კლება და ერთ დროს იქამდის მივალწიეთ, რომ ტფილისში, თითო ხელობაში სამ-ოთხ კაცზე მეტს ვერ ჰპოვებდით ქარაველს მაგრამ ისიც კარგათ ვიცით, რომ ეს იყო XV—XVI საუკ. XVII საუკუნის ნახევრამდე, გამოჩენილის როსტომ მეფის დროიდან კი ქართველთ შორის თვალ საჩინოდ იწყო ხელოსნობა აღმომდინარება. ჩვენი ისტორიაც გვაუწყებს, რომ როსტომ მეფის დროს ტფილისში გაშენდნენ კარგი სახლები, სახლებს რთავედენ კარგის აივანებოთ, ფერადის მინის-ბანებით, ბალ-ბაღჩა ეზოებს მარმარილოს ჰაუზებით, XVII საუკ. ნახევარს, ლეონ მეფის ბრძანებით, ტფილისში გაკეთდა დიდი, მშვენიერი ქარვასლა, სადაც 100-მდე ოთახი მარტო ზემო სართულში იქმნებოდა თავისუფალი, ქვემო სართულში სავაჭროები იყო და სარდაფებში სხვა-და-სხვა საქონლების საწყობა. პირველი სართული სასტუმროსავე იყო მოთავსებული, აქ ისადგურებდენ ევროპიელთ მსწავლულთ მოგზაურნი და ვაჭარნი, რომელთაც ულუფა მეფისაგან მიერთმევოდათ. თვით ეს დიდი შენობა მშვენიერად ყოფილა ნაგები, ეზოში ბაღჩა, შიგ მშვენიერი მარმარილოს ჰაუზი და წყარო აღმოადენილა. იგი შემუშვრილ იქნა 1724 წ. ოსმალთაგან. მერე ველარ განაახლეს თავის პირველ სახით. ამაებს გარდა ტფილისში გამრავლდა ყველა ხელობის ხალხნი, ვაჭარნი და სოვდაგარნიც. იმ დროიდან ქართველთ შორის ხელოსანთ რიცხვმა მატება იწყო და XVIII საუკუნის ბოლომდე ქართველთ შორის ყველაფერი კარგათ გაბრწყინდა და გამრავლდა, მაგრამ,

ჩვენდა საუბედუროთ, ამ ბედნიერებასაც არ შერჩა დიდი დრო, მას მოეკლინა 1795 წ. რისხვა. ამ რისხვამ სასტიკად აწიო ქართველთ, აქ ომში ისე გაწყდნენ მთელის ტფილისის ქართველთ ხელოსნები, რომ მათგან თითო ხელობაში ათის ან ოცს ხელოსანზე მეტი არ დარჩენილან! დარჩნენ მხოლოდ პატარ-პატარა შევირდები, რომელთაც შემდეგ შეისწავლეს თავ-თავის ხელობა და XIX საუკუნის დასაწყისიდან ნელ-ნელა იწყეს ხელოსნობის ასპარეზზე გამოჩენა.

პატივცემული პროფესორი ერთობ ჰკვირობს თავის გამიკვლევაში და განცვიფრებით ამბობს: მე ბევრი ვეძიე ცნობები საქართველოს ისტორიულს წიგნებში, მაგრამ ამქრებზე და ხელოსნებზე ვერსად რა ეპოვეო. გადავშინჯე აქტები, პუტკოვი, დუბროვინი, გუჯრები და ბევრიც სხვა წიგნები, მაგრამ იქ ამათ შესახებ სიტყვაც ვერ ვნახეო. ჩვენდა საკვირველად, თვით ვახტანგ მეფის სამართლის წიგნშიაც კი არ მოიპოვება ამქრობის ხსენებაო. მაშინ რომ ქართველთ შორის ხელოსნობა და ამქრობა გაძლიერებული ყოფილიყოს, ცხადი საქმეა, რომ ვახტანგ მეფეც იტყოდა რამეს ამათ შესახებ თავის სამართლის წიგნშიო, ალბათ მაშინ ხელოსნობის არაფერი არსებობდა და მიტომაც მოხდა, რომ ვახტანგ მეფე თავის წიგნში გაჩუმდა და ხელოსნებსა და ამქრობაზე ხმა, კრინტი არ დაძრაო. ჩვენს არარაობას, ბ. პროფესორი პირდაპირ ამაზე აფუძნებს, ასეთი მოსაზრება და დასკვნა ჩვენც კი ცალ-მხროვანად მიგვაჩნია, ჩვენის ისტორიის და ეთნოგრაფიის ღრმად არ ცოდნათ. ხელოსნობის შესახებ მართალია ხსენებულს წიგნებში ბ. პროფესორს არა უნახავს-რა, მართალია ამ წიგნებში არაფერია ნახსენები, მაგრამ მიტომ ხელოსანთ და ამქრულის წესების შესახები

ცნობები სხვა-და-სხვა სიგელ-გუჯრებში მოიპოვება, რამდენიმე ასეთი „გუჯარი“ ქურნალ „ჩოაძებში“-აც დაიბეჭდა, ერთს გუჯარში მოხსენებულია ქართველ გვარის კალატოზების უსტაბაში. ნელ-ნელა სხვა წყაროებიც ბევრი ჩნდება ამ კითხვების შესახებ.

გარდა ამის, ტფილისში, აქა-იქ ძველს ოჯახებში ძრიელ ბევრი ძველი გუჯრებია დაშაენილი, რომელნიც ქართველთ მეფეებს უძღვევიათ ტფილისში მცხოვრებ ხელოსნებისთვის, ამ გუჯრებში და ქალაქებში მკაფიოთ მოიხსენებიან ხელოსანთა სახელ-გვარებო, მათი საქმე, საჩივროს ვითარება, გარიგება, გარ ჯახდა, ჩუქება, პატიობა და ბევრიც სხვა რამ ღირს სამახსოვრო ცნობები; რანიც უტყუერად მოწმობენ, რომ საქართველოში, XVIII საუკ. ტფილისში, ხელოსნები ქართველებში ღიდათ მრავლობდნენ. ეს რომ ასე არ ყოფილიყოს, მაშინ განა შესაძლებელი იქმნებოდა, რომ არა რაობისაგან ქართველებში, ისე სწრაფად, ისე მრავლად გაჩენილიყვნენ ქართველთ ტომის ხელოსნები, ზოგორც ეს იქმნა ქართველებში 1830 წლების შემდეგიდან, ეს შეუძლებელია. მას შემდეგ მრავლობს ქართველი ხელოსნობა და დღეს ტფილისში, ქართველთ მუშებთ და ხელოსნობთა რიცხვი 30,000 ათას კაცზე მეტი შესდგება, ამოდოლ მუშებს და ხელოსნებს სხვა ვერც ერთ ტომში ვერ ვნახავთ, ყველაზე მეტი ქართველები არიან, ყველა ღიდრონი ქარხნები მათით არის სავსე, გარდა ამის მათში მოიპოვებიან ისეთ იშვიათ ხელობის ხელოსნებიც კი, რომელთა რიცხვი აქამდის მთლად ვეროპიელთაგან შესდგებოდა, ამას გარდა, მათ ეს ხელობა მეტათ, მტკიცეთაც ეკავათ, სხვა ტომის შეილებს შეგირდებათ არ იყვანდნენ, ახლოსაც არ აკარებდნენ, მაგრამ ქართველ კაცის შრომის, ხელობის

და მუშაკობის ტრფიალებამ აჩასაც დასძლია, დღეს უკვე ტფილასში, აქა იქ ქართველთ საპატიო ხელოსნებთ რიცხვი თვალთ საჩინოთ სჩანს.

ვიტყვი, რომ ტფილასში ხელოსანთ რიცხვი რომ სომეხთაგან ყოფილიყოს შექდგარი, მაშინ ამაზე იმ დროის ევროპას მოგზაურნი მაინც დასწერდენ რამეს, მაგრამ ამაზე არც გულდენშაეტს აქვს რამე ნათქვამი და არც სხვა ცნობილ მოგზაურებს. ქართველთ ხელოსნებთა ნაწარმოების კარში გასატანათაც კი იყო დანიშნული დრო, მაგალითებრ: მეფის ერეკლეს ბრძანებით ქართველთა ხელოსანთა და ვაჭრებთათვის ბაზრობა, ანუ იარმუკობა დანიშნულ იქნა ყუბანის ოლქის დაბა ეკატერინენდორში, სადაც რუსის ხელოსნები და ვაჭრებაც მოდიოდენ და ქართველთ ნაწარმოებზე თვის ნივთებს და საქონელს სცვლიდენ. ვაჭურებში კი, დიად, ერშიანთა რიცხვის მეტი იყო.

საქიროთ ვრაცხთ, რომ აქ ავსუხოთ იმ ხელოსნების და მუშების რიცხვა, ვინც კი აღრე, ქართველთ მეფეების დროს სცხოვრობდნენ: ოქრო-მჭედლები, ხატის მკეთებელნი, ქვის მჭრელნი, მხატვარნი და ხატის მხატვარნი, ხარატნი, მეშანდლე და მექვაბეები, საეკლესიო ნივთებთ მკეთებელნი, მესამთლეები, მქარგავნი, ფეიქრები, ყაზახები, ჭონები, მღებარნი, თერძნი, ქურქჩნი, მენაბდე, მეუნაგირე, ხარაზნი, დაბლები, კალატოზები, დურგალი, მხერხავნი, ხურო, მჭედელი, სამართებლის, მაკრატლის და დანის მკეთებელნი, მეჭურქლენი, მემინეები, მესავარცხლე, მესარკეები, მევარცლენი, მკუპრავნი, მკურტნები, მეფარნები, მედაირები, მეთარები, თოქმაჩები, ზეინკალი, ყასპები, მებურები, დალაქები, მკალავები, მეკეხები, მეთევზები, მებადები, მეწისქვილები, სი-

ასეთი ხელობანი, რომელთა რიცხვიც მცირე არ იქმნება დაწვრილებით რომ ვიანგარიშოთ, მაშინ ტფილისში დღიურ მუშათ და ხელოსანთ რიცხვი ქართველის ტომისაგან 30,000 კაცზედაც მეტი გამოვა, როგორც ეს ზეოთაცა ვსთქვით.

აქ დასახლებულთ ყველა ამქართა ხელოსნებს აქესთ წეს-ჩვეულებათ მიღებული ქართული ლოცვა სასულიერო პირისაგან, ქართული ლოცვა ხელოსან ოსტატებისაგან, ლაპარაკი ქართული, ჭამა, სმა, საზოგადოთ თუ კერძოთ რამე წესების გარდახდასაც ნამდვილი ქართული სული და ხორცი სცხია, ქართული სამოსი ჰმოსია გარს, თუ მართლა ბ. პროფესორის სიტყვისამებრ ძველის დროდამ მოყოლებული თვით დღევანდლამდე ქართველებში ხელოსნობის და მუშა ხელოსნობის არაფერი არსებობდა, მაშ ეს დღევანდელი წესები ვილამ გამაარკვია ხელოსნებში, ვინ რა დააფუძნა მათში. ხელოსნებში არსებობს ბევრი ისეთი წეს-ჩვეულებანი, რის გარკვევას და დაფუძნებას არამც თუ 30—40 წელიწადი მოუნდება, არამედ 150—200 წელიც არ ეყოფა. ამიტომ ბ. პროფესორის შრომა ჩვენ ერთ მხროვნათ მიგვაჩნია. ჩვენ მასზე ვერ დავეთანხმებით, რომ ვითომც ქართველებმა ძველად არაფერი ხელობა არ იცოდენ, ვითომც ტფილისში ყოველთვის უცხო ტომის ძენი ხელოსნობდენ და იგინი აკმაყოფილებდენ მთელის ქართველის ტომის მოთხოვნილებას.

ვითომც საყოველთაოთ ქართველ მეფეების, მღვდელ-მთავრების, თავადის-შვილების, სამღვდელოების და მოქალაქების სულის ჩამდგმელნი, შემმოსველნი, მფარველნი და პატრონნი სულ სპარს, ოსმალნი, ქალდე-

ველნი, ერმიანნი და ელანთ ხელოვნები ირიცხებოდნენ. დააკვირდით ამას, ბატონებო, ახსენით თვით თქვენის მართლ-მსაჯულებით, თუ მართლა ეს ასე იყო, თუ ქართველნი არაფერნი იყვნენ გარდა სოროების მთხრელების, მებაშეების და მესიმიანდების, მაშინ ნეტა რაღას შერგებოდა, რას აკეთებდა ის იპოდოლა გლეხ-კაცობა, რომელთა რიცხვიც თვით არაბთა მფლობელობის დროსაც კი მარტოთ ქართველთ მამა-კაცების ოთხს მილიონზე მეტი იყო, ეს რიცხვი მარტოთ მოწიფულების გახლავსთ რადგანაც არაბთ განთავისუფლების წინეთ, ქართველთაგან საერთო ჯარის გაყვანა მოხდა, ჩვენი მატიანე გვაუწყებს:— „ათის თავზე თითო შექმარი კაცი გამოვიდა და გამოხდა დავითისა სამეფოში კაცი ოთხასი ათასით“ ეს რომ გავამრავლოთ—გამოვა ოთხი მილიონი, მარტოთ სამხედრო გასასვლელთ ვაეკაცთა, ამათ გარეშე არ ითვლებოდნენ მოხუცნი, ყმაწვილები და მდებრობით სქესი, ყველა ესენი რომ ერთად დავაკავშიროთ, მაშინ 10 მილიონზე მეტს რიცხვს მივიღებთ.

ნუ თუ შესაძლებელია, რომ ერი, ანუ ტომი, რომელიც 10 მილიონისაგან შესდგებოდა, რომელ ტომის მრავალ ნაირს განვლილ დროთა ხელოვნურათ ნაკეთ ნაშთებს განცვიფრებაში მოჰყავსთ ევროპის მსწავლულნიც კი, რომ ასეთ ერს კი თავის განვითარების მიდრეკილება არ ჰქონოდესთ, ეს არ შეიძლება, იგინი ბრბოთ ყოფილიყვნენ შემდგარნი, მათი ცხოვრების, მოქალაქობის და ყოველ ნაირი მოძრაობის სვე ბედი თათრებს, სომხებს, ქალღვევლთ, სპარსთ, ბერძენთ და სხვებს ჰკავებოდათ ხელში. ეს მეტათ ეწინააღმდეგება საღს ტვინის მოძრაობას, საღს ლოლიკას. აქ სულ სხვა ანგარიშებია სახეში მისაღები და არა შეცნირული მეთოდი, ისტორიაში და

ეტნოგრაფიაში შედარებით კრიტიკული კილო და მის
მეოხებით ნათელის ძიება. როგორც ზემოთაც ვსთქვით
ამ ჯერათ ჩვენ აქ ამას ვიკმარებთ და ოდესმე ბ. პრო-
ფესორის შრომის საპასუხოდ კი დავბეჭდავთ იმ შრომას,
რომელსაც კარგა ხანია ვამზადებთ, მაშინ თვით ფაქტე-
ბი, თვით ქვემარტივი ცნობები გამოაჩენენ პროფესორის
სიმართლეს და ერთისაგან მეორის დამცირების მიზეზებს.

ზ. კ.

ახალციხე

(წარმოდგენილია „ვინმე შესხი“-საგან)

ძველად რქმევია ახალციხეს მარდა, მერმე ლომსია, შემდგომ სამცხე, ახლა ახალციხე. ალექსანდრე მაკედონელის დროს მარდელებათ იხსენებოდნენ, რომელთაც დაამარცხეს ხერთვისის ხეობაში და ბუკეფალი (ცხენი) მოსტაცეს ალექსანდრე მაკედონელს. ბოლოს შეურიგდნენ და ასე გათავდა... მერმე ლომსია ჰსწოდებია მისთვის, რომ თავიანთ საგვარჯომო ნიშნად ლომი ჰყოლიათ აჩემებული, როგორც მესხებს, ისე საზოგადოდ ქართველებს; იმ დროიდგან დარჩენილია დღესაც ქართველ მეფეთ არმაზედ ორი ლომი. ¹⁾

მას შემდეგ დარქმევია სამცხე (სამესხე), ან სამი ციხის გამო, რომელი ადგილობრივვე მდგარა (დღესაც სჩანს საფუძველი). ბოლო დროს ოსმალთ ციხეებისთვის რომ მოუპატიათ ახალი შენობები (1587), დარქმევია ახალციხე. ძველად მრავალი სახელოვანი თავად-აზნაურობა

¹⁾ „კაცები გმონებს და გიპატრონებს, ვეფხვთა კლდოვანი, ლომთა შამბნარი“. ჩაბრუნების, 23. ლომთათვის შამბნარი, ველი ახალციხის მახლობელი მთა უჩვენებია და კავკასიის მთიელთათვის კლდოვანი ვეფხთა.

სცხოვრობდა აქა, როგორც ჯაყელები, ხურსიძენი, გამრეკელები, ჯავახიშვილები, დიასამიძენი, ავალიშვილები, ამილახვარნი, ზედგინიძენი, გოგრაშვილები, თავდგირიძენი, გვარამიძენი, ფანასკერტელნი, ერისთავები, შალიკაშვილები, ხიმშიაშვილები, ამატაკისშვილები, სუმბათიშვილები, კავკასიძენი, ამატუნელნი, თუხარელები, ხერხეულიძენი და სხვა მრავალნი აზნაურები. განთქმულნი ყოფილან სწავლით, აღებ-მიცემობით, მეურნეობით და სამხედრო ძლიერებით, განთქმულნი წინ-მებრძოლობით, ციხე-ეკლესიების კეთებით და მტრისაგან დამცველობით. დიღხანს ეწინააღმდეგენ ოსმალოებს, დიდი სიგმირე, მრავალი ომ-ბრძოლა გარდაიხადეს, მრავალი მსხვერპლი შესწირეს სამშობლოს, მაგრამ მარტოდ ვერ შეიძლეს თავის დაცვა, რადგან ქართლისა და იმერეთის მეფენი ბევრჯერ არა მარტო არ ეწეოდნენ შურით, არამედ უფრო მტრობდნენ: მაშინ მესხებს უნდა ებრძოლათ არა მარტო ოსმალთა და სპარსთა საწინააღმდეგოდ, არამედ ქართლისა და იმერეთის მეფეებთანაც კი. გურია, რომელიც სამესხეთოსთან შეერთებული იყო, ლევან აფხაზთ მეფის ცბიერებით განცალკევდა მე-XI საუკუნეში და მას მერმე ისინიც დადიანივით მტრად იყვნენ ჩამომდგარნი და ოსმალოს შემოსევის დროს ხომ უფრო უარესად მძლავრობდნენ! მით ქართლებიც აოხრებდნენ ახალციხეს, იმერლებიც, გურულებიც და მეგრელებიც, ოსმალოები და სპარსელები კი ზედ-მეტად.

ერთ ტომზედ რომ მრავალი ტომი ხმაღს აიღებს, რაც უნდა ძლიერი იყოს, ნელ-ნელად მოუძღურდება და ბოლოს დამონავდება! დღეს სამესხეთოს ცოდვა ქართლიმერეთს ადევს კისერზედ; არ დაისწავლეს მათი თავ-განწირულება, მათი სიმხნე, სიძლიერე, მათი წინამძღოლო-

ბა, მათი შრომა და ღვაწლი, რომ მუდამ მტერს წინ უდგნენ და ხმაღს სცემდნენ.

ქართველის გასომხება პირველი შემთხვევა არ იყო? არა, ბატონო! დიდი ხნის მოღმა დათვლილი ჰქონდათ ჩვენი ბატონების კბილები, როცა ჩვენი თავოსკარელი დავით მეფე კურატპალ ატი გაძლიერდა სამესხეთოში, უწყეს სასომხეთოს მფლობელი-ამირებმან დავით მეფეს მტრობა. დავით მეფემ გაილაშქრა 996 წ. აპაუნის თემზედ და აიღო ბრძოლით მანასკერტის ქალაქი, განდევნა მაჰმადიანები თუ ქალაქიდან, თუ მის სოფელ-დაბებისგან და ქართველები დაასახლა სომხებთან ერთად: ასე მისცა ღონე-საშუალება სომხებს, რომ მომავალად მხედ წინ დასდგომოდნენ ქართველების მწვეობით თავიანთზედ მოზღვავებულ მტერს.

მაშინ შეკრბენ სხვა და სხვა ამირებისაგან ასი-ათასამდის მაჰმადიანები და მოატყდნენ მანასკერტის ქალაქსა; იმწინა დავით მეფემ ქართველთ მეფე გურგენისაგან 6000, ამდენი სომხის მეფეებისაგან გაგიკისა და აბასისა, ერთი იჯდა ანს და მეორე ყარსს!; რომელთ თავიანთ თავის დაფარვაც არ შეეძლოთ; ზოგიც თავის მესხ-კლარჯებისგან და შეადგინა 20,000-მდე, ოცი ათასით ეწყო ასი ათას მტრის ლაშქარს ისე სიფიცხით, ხელოვნურად, რომ მაშინვე შესძრა-შეამტკველა ერთმანერთს იმდენი სიმრავლე, რომ ურთიერთს უწყეს ჟლეტა, ვეღარ მოიკიდეს ფეხი და მოჰკურცხლა. მიჰყვნენ ფეხ და ფეხ და ჟლიტეს შეუბრალებლად არქეშის ქალაქის კარამდის, სადაც შეცვიდნენ ენა-პირ ჩაცვივნულნი დამარცხებულნი მტერნი (რომელსაც სწერს მამა შიხეილ ჩამჩიანი). ამას შემდეგ მრავლდებოდა სასომხეთოს უარიელა ადგილებისკენ ქართველობა.

ეს იყო მიზეზი, რომ ალაშქერტში, ყალბევანში, ყარსში და ანში ქართველი ეპისკოპოსები ვანწესდნენ დიდხანს, რომელნიც ექვევრდომებოდნენ კუმურდელისა, წურწყაპელისა, იშხნელისა, ანჩელისა, ტბევარელისა, ბანელისა, დადემნელისა, წყაროსთაველისა და ერუშეთელის ეპისკოპოსებთან ერთად აწყვრის-მაწყვრელ მიტროპოლიტსა და ყველა კი ერთად მცხეთის კათალიკოსსა. მის შემდეგ მიფეებს ხომ მფარველობა გაუწევიათ სასომხეთოს მხარეებისათვის თამარ დედოფლამდის, რომლის დროსაც უფრო გავრცელდა მისი მფლობელობა სასომხეთოსკენ; თამარის შემდგომ დაგვესხნენ თავს მონგოლები ზედი-ზედ მოყოლებით დიდხანს, იქამდის, რომ ძალი პატრონს ველარ ცნობილობდა და, რა ექვია, სასომხეთოში მომწყვდეულ ქართველობასაც ისეთი უბედურება დაადგებოდა!

როგორც ოსმალების გაძლიერებისას, ჩვენმა სასულიერო წოდებამ ველარ მოიკიდა ფეხი სამეცხეთოში და სულ ქართლ-იმერეთში შეცვინდნენ, ხომ იმ 4 საეპისკოპოსო სასომხეთოს მხარეებსაც ისეთი დღე დაადგებოდათ? ეს, რა თქმა უნდა, ადვილი დასამტკიცებელია. 1300 წ. დაწყობილი რა ნახა მე-XXII იოანე პაპმან სასომხეთო და საქართველო გადარჯულების განსაცდელში, ერთი ეპისკოპოსი მისიონერებით გაგზავნა ბართლომე ეპისკოპოსი ატარპატაკანს, და მეორე იოანე ეპისკოპოსი თბილისს, მეფე გიორგი ბრწყინვალის დროს, სასომხეთოში ისე დიდი გავლენა იქონიეს რომის კათოლიკე მისიონერებმან, რომ ცოტა ხანში მთელი მათი რითო (ტიბიკონი) სთარგმნა სომხურად ოჰანნეს ქორწელმა, ვარდაპეტმან და შესდგა უნიტორების წრე, ნახევნითგან დაწყობილი სიღნაღამდის და მთელ სომხეთამდის გავრცელდა, ასრევე ყირიმშიცა, რასაც დღესაც ვხედავთ!

მაშინ ჩვენი გასომხებული ქართველობაც არ დარჩენილა უმონაწილოდ. რომში ყოფილი ქართველი ათანასე ვარაგის მონასტრის ეპისკოპოსი, პეტრე ეპისკოპოსი ნაზარეთისა და პატრიარქი იერუსალიმისა და ამის შემწე ეხვევია ეპისკოპოსი ფლორენციაში უნიტორისტები, ამათ უჩივლიათ სომხებზედ: ევეთქის მწვალებისა არიან და მრავალნი უნათლავნიო. 1338—1340 წ. მე-XII ბენედიკტე პაპის დროს. ახლა ამით ცხადად სჩანს, რომ დღეს სომხობაში მე-V ნაწილი ქართველობა უნდა იყოს შერეული (ამისთვის ბევრი გვარები ქართველების გვარების მსგავსია, როგორც ვარძელოები, საფარიანები, თუმანოვები, გოზალოვები და სხვანი). ასე გასინჯეთ, ვარაგის მონასტერიც კი სჭერიათ მაშინ ქართველთ სასულიეროთა და ასე მრავალი სხვა ადგილებიც, რომელიც ჩვენ დღეს არც კი ვიცით.

ასრე რომ გამრავლდნენ სომხობაში რომის კათოლიკენი და მათი სასულიერონი წმ. დომინიკის რიგზედა, ევლარ მოითმინა სომხების სამღვდელოებამ, რომლებში უაეკაცესნი აღმოჩნდნენ ოპანეს ვოროტნელი და გრიგოლ ტათეველი; ასტეხეს ამათ დეენულება და ბევრგან ისევე მიიბირეს უმტკიცო სომხები (მაშინ გამოსცეს ის შემცდარი წიგნები, რომელნიც ჩვენმან ანტონ I კათალიკოსმან თავის მზა-სიტყვაობით გააცრუვა და დასაჯა). მაგრამ მაინც 1680 წლამდე კიდევ იყვნენ და მოღვაწეობდნენ სასომხეთოში *).

ახალციხეს უფრო ადრე იყო რომის კათოლიკობა დაწყობილი. 1298 წ. ეკკლესია გაიჩინეს, როგორც ბ. მარი ბროსე სწერს თავის ქართლის ისტორიაში, ახალ-

*) 1872 წ. გამოცემული ვენის ეკკლესიის ისტორია.

ციხესთან ერთად საფსეციო გარშემო სოფლები კათო-
ლიკებითა და აგრეთვე დაბები, როგორც ოცხე, ბოლა-
ჟური, უდღ, არბლი, ვალე, წყურთი, სხილისი, სამელი,
აბი, მხაკი, ხიზაბაფარა, ხერთვისი, დადემი, სადაც დღესაც
სჩანს ნაქცევი კათოლიკების ეკკლესიისა; გოკია, ახალ-
ქალაქი, ზულგუში, თორია, ბარალეთი და სხვაც.
ამავე არგადვე დასავლეთის მხარეს მესხეთისა უფრო
აღრე უნდა ყოფილიყო და წყობილი რომის კათოლიკო-
ბა, როგორც ვარაგისაკენ. კიდევაც ესტყვიტ, სომხის
სამღვდელოებას აქაც გაჰმარჯვებია საქმე კათოლიკობის
მიზნით. რა მოჰკლებიან თავიანთ ენის მღვდლები, შე-
სულან მათ ეკკლესიებში, გაუხსნიათ სასწავლებლები, უს-
წავლებიათ სომხური წერა-კითხვა, ენა ახალგაზდებისთ-
ვის, მამა-პაპა ამოსწყვეტიათ, ნელ-ნელა ქართული ვადუ-
ვიწყებიათ და დარჩენიათ ხელში ქართულ-სომხური და
მახინჯებული ენა, როგორც არის არტანუჯელებისა,
შავშეთელებისა, სათლელებისა, ართვინელებისა და მის
გარემო სოფლებისა და ქალაქებისა არტანისა, ყარსისა
და ახვ. იუგუტოლოც აქმანო მემუშაონო იმპერატორ
მეგობრენს ახალციხეში და მის გარემო სოფლებში კი ასე
ფერ უნაფარდიათ, ვერ შემოუტანიათ სომხის კათოლიკე-
ბის მღვდლებს სომხური ენა, რადგან ადგილობრივი
მღვდლები თარ მოჰკლებიან და მარტო არ დარჩენილა
მათ ხელში ჩენი ერი, მაგრამ მაინც ცილობა და კამა-
თობა არაოდეს არ დაუკლიათ ჩვენთვის. 1625 წ. რა
ჩვენო ათაბაგი გამაჰმადიანდა და დარქვა საფარ. ფაშა,
მოიხმარა დიდი მძლავრობა მესხების ერთიან ვადსარჯუ-
ლებლად, აღარავინ მოასვენა, არც კეთილ-შობილები,
არც მოქალაქე და არც არა გლეხი. მისი ურჩნი სტო-
ვებდნენ სახლ-კარს, მამულს, საცხოვრებელს და მირბო-

დნენ იმერეთში, გურიაში, ქართლში და კახეთში მღვ-
დლებთან და ბერებთან ერთად. ამ დროს სომხის კათა-
ლიკოსი თავდებად დაუდგა სომხობას, სადაც ვაჭრები იყ-
ვნენ. მესხებს არავინ ჰყავდათ მოთავე, რის გამოც სტან-
ჯავდნენ ვასამაჰმადიანებლად, რომ გაქცევის თიქრი არა
ჰქონოდა მათი საფარ-ფაშას.

მოკალაქე და კეთილ-შობილ კათოლიკე მესხებს ჩა-
მოაცალეს ერთიან საზღ-კარი, დუქან-ბაზარი, ეკკლესიე-
ბი და ქალაქ გარეთ გაყარეს: მათი ეკკლესიები სომხებს
მისცეს *), წავიდნენ ზოგი თავიანთ სოფლებში, ზოგი
თავიანთ მამულებში და ზოგიც მოყვარე-მეგობრებში: ასე
მოიფანტნენ აბს, ხაკს, საძეოს, არყი-ციხეს, ვალეს,
ჟდეს, არალს, გოდერძს, ადიგენს, ბოლაჯურს, ოცხეს,
აბასთუმანს, წურუთს, სვირს, ტატანის, კლდეს, წნის და
ასეთს მახლობელ სოფლებში (დღესაც, როცა კონდაკებს
ეკითხულობთ ხოლმე, ვისაც რაც შეუწირავს ეკკლესიე-
სთვის, იხსენებებიან სხგლისელი, კვანჯღელი, წყარუთელი,
ტატანისელი, კლდელო და მისთანა პირნი შემწირველად).
კეთილ-შობილებში შესანიშნავნი პირნი ყოფილან
ესთერაშვილი სამდიდრე (ეთერათი), ბეშქენათი (ბეშქენ
ჯაყელის ჩამომავალი), კრუხი ქამიათი, რომ ისარ-აღას
უძახდნენ (ეთამც ციხისა და ზოფლის ბატონს), ელიზბა-
რაშვილი, ფირალიათი, ისაფიანი, ყარაგოზაშვილი, ნუბი-
ერძე, წაღდაძე, მიქელაძე, მოსკოტი (მამაცაშვილი),
გოგინაშვილი, ვძელაშვილი და სხუ. მაშინ ივლიტა გა-
ჟმენებიათ დაბად, თუმცა ახალციხის გარეთ უბნად ითვ-
ლებოდა წინადაც. 1800 დუქანი დაუდგამთ ქარვასლებით

*) სომხები რომ ოსმალოს წინამძღვარნი იყვნენ, არ ამაჰმადი-
ანებდნენ. — 180—110 გ. — ვ. მ.

და მალაზიებითა, იქამდის მთელი ვაჭრობა ხელში გაუტარებიათ, რომ საფარ-ფაშის შვილს სულეიმან ფაშას 15 წლის შემდგომ ისევ ახალციხეს მიუღია მოქალაქენი და თავიანთ სახლ-კარი და ღუქან-ბაზარი უკანვე მიუცია, მაშინ გამოუყრია სომხები ეკკლესიებიდგან და თვითონვე შეუსაკუთრებიათ თავიანთი ეკკლესიები.

ამ დროს სომხის კათალიკოსები ლათინის მისიონერების ჩაგონებით მეტად დაახლოვებული ყოფილან რომის პაპებთან, 1631 წ. მოსე კათალიკოსმან ურბან-პაპს მორჩილობის წერილი მისწერა, სადაც სომხის 12 ეპისკოპოსს ხელი ეწერა.

მისიონერ პატრების მეთაური იყვნენ კლემე გალანოთეატინი და პავლე ფიროლმანი¹⁾. ამათ რომ ნახეს კათოლიკე მესხებისგან საცდელი ოსმალოებისაგან, ურჩიეს ჩვენს კათოლიკობის მღვდელთ თუ ერსა, სომხის კათალიკოსების მფარველობის ქვეშ შესულიყვნენ, რომ უშიშრად დარჩენილიყვნენ გადარჯულებისაგან: ერთი რომ თავდები იქმნებოდა მათ დასაცველად სომხის მოსე კათალიკოსი და მეორედ როგორც საიმედო პირი კათოლიკობაზედ მიმართული, უზრუნველად დარჩებოდნენ სარწმუნოების მხრით, ყოველი საცთუროვანი გარემოებითგან! ამნაირი გონიერი რჩევა მიიღეს ახალციხელმა კათოლიკეებმან და კიდევაც შევიდნენ მოსე სომხის კათალიკოსის მფარველობის ქვეშ სომხებისაგან. მართლა მოსეს შემდგომ ფილიპე სომხის კათალიკოსმან არა თუ მარტო მორჩილების წერილი, ისივე აღიარებისაც მიართვა მე-X ინოკენტ პაპსა, რაზედაც 26 სომხის ეპისკოპოსს და 6 არხიმანდრიტს ეწერათ ხელი. ესვე პირობა გააახლა ნა-

¹⁾ მ. მიხ. ჩაპჩიანის. ტომი გ, 611—621 გვ.

ჰაპეტ სომხის კათალიკოსმან, წერილით მიჰმართა - **XVI** ინოკენტიანე პაპსა 1695 წელსა. ასე 1700-მდის მოსვენებით ყოფილან ჩენი წინაპარნი ქართველ კათალიკობაში, მერმე კი თავიანთ ჩვეულებრივ ფანატიკობით დაუწყვიან საკიცხავი დევნულება რომის კათალიკებზე და ჩვენზედაც. ვიდრე 1781 წლამდის რაც სომხის კათალიკოსები მჯდარან სულ უდევნივართ²⁾.

რადგან ჩენი და სომეხ-კათალიკების ტიბიკონი (რითო) რომის კათალიკეთა ყოფილა, სომხები სომხურად გალობდნენ ერთსა და იმავე ეკკლესიაში და ჩვენ ქართულად; არავითარი დაბრკალება არ ხდებოდა, მაგრამ ზოგჯერ გრიგორიანი სომხების შეგიზგიზებით, არეულობა და უკმაყოფილება არ აკლდა. 1755 წელს მოუცემინებიათ სომხის კათალიკებისთვის საჩივარი თბილისის და ახალციხის პატრებზედ კონსტანტინეპოლის პაპის ვიქართან, რომ ქართულად კითხულობენ სამოციქულოსა და სახარებას წირვაზეთა და დიაკვნებიც ქართულად გალობენო; ამავე ნაირად ახალციხის სომხის კათალიკებიო თუ ახალციხეში და თუ მის გარე დაბებ-სოფლებშიო! კონსტანტინეპოლის ვიქარსაც წარუდგენია ის საჩივარი წმ. კრებაში ფროფაქანდისა, ეს ასეთი საჩივარი გამოუძევია რიგიანად წმ. ოფიჩიოს კრებაში, რომელიც მომხდარა კვირინალში 1757 წლისა 27 იანვრისა და 10 თებერვლისა. იმ წმ. კრებითგან მოგვეცემია ნება როგორც თფილისის და ახალციხის რომის კათალიკეთ, ისე სომხის კათალიკეთა ახალციხისა და სოფლებისასაც, რომ სამოციქულო სახარება და გალობა-ლოცვები გვექონოდა ძველი ჩვეულებისამებრ ქართულად. ასეთს დასაბუთებულ

²⁾ ნახე ვენის ეკკლესიის ცხოვრები, 400 გვ. ისევ. 1872.

მტკიცე გარდაწყვეტილებაზედ მაინც არ დამშვიდებით გული სომხის კათოლიკების გარედგან მოსულ მღვდლებს და 1784 წელსა კიდევ გაუმეორებით საჩივარი რომში; მაგრამ რომის ფროფაქანდა ვიდეს, ისევ ის 1857 წლის კრების გარდაწყვეტილება უჩვენებია და დაუყვია პირი.

ამავ ხანებში უნდა იყოს ს. ველელი ქართველ კათოლიკეთ საჩივარი მიცემული პატრის უმფროსთან: აი ბატონო სიტყვა-სიტყვა შეუცვლელად: „ბატონს პატრი უმფროსს და უმთავრესს მამას, საღთო სიბრძნით სავსესა და საღთო მოქალაქობით აღზდილსა! (ორ-ორი წერტილი აქვს ყველა ლექსს). ქ. ცოდვილნი ერნი ველის ზოგად კათოლიკები ქართველთ გვარისანი, უმწყემსოდ დაკუნულნი ცხოვარნი. პირველად ღთისაგან რჩეულსა და მერმე წმიდა კრებისაგან აღმორჩეულსა აღმოსავლეთის კათოლიკე ეკლესიის შვილებზე ზედამხედველად დადგინებულსა. ჩვენ ცოდვილნი დაასალირსად წოდებულნი კათოლიკე სარწმუნოებისა, ქედ დადრეკით დაერდომით ხელპყრობილნი საღთოსა მას ფერხთა ამბორებას მიუძღვნით, ახლა აშას ვეხვეწებით დავეუნჯებით, რომ ჩვენი რიგის მღდერი ღმერთს გამოუგზავნია ჩვენთჳს, და ებ ჩვენი კათოლიკე მამები აყაენებენ; ახლა ამ წყალობას ვითხოვთ თქვენის მოწყალე გულისაგან, რომ თქვენის ბრძანებით წყალობა უყოთ მაგ ჩვენ მღვდელსა, რომ ჩვენს საბრალო სულებს მოუაროს ჩვენს ქართველთ რიგზედა, არა თუ იმ შეჩვენებულ ფოციოს რიგზედა, მაგრამ იმ წმიდა მამის იოვანეს ოქროსპირის რიგზედა, ახლა თუ იკითხოთ ჩვენი ნამყაენობა, ლითინთ ნამყაენი და ნაყოფნი დამოწაფებულნი დამონადირებულნი ვართ, არა თუ სომეხთ გვარისაგან, და ესეც უწყოდეთ, ბატონო! თუ რომ მაგ მღვდელის წყალობას გვზამთ, დიად ბეფრი სულებს შეგვიძინამს ღმერთი.

ქ. ამის წიგნის მოწმობა. ქ. პირველად ტერ სიმონ.
ქ. მისი ძმის წული ეფრემა. ქ. ალექსანი. ქ. ელიზბარი.
ქ. ყარაგოზი. ქ. დავითი. ქ. ამოსტლი. ქ. მესროფი.
ქ. ასლანი. ქ. ეორგოი. ქ. სუნბული. ქ. პეტრე. ქ.
ისაი. ქ. პავლეი. ქ. ოქრუაი. ქ. შოი. ქ. ელიკი. ქ. ცა-
ციოი. ქ. ქ. თათა.

ლთით ახალციხეს პატრი უფროს მიერთვას.

ამ ველელი კათოლიკებითგან 6 სოფელია გაშენე-
ბული: ბავრა, ხულოგუმი, კარტიკამი, ტურცხი, თითოს-
ხარაბა და ური. თათრული და სომხური იციან სხვა
აღარაფერი: დღეს ესენიც გასომხებულად დაითვლებიან,
რომ სომხის კათოლიკე მეტად უმეცარს და უვიცს
მღვდლებს ხელის შემხედვარნი არიან. აი დიდი მადლის
საქმე იქმნება, რომ წერა-კითხვის გამავრცელებელი სა-
ზოგადოება ამათ სასწავლებლებს გაუხსნიდეს, მაგრამ სად
არის? დღემდის საწყლებს რა წვალება-ტანჯვით გვარ-
ტომობა შეუწახიათ და ახლა კი პატრონი კი არა ჰყავთ,
რომ დაბჰული ენა აუხსნან და ადამიანებში გარიონ.

ჩვენი ვინაობა თვით ოსმალთაც კარგად იცოდნენ,
სადაც კათოლიკები იყვნენ, როგორც ახალციხეს, ვალეს,
არალს, ხიზაბავარას: იქ მართლ-მადიდებელნი იფარეოდნენ
ჩვენგან, ერთი-მეორისაგან განაყოფობით! ოსმალთს დროს,
სხვაგან არც ერთ ადგილს არ გაბოგინდა მართლ-მადი-
დებლობა, ყველა გაამაჰმადიანეს. 1825 წელს ბერძნებმა
რომ დაამარცხეს ოსმალთები მორაში, მაშინ ახალციხის
მართლ-მადიდებელთ სახლები სულ აწერეს, უნდა ერთიან
ცოლშვილით ამოეწყვიტათ. მაშინ ჩვენი კათოლიკენი
შევიდნენ ფაშასთან, კარგის გამოძიებით დაუმტკიცეს ისევ
მაჰმადიანი მესხების ფიცით ჯვრით, რომ სულ ჩვენი
განაყოფები იყვნენ და არა სხვა; მის გამო გაანთავის-

უფლებინეს. 50 ქესა ფულიც გარდაიხადეს კათოლიკებ-
მან მათი განთავისუფლებისათვის. 1828 წელს სომხის
პატრიარქმან დააბეზლა კათოლიკები, რომ ევროპის ხელ-
მწიფებთან მიწერ-მოწერა აქვსთ გლალატობენ, მე მარტო
ჩემი სომხების თავმდები ვარ. იმათში არ გავერევი, თუ
ნებას არ მომცემ იმათზე მფლობელობისა, რომ ჩემგან
გასულნი არიანო. ამის გამო ხვანთქარმან მისცა ნება.

აი ამაზედ ასტყდა დევნულება და ჩვენის მხრის მამა
კათოლიკე მღვდლები დაატყვევეს ციხეში ახალციხეს.
აღდგომა დღეს მართლ-მადიდებელ წმ. მარინეს ეკკლე-
სიის მღვდელი მათე სულხანიშვილი რა ეკკლესიაში ასრუ-
ლებდა ლოცვებს, უბრძანა მეფე ერეკლის შვილმან ალექ-
სანდრემ, ეკკლესიას მოუარე მღვდელთაგო. უპასუხა თურმე:
ბატონო! ჩემი ძმები კათოლიკის მღვდლები ტყვედ არიან
სარწმუნოებისთვის, გულს სისხლი ჩამდის მათის ნაღვლით,
რალა პირით გავიდე და ეკკლესიას გარს შემოუაროთო!
ამ დროს დამსწრე და ამ სიტყვის გამგონი დღესაც ცო-
ცხალია, პატივცემული 84 წლის მოხუცი ფილო ხმალიძე.
რამდენი ამისთანა საბუთია, რომელი ერთი ვსთქვა?

აი რა გვაროვნობის კათოლიკენი არიან დღეს ახალ-
ციხის ძირთად მცხოვრებლებში: ივანე ხუციაშვილი,
ამათი განაყოფნი არიან: ყაიხბეგოვები, ისკანდაროვები
და მარეშვილი. აბულობი, აბულაძეების მოდგმისა, ბეჟა-
ნოვები, ბეჟანისშვილის მოდგმისა. ყარაგოზაშვილები,
ყარაგოზაშვილების განაყოფი. ელიოზაშვილი, ელიოზა-
შვილებისა. ნებიეროვები, ნებიერიძეთ მოდგმისა. ჯაშიკა-
შვილი, ჯაშიტაშვილის განაყოფი. გოზალოვები. კოჭი-
ბროლაშვილის მოდგმისა. თუმანოები თუმანოებისაგან,
ფირალოები, ფირალაშვილების მოდგმისა. გოგინოვები,

გოგნიაშვილის გვარისა. მიქელაშვილი, მიქელაძე თავადები-
დგან. ახალციხის ფაშობის დროს მოვიდნენ მისი სახლის-კა-
ცი. მიიხმეს, მოდი შენი კერძი ყმა-მამული ჩაიბარეო. და
უპასუხა: არ მინდა, თქვენი იყოს, მე კათოლიკობა 1000
ყმა-მამულს მირჩევნიაო! გძელოვები, გძელიძეებიდან.
ბალოშვილი, ბალოშვილის განაყოფია. ფადარაშვილი,
ფადრელაშვილის მოდგმისაა, ჯომარდიძე, ჯომარდიძეები-
საგან. აგულაშვილები, იეგულაშვილების განაყოფნი არიან.
სააკოვები, სააკაძეებისაგან. გურგენ-ბეგები, გურგენის
ძეებისაგან. თამაროები, თამარასშვილისაგან. ზურაბოები,
ზურაბასშვილებისაგან. ტინტიკაშვილი, ტინტიკაშვილი-
საგან. ასე ამ ნაირად ვალეს, უდეს, ხიზაბავარას და ვე-
ლელების სოფლებშიც მოიძვეიან ხუთით ათობით ქარ-
თველ კეთილშობილთ მოგვარე მონათესავენი, როგორც
სეფე შვილები, ყრუაშვილები, ხუციშვილები, თარხა-
ნოები, ხახაშვილები, ელიზბარაშვილები, თედოშვილები,
კოპაძეები და სხვ. იოანეძე, იოსებუნა, იოსებუნა
რაც შეეხება კათოლიკეთ და მართ-მადიდებლთ განა-
ყოფობასა შიდეჲ ახალციხეშიც მოიძვეიან, როგორც
ყარსელოები, მამულოები, განაყოფები არიან ხმალაძეე-
ბისა. აღრე ისინიც მამულიშვილებად იწოდებოდნენ:
საბაევი განაყოფია ახალციხელ ორბელიანებისა ახლო.
გოგინოვი მართლ-მადიდებელიც არის და კათოლიკეებიც.
ათაბეკოვებიც ხომ ჯაყელოების განაყოფნი არიან. ასე
სხვებიც სხვებისა. მაგრამ სომეხთ კათოლიკებს სომეხათ
ვგონივართ და მით ყოველ ღონე-საშვალს ხმარობენ,
რომ ჩვენი სასწავლებლები ხელში ჩაიგდონ და სომხური
ენა ასწავლონ ძალად ჩვენს ახალ თავობასა და ართვი-
ნისა და არტანუჯ-შავშეთის მცხოვრებ კათოლიკეებით
გაგვისომხონ. იოანეძე, იოსებუნაობამან იოსებუნაძე

ინგლისეთუ 1700 რიცხეში ყოფილ ქართველ კათოლიკეთს გვარების სახელწოდებას მოუყვებთ, რასაც ვკითხულობთ ნათლისღების და შესაწირავების მატრიანებში სრულიად გარჩეულია ახლანდელზედ ბევრით უფრო. რომელთ დიდნი ნაწილი ან გარდასულან, ან სხვაგან გარდასახლებულან და ცოტანი თუ არიან, როგორც დივინანთი, სარდალათი, დამიათი, მელიქიანთი, შაჰყულიანთი, ამრეზიანთი, ყანდინათი, ლაქიანთი, პაპილათი, ხიზანათი, გუასპათი, კრუხათი, ნანუათი, ბერომელათი, ბეროთი, ნარიბეგათი, კრუხიქამიათი, მარჯლათი, ნავროზათი, ტივხათი, მაღხაზათი, ლოკორათი, შიკვიკათი, ფარუათი, ქათამათი, კბილათი, დოლორელათი, ატოკლიანთი, ქცევათი, სოლომოანათი, ბაბუნათი, ჩიტათი, კენჭიანთი, ხიზინათი, რუათი, თაყინათი, ბაბელათი, ტეტიათი, ნარუათი, მალაქათი, ქოქუათი, დედებოთი, კანდელაკიანთი, გლახათი, გლორძოთი, ჯაჯიათი, ბეჟუათი, გოდერძათი, გულიანთი, თუმბულათი, ფისირათი, მურვანათი, ჯარაჯათი, ქვაკენეტიათი, ტიტინათი, ხოხლოთი, ძანგელათი, კორთომათი, ნადირათი, კოვოტათი, სრაბიონათი, კიკინათი, ვიტოლათი, კოწოთი, ხოშათი, წიპოთი, ფათახათი, ოქრუათი, ლანქოთი, ავთანდილათი, გარსევანათი, კრელოთი, ლთისიათი, კოქათი, ბაქათი, ჟუჟულათი, ნამლიათი, კუქოთი, მელარიანთი (ხასაზოები), ბისტიათი, ტლუქათი, ორთავათი, წვენიათი, აბახაძე, მელეშიანთი, ჩიხტოთი, ჩაიჯლათი, აპურაღათი, ვაკონათი, ბეყერათი, ყრუათი, ბანგიანთი, ყაყათი, მოცოთი, დარაბიანთი, კენჭინაშიათი, ნახვრეტათი, პოსოველათი, დეინიათი, ტერათი, ქცევათი, ყარყარათი, კოპინათი, შერგილათი, გელიქამიათი, მესრიანთი, ევკოთი, რომანგათი, მწარეპანტათი, ფარემუხათი, მახარობლიანთი, ფასოთი, ფუშრუკათი,

ოტიათი, რამაზათი, ქვიმბურათი და სხვ. ამისთანა ქართ-
თველები. რამდენიმე იმეორებულ სიტყვას ქართული

ქალების სახელები: რუსუდანა, ასთანდარა, მზისან-
დარა, მზექალა, გულსუნდა, გულქანა, იაგუნდა, ლალეზა,
თინათინა, ლელა, თუთუშა, მანიჭავა, თურვანდა, დუნა,
დარეჯანა, ხორიშანა, თინა, აფელა, ქეთევანა, ნათელა,
ხორამზე, ანქალა, თუთა, ლალიხანა, გელასარა, ნაგულა,
მეყუა, დედაქალა, თამარა, ვარდო, მანია, მარინე, ძუ-
ძუნა, კაკალო, გუნდო, ზენო, ფოფალო და სხვა ამის-
თანანი. კაცების სახელები: როსტომა, ზურაბა, საბა,
დოლა, ბეჟანა, გურგენ, ბეჟო, ქაიხოსრო, ბერუკა, ამი-
რანა, დარჩია, ლთისია, ილო, ნანო, თარსადან, ქრისტე-
სია, აეთანდილ, მალხაზ, ბატონა, ოზა, ქარო, გოდერძა,
რევაზა, მაჯა, გლაზა, აღდგომელა, მანუჩარა, ოტია,
ბაქარი, ვარძიგულა, გიგიტა, თამაზა, მამულა, კაკო,
შაქარა, ბატო, პაატა, ნონო, ერეკლე, ოქლო, ოთარ
და სხვა ამისთანები.

ახლა უნდა სთქვათ თუ ასე ქართველობა ყოფილა
რატომ ყველას ლათინის ტიბიკონი (რითო) არ მიუღია
და დიდ ნაწილსა სომხის ტიბიკონი რათ უსურვია, რა
არის მიზეზი? რა ექვია, ყოველივერს თავის შესაფერი
გარემოება აქვს და აქ უფრო შესაშვენია, რადგან ლა-
თინის ტიბიკონის კათოლიკობაც რომ გამრავლებულ
იყო გარდასვლა ლათინის რიგიდგან ქართველ კათოლი-
კეთ რიგზედა, ასე იყო კანონი. (მხოლოდ ახლა თავის-
უფლება მისცა ახლანდელმა XIII ლეონ პაპმან), რად-
გან სომხის ტიბიკონი კათოლიკებისა ისევ ბერძნის ტი-
ბიკონის შტო არის და დღესასწაულები დიდი ნაწილი
უფრო ერთნაირი, კათოლიკობა რომ მომხდარიყო სა-
ქართველოში, ისევ აღვიღლად შევიდოდნენ თავიანთ წინა-

პრების ტიბიკონში, ამისთვის ირჩიეს სომხის ტიბიკონი, რომ იმ დროს სომხის ტიბიკონი შემოუღლიათ კათოლიკებსაც სომხების მისაერთებლად უფრო სიაღვრებით.

მ მ თ ხ რ ო ბ ა

ზოგჯერ გლისპობაც გამოადგება, კაცს საქმეს გაურჩევს. ერთ დროს ერთ კაცს შოვალე ჰყავდა. ვერაღონისძიებით ვერ აიღო მისგან მიცემული, მისესხებული ფული, სადაც მივიღ-მოვიდა სასამართლოებში, ყველგან ჩაკეტილი დახვდა მაგრად კარები, მისი შოვალის სიმდიდრის წყალობით, რამდენმეჯერ ხელმწიფესაც მიართვა მასზედ საჩივარი, მაგრამ არ იქნა, არა გაეწყო-რა, ის მისი საჩივრები ხელმწიფისგან გარდაცემული სხვა და სხვა სასამართლოებში, არ გავიდა, ყველგან მისი შოვალის მხარი დაიჭირეს და საჩივრები უკან უბრუნეს პატრონსაც. იმ ქალაქში ერთი დიდი ზარა იყო ჩამობმული, როცა ხელმწიფე მოკვდებოდა ან მისი ცოლ-შვილთაგანი, მაშინ ჩამოჰკრემდნენ, რის გამოც მთელი უფლისწულობა, სასახლის კარის კაცნი და სამსახურის კაცნი მაშინვე სასახლის ეზოში შეიკრიბებოდნენ. მეტის მოთმინებითგან გამოსული ეს კაცი ავიდა იმ სამრეკლოზედ და უწყო იმ ზარსა ძლიერი რეკვა.

რა გაიგო ზარის ხმა ხელმწიფემ, წამოვარდა თავ-ზარ დაცემული შმაგ-შმუგიანად მიმართა თავის შორბედ პირის-ფარეშებსა, ეკითხებოდა თრთოლით—ვინ მომიკვდა სახლში, დედოფალი თუ უფლისწულია. ასე დიდი შემტკველობა შეუდგათ სასახლეში დედოფალს და უფლისწულებს. ეგონათ, ხელმწიფეს რამე დიდი უბედურება დაემართაო. სიკვდილზედ მეტი უბედურება რაღა იქ-

ნება! მსახურებსაც დიდი ანალეწა შეუდგათ. ნახეს, რომ სასახლეში ყველანი მშვიდობით, უვნებლათ იყვნენ. შერმე შეიტყვეს, რომ ვიღაც უმნიშვნელო კაცს ურეკია ის ზარა. ჭკუა შეშლილი თუ არისო. მაშანვე იასაულებმა სტაცეს ხელი და წაიყვანეს. სთხოვა ხელმწიფესთან მიმიყვანეთ, რომ ძლიერ გამოსადეგი სიტყვა მაქვს მოსახსენებელიო. რა წარადგინეს, ხელმწიფემ ჰკითხა: ყმაწვილო, ვინ მოკვდა უფლისწულთაგანი, ან რა ნახე, რომ ეგ ზარა ჩამოჰკარ და ყველანი დაგვხელე-დაგვაშეთიანეო. ეგება ჭკუა შეშლილობით მოგიხდა, მითხარ სწორეო! — უპასუხა: ბატონო, სინიღისი მომკვდარა და სიმართლე ამდგარა, ამაზედ მეტი უბედურება რაღა იქნება ქვეყნის თავს? უსამართლობა მთელ თქვენს სახელმწიფოს აქცევს, აოხრებს და იმათთან მეცა: ამდენი წელიწადებია თქვენს სასამართლოებში მისვლა-მოსვლით გული გამიჯგრდა, გავაფუჭე მთელი ჩემი საცხოვრებელი და მასთან ჩემი სიცოცხლეცა. არ იქნა, ვერას ღონით, ვერაფრის მანქანით ვერ ავიღე ჩემს მოვალისგან ჩემი მინასესხი ფული, იქამდის გამიჰირდა საქმე, რომ თქვენც მოგმართეთ ჩემის საჩივრებით, მაგრამ მაინც არაფერი არ მეშველა. ახლა ამას გთხოვ მუხლ-მოყრილი, რაკი სინიღისი მომკვდარა და სიმართლეს აღარ არის, მეც მომკალით, რომ გადავრჩე ასეთს დაჰირვებულს სიცოცხლესაო. გაუკვირდა მეფეს ამ კაცის თავ-განწირულობა. მოიწვია ის მისი მოვალე, აურთვა თავის ხელით ის მისი ფულები და კმაყოფილი წავიდა თავის სახლში.

(1. იოსებ პიესა იუდაურენქმ, იოიურქმ კობოგე თეფენ რმინეო
 -ქონემ თეფენქმ თეობე შილქმნტრქმემ სილეთ თეობ
 . ამნტი ცუქი თე თეთომქმ ქემოთეფეობემნ შიგიბო ლქეთ
 თეობქმნე თეფქმნე, კომგინ ნეფენ კობოგე ნე
 -რე რეთენენ თე იშქობქმ XI იბლიე თინოთეფქობინ
 თინოთეფქმ სინოქმ-ეგენ სიესო ეფენინ, ამნქმ თეფქმ
 სიესო თეფქმნე თე თეფქმნე თე თეფქმნე თე თეფქმნე
 ნეფენქმნე თე თეფქმნე, იოთობემ-თილქმ, თინოქმ
განა ქალღმერთი და მარტომღობი სხვა და სხვა
 იუფენონ სტენქეთ თე, სიესო თეობ იოსებ თინოთენ
 ნებქმ სიესო ეფქმნე ქემთეიქმ, თინოთეფქმნე თე
 -ქეთ იუდაურენქმ-რე თე თეობინ თე, იოთობი, თეფქმ-ცემ
 , ამნქმნე, ამნქმნე სიესო თე თეობე ქემოთეფქმ, ამნქმ
 , თინოთეფქმნე, თინოთეფქმ, თინოთეფქმ-თეფქმ, თინოთეფქმ
 -ქმნე ჩენი ქემოთეფქმნე მამა ადამის და დედა
 ეფა თეფქმნე სამოთხისაგან გამოდენის თინოთე თეფქმ
 -დგომ ქემთე, ჩამომავალთ სულ, პირველად, დიდგინეს
 მეფელ სამირა, დეფქმნის ქემთე, ქემთეფქმნე ქემოქალნ-
 ქური წეს-წყობილებით დაწინაურა ყოველიფერში ქემ-
 ვრდომნი თინოთენ სათაყვანო ქემთეფქმნის მოყვარულობით
 გემოენებაზედ; რაც დიდად მოსაწონი იყო მათთვის! თე
 იოსებ ქემთე ჩამომავალთ რა ნახეს მათი წარმატება ქემ-
 -უნებობაში მათის ჩეფქმნეობის აღვირ, წახსნილობით,
 ეწინააღმდეგებოდათ, როგორც წინად მათი მიმართულე-
 ბა ღვთის გაჩენილის ბუნებითი სჯულის წინააღმდეგი
 იყო, ისე უფრო მომეტებულად მათი მეფური მმართვე-
 ლობა დიდს უსიამოვნო გულახსრეკილებას ჰბადებდა
 მათში; ეგრეთ სასახირო ბოროტი მიმართულება, რომ
 არ შეპარულიყო მათის ღვთის-მსახურებრი სჯულ-კანონის
 შემრყველად, შეიკრებენ, მოილაპარაკეს და ამოარჩიეს

არსებულადიური ფურქლები

არქიან?

თავიანთ მეფედ აგორო სახელით, სწავლული კაცის ერთი.¹⁾ რათა ღვთის მსახურებასთან ერთად შესაფერად სამოქალაქო რიგიან მმართველობაც ჰქონოდათ და ისეც იქმნა.

ამ აგორო მეფემ შეიგნო, შეისწავლა ვარსკვლავთ მრიცხველობით ციური 12 ბურჯნი და შემცდარ ვარსკვლავთ წყება. მიჰყვა თავის ჰევა-ცნობის მსჯელობით შედარებითს ჰევა-გასაჰრელს აზრებსა და მიაწერა ცის მნათობთ, ტყუილ-მართალი, მრავალნაირი ზედმოქმედება და გავლენა ადამიანების ცხოვრებაზედა, რომელიც შემდგომთ ერთი ათად გააზვიადეს და დაუმატეს მრავალი ცრუმორწმუნეობანი, საიდანაც წარმოსდგა კაცის წერა, სვე-ბედი, ილბალი, და მისთანა მიკერ-მოკერებული ლექსები, როგორნიც არიან სიზმრის რწმუნება, გრძნეულება, მისნობა, თვალთ-მაქცობა, მკითხაობა, მარჩიელობა, ბექთ-მხედველობა, ფრჩხილთ-მხედველობა, მუცლით-მოუბრობა, მერამლობა, მემარცვლობა, წყალში-მხედველობა, მხიბლაობა, შელოცვა, წილის-მყრელობა, ქალაღდების შლა, ჩაძახვა-ჩაგონება და მისთანანი. აი ამისთანა რწმენას ეწოდა ქალღეობა (ვარსკვლავთ-მისნობა)²⁾

ღვთის მსახურება ადამისგანვე დაწყობილია და ჩაგონებული თავის შვილებისათვის უპირველეს საქმედ; მაგრამ ეშმაკმან იქაც შეიტანა ბოროტი შური: უმფროსი ძმა კენი გარდაეკიდა თავისს უმფროს ძმას აბელსა, ამიტომ რომ ღმერთმა აბელის ლოცვა-ვედრებით შეწირული

¹⁾ სწერს არხიოლოგი მიხეილ პატრიარხი ასორებისა. ზოგნი ამბობენ ავტორი თვითონ ადამი იყოვო.

²⁾ მოხსენებულია სჯულის კანონში, გრძნეულობა, მისნობა, ასიხთავა, ბედი, შობის დღის ზმნა, ღრუბელთ მათებლობა, შელოცვა, ქერის მყრელობა, ბექის მხედველობა და სხავნი, რომელნიც VI წლის უზიარებლობით ისჯებიან.

მსხვერპლი კრავი უფრო უკეთესად რატომ მიიღო ჩემს შეწირულს ჭირნახულს ხვარბალზედაო, გაიტყუილა მინდვრად თავისთან ერთად ტკბილ შექცევა-საუბარში დანდობილს ეცა ანახდეთლად, ჩაჰკრა თავში კაჟის მახვილი ნაკოდალი და იქავე მოჰკლა უწყალოდ. თუ ღვთის მსახურების თაფლს ძეში მაშინვე შხამ-გესლი შეჰრია ეშმაკმან, რაღა გასაკვირველია ბუნების ვარსკვლავთმრიცხველობას მრავალნაირი საეშმაკო წყობილებანი შეჰრეოდეს კაცთ მოსაცაუნებლად და ღვთის-მსახურებისაგან მოსაშორებლად? ამას ასრევე ვხედავთ დღესაც ყოველს საქვეყნოდ გამოგონებულ მეცნიერებას, სწავლას და ხელოვნებას ბოროტ შედეგნი მისდევენ, ვიდრე ქრისტე და მისი სარწმუნოება მრავალნაირად გაყოფილ-განკერძოვებულთა ჩვენში დიდ სამწუხაროდ!

ჩვენი პირველ მშობელნი დიდ მწუხარებაში ჩაყარა კენიან თავის ძმის მკვლელობით. რა უსაყვედურეს ეგრეთი წყალობა მას, მოუვიდა გული გაბრაზიანდა, დააგდო მგლოვიარე მშობლები და გარდაიხვეწა შორს, ცხრა მთას იქით და იქ იწყო გამრავლება თავის ჩამომავლობითა. იმ მხარეს ეწოდება ნაიდი; მაინც მრავალი შვილები ჰყავდა იქამდის, რომ იქ შეძენილი შვილის სახელი ენოქი უწოდა იმ პირველ გაშენებულ ქალაქსა, როგორც სწერს წმიდა აგვისტინე.

კენისთანა ბოროტ ყოფაქცევის მქონე პირს დასძენოდა ძმის მკვლელობის რისხვად, ღვთისაგან გონების შერყეულება თრთოლა და კანკალი ხელფეხისა. იქამდის დახელილ დაფუთილი იყო თავის დღენი, დღე-და-ღამ, რომ ერთი ნიავის და სიოს მობერვით ანუ მცენარეულობის შეძვრისაგანაც თავზარ დაცემული ცახცახებდა თურმე! კენიან როგორც ნივთის მსახურმან ქვეყნიერო-

ბაში თავ-და-პირველადვე წინ წარსდგა ფეხი, გამოიჩინა საკმაო ნიჭიერება მეურნეობაში, შემოიღო სასწორ-საწყაო, საწონი და ფული, მისმა შვილმან ენაქმან გამოიგონა კალამი, წერილი, ნემს-მახათა და მიწის მზომელობა.³⁾ მათმან შვილის შვილმან ლამეკმან ორცოლობა შემოიტანა კაცობრიობაში მრავალ-ცოლობის წყაროდ, ამის შვილებმან იობელმან მოიგონა კარავი დღე-ღამე სიცხე სიცხეში თავშესაფარად, იობალმან გამოიჩინა ნიჭი სამხიარულო საგნებისა, დაიწყო მოღვესობა, სიმღერა, გალობა და საკრავნი. თობელმან იწყო მჭედლობა რკინისა და სპილენძისა, ამათმან ღამ ნოემამ სამოსლის ქსოვა გამოიღო. ერთ დღეს კაენი ტყის პირში მიწოლილ იყო, მგლის ტყაბუჭი სიცხისაგან გადმობრუნებით სცმოდა, ლამეკი სანადიროთ რა მოდიოდა, მისმან შვილმან თობელმან⁴⁾ ანიშნა კაენი მგლად, ესროლა ლამეკმან ისარი და მოჰკლა კაენი, გაწყრა კაენის მოკვლისათვის და თავის შვილი თობელიც მოჰკლა იქავ, რათ შემაცდინეო.

ღმერთმან ადამს აბელისთანა ღვთის მსახური და კაცთ მოსაწონარი სეითი მისცა, შვილებში დიდათ შესანიშნი. მისი შვილი ენოსი წარემატა ღვთის მსახურებაში, მან იწყო ღვთის სახელის ხსენება⁵⁾ ყოველ თავის საქმე ყოფის დაწყებისა და ასე თავის ყოველ მოქმედებას ღმერთსა სწირაედა. მანვე იწყო კრებულად ლოცვა ვედრება ღმერთთან დილით, სამხრისა და საღამოზე, საცალკეო ლოცვებიანიც ცისკრისა, მზის ამოსვლისა, კვირა-ძლობისა და შუაღამის ლოცვებისა. შვიდჯერ სრულ-

³⁾ ხწერს იოსებ ებრაელი.

⁴⁾ ნახე შესაქმე საღმრთო წერილისა.

⁵⁾ ნახე შესაქმის პირველი ნაწილი.

დებოდა, ⁶⁾ მის გამო სეთის ჩამომავალნი იწოდნენ ძედ ლეთისა! მიათვის არ არის ბიბლიაში მოხსენებული მათი ცხოვრების ხელსამძღვანი წეს-წყობილებანი, რადგან მათი პირველ-მშობელი მამა ადამი ყოველიფრის მცოდნე იყო, შესწავლილი ჰქონდა ცისმნათობთ გავლენა ბუნებაზედა, დრო-ქამის ბრუნვა, მცენარეულთ თვისება, სამკურნალო ბალახ-ყვავილნი, მიწის შემუშავება სახმარი ხელ-საწყობებითა, პირველი მშრომელი მუშა იყო თავის ჩამომავალთ სამაგალითოდ ყოველ საქმე ყოფაში, იცოდა სამკურნალო წყლების ძალა, მადნეულობა, მინერალოგია, გეოლოგია და მისთანა ყველაფერი, რაც კაცის გულის გასაშლელად და სიმრთელისათვის საჭირო იყო. მასთან წერვა, კითხვა, ⁷⁾ ხელიაფნური ხელოვნობა, რაც იმ დროს შეჰფეროდა სულ მის რჩევით და სწავლებით სწარმოებდნენ!

ენოსმანვე დასწერა ყოველიფერი ადამის ჩაგონებითა, მასთან ლეთის-მსახურებაცა სპილენძის ფიქრებს, თიხის ქურქლებსა და აგურებზედა. მანვე იწინასწარმეტყველა პირველად წყალრღვნა გაბორბტებულ ყოველ კაცთ სასჯელად და ბოლოს მეორედ მოსვლისა მთელი ქვეყნის გარდაწვა-გადაბუგვა ცეცხლითა, როგორც სწერენ ებრაელების რაბები; იოსები ებრაელიც ამბობს, ორ-პირამდი (ქვის სვეტები) იყვნენ დარჩენილნი წყალ-რღვნის წინა დროდან, რომელზედაც მოხაზულნი იყვნენ ცისმნათობა ბრუნვა და წყობილება, ერთს იმათგანს მეც მოვესწარ ჩემის თვალთ მინახია კიდევაცაო. წყალ-რღვნის წინად ყოფილს მათიანებს ქართველთ ისტორიკოსნიც ამბობენ

⁶⁾ „შიდღზის დღესა შინი გაქებდი შენ“. ფსალ., 164 მუხლი.

⁷⁾ უალტინიც ადამს აწერს წერა-კითხვის გავრცელებას.

და წმინდა აგვისტინეც ამტკიცებს, რომ ებრაელებს ჰქონიათ ტაძარში, იმისთვის ვერ უსარგებლიათ მისი ნაწერებითგან, ებრაელებს და ქრისტიანებს, რომ წყალ-რღვნის წინაღვე ურწმუნო კაცთაგან და შემდგომ კერპთ მსახურთაგან მრავალნაირი ცრუმორწმუნეობით არეულ-დარეული და გარყენილი ყოფილა, მხოლოდ ამორჩევით აქა იქ ნამდვილ წყაროებისაგანი ზოგიერთი ადგილები მოუტანიათ წინასწარმეტყველთ, ქრისტეს მოციქულთა თავიანთ მოძღვრებაში, როგორც სწერს იუდა მოციქული თავის ეპისტოლეში, იწინასწარმეტყველა მეშვიდემ ადამისაგან ენოქმან: „აჰა ესე რა მოვალს უფალი ბევრეულითა წმიდათა მისთათა ყოფად სასჯელისა ყოვლისა თვისვე და მხილებად ყოველთა უღმრთოთა მათთა ყოველთათვის საქმეთა უღმრთოებისა მათისათა, რომელთა უსჯულოებდეს და ყოველთათვის სიტყვათა ფიცხელთა, რომელთა იტყოდეს მისთვის ცოდვილნი უღმრთონი!“ (ა. თავი, 14, 15).

ეს სიტყვა იმ დროს, როცა მეფურმა მმართველობამ მალე გააგრილა სეთის ჩამომავლობა ღეთის-მსახურებისაგან, უკრო მიიზიდნენ პოლიტიკურს ბრწყინვალე ცხოვრებაზე, ქვეყნის ძლიერების უხემა ნაყოფიერებამ დიდ წარმატებაში შეიყვანა კაცი ხორციელად, მეტმა ჭამასმამ, შვება-განცხრომამ, ლხინმა-მხიარულებამ და ზანტ-ზარმაცურმა მოსვენებამ დასცა კაცობრიობა საშინლად; მალე გამრავლდნენ როგორც სეითიანები ისე კაენიანები, დაუხლოვდნენ ურთიერთსა საზღვრებითა, იწყეს მეზობლური ხშირი მისვლა-მოსვლა, აღებ მიცემა, ამხანაგური წრეები გაამრავლეს. სწრაფად შეითვისეს ერთ მეურის ზნე ხასიათი, ჩვეულებანი, რიგ-წყობილებანი, და გაერთდნენ კაცთ-მოყვარულის ყოფა-ქცევითა, აღარ ირჩეოდა

მათში დიდი, პატარა, მდიდარი და გლახა, ავი და კარგი უმფროსი და უმცროსი, პირველში ყველას თანასწორედ თანაუგრძნობდნენ.

ამასთან ერთად ხელს უწყობდა მათ ზედმიწევნით კარგის მკურნალობის ცოდნა, ტანის სიძლიერე სიმართლე, დღეგრძელობა, რითაც ყოველი თავიანთი სწავლა, ხელოსნობა, ვაჭრობა, მეცნიერება, ავკარგიანობით სისრულეში მოჰყავდათ. მით თავიანთ ყოველი ძალდონით მხიარულიან ლხინ-სიხარულს შეუღგნენ. შეადგინეს მრავალნაირი წრეები სხვა-და-სხვა გართულობის გასაუმჯობესებლად, გაიჩინეს მრავალგან სანავარდო აღგილები, სერ-ტყეში ბურვილები, სამხეცო მოედნები, საქიდავ-სავარჯიშოანი სხეულთა, სალხინო მიდამონი, სასიმღერო საგალობნი, სარბევ-საბურთაღნი, ცხენებას საჭენებელნი, სათევზო ტბები, საფრინველონი და მისთანა მრავალნი სახალისო სახადილონი. ისხდნენ მრავალგან მოლექსე-მომღერალ-მეზღაპრენი და დამღერდნენ ნაირ-ნაირ ტკბილ შეწყობილ საკრავებზე დიდის ქება დიდებით ბუნების ყოველნაირს გაზღვავებულს მდიდარულს აღმატებულებას, ცის კამკამ მოლურჯო თვალთუწედენელს სივრცესა, ზედ მავალ მბრუნავ მნათობთ, გავლენიან ბრწყინვალეებასა, მცენარეულთ პოხიერებასა, ვარდ-ყვავილთ სიმშვენიერე ტკბილ სუნოვანებასა, ლითონეულთ სხვა-და-სხვაობასა, თვალ-მარგალიტთ ბრწყინვალეებასა, ნივთთ-ნაირ-ნაირობასა, კავშირთ სიძლიერესა, დარ-ავდარსა და დრო-ჟამის მარად ქცევა-ბრუნვაზედა.

ასეთს ბუნების ქება-დიდებას მისდევდა თვალ-ნაჩენ მშენიერებით განთქმულ დევ-გმირთ ორთა სქესთა მეტად ვაზვიადებული ქება-დიდება, ხელოვან-ხელოსანთა, მწერალთა, პოეტთა და მეზღაპრეთა ცამდის ამალღებდნენ.

და მათს სახელებს ცის მნათობთ არქმევდნენ, როგორც მნათობნიც არიან ურანო, კრონო, არმაზი, პლუტონი, ნებტუნი, ჰერა, ჰერპესი, აპულონი, არტემი, არისი, ათინა, ვენერა, ბაქოსი, დიმიტრე, ეფესტო და სხვანი, საიდანაც წარმოსდგა შემდგომ ჯერ ცის-მნათობთ მსახურება, როგორც ქალდეეელებში და მათგან სხვა ტომ-მოდგემებში გავრცელდა და მერმე მოჰყვა მას კერპთ-მსახურებაცა უგუნურობით.

ამას სოლომონ ბრძენიც იხსენიებს: „ამაო ვართ უკვე ყოველნი კაცნი ბუნებით, რომელთაცა შინა იპოვების უცნობელობა ღეთის მიერი; რამეთუ ხილ-უღთაგან კეთილთა, ვერ შეიძლეს ცნობად მყოფისა, არცა საქმეთა მიხვედრითა ჰსცნეს ხელოვანი; არამედ ანუ ცეცხლი, ანუ სული (ქარი), ანუ მსწრაფლი ჰაერი, ანუ სიმრგვრგლე ვარსკვლავთა, ანუ მიქერვალემა წყლისა, ანუ მნასობნი ცისა ქმნილნი სოფლისანი ღმერთად ყოფად ჰგონებდეს! ხოლო უბადრუკ არიან და მკვლართა თანა სასოება მათი, რომელთა უწოდეს ღმერთებად ქმნილთა ხელთა კაცთასა ოქრო და ვერცხლი ხელოვნებისა განზრახეა და მსგავსება ცხოველთა, ანუ ქვათა უხმართა ქმნილთა ხელის პირველისა“. (სიბრძნე, ივ).

სეთის ჩამომავალნი არ დასჯერდნენ პოლიტიკურად კაენიანებთან გაწყობას, ისევე გამართეს მზახლობანა, შეირთეს მათი ქალიშვილები გმირული წამოსადგის ტანისა თავიანთ ცოლებად და ჩამოვიდნენ მათგან შობილნი ტლანქის ტანისა, რომ დიდი წილი მათი ღედები შობიერობის სიმწარით იეულიტებოდნენ და შვილები კი იზრდებოდნენ, ესენი იყვნენ მისთანადე-გმირული სახე ტანისა და ძალღონის მქონე, რომ იქამდის არც ნახულა და არც გაგონილა სადმე მაგალითად. და გმირნი იყვნეს

ქვეყანასა ზედა მათ ღღეთა შინა, და შემდგომად ამისა, ვითარცა შევიდოდეს ძენი ღეთისანი ასულთა მიმართ კაცთასა და შობდეს თავთა თვისთად, იგინი იყვნენ გმირნი საუკუნითგან კაცნი სახელოვანნი!“ (შესაქმ. ვ. 4.)

ვინ იცის როგორ დიდად გამოიჩინეს თავი ქვეყნიერობაში, რამდენ ნაირი გასაშტერებელი ძალ-ღონე მოიხმარეს თავიანთ ყოველნაირ ხელობა ხელოსნობაში,⁸⁾ რამდენი სწავლა და ბუნების მეცნიერება არ გაავრცელეს და აღიყვანეს კაცობრიობა მაღალს დარგზედა, იქამდის ვიდრე დავალიანდნენ მათი მნახველნი მათის სიკვდილის შემდგომ ცის ვარსკვლავად შეერაცხათ და მათი სახელები ეწოდებინათ 12 ბურჯებისა და ცთომილ ვარსკვლავებისათვის! ჩვეულებითია, როცა რომელიმე სახელმწიფო გამდიდრდება ყოველნაირად ქონებრივად, გონებრივად და ფიზიკური სიმრთელე სიძლიერით დიდხანს არ გასტანს მათი წარმატება, შეეპარებათ ნელ-ნელა უთაური უზომოება, უწესოება, ტაცვა-გლეჯვა, უსამართლობა და აღვირ-ახსნილი რყენილება, რითაც დაეცემიან საშინელად; ასე მოსვლიათ ასორეთლებს, ეგვიპტლებს, ბერძნებს და რომაელებს. მსგავსად არიან ელებს, ბაქტრებს, პარსებს და ქალდეველებს!

ასრევე მათ წარმატებასაც ნელ-ნელა ფეხი გადუბრუნდა, უკუღმა გადუტრიალდა მმართველობის ბორბალი: ზომიერობას უზომოება მოჰყვა, სიმართლეს უსამართლობა, სიწმინდეს უწმინდურება, მომეტებულ თავისუფლებას თავშეუკავლობა, ხელოსნობას სიყალბე, ამღებ-მიმცემლობას მატყუარება, კაცთ-მოყვარეობას კაცთმოძულება,

⁸⁾ იტალიაში, სპანიაში და სხვაგან დევგმირული ბალავრებით ნაშენი კედლები აოცებენ დღეს მეცნიერთა.

მეგობრობას დალატობა, მშვიდობიანობას უმშვიდობლობა, ერთობას შეუერთობლობა, უთანხმოება, განდგომილება, ტაცვა-გლეჯვა, კაცის კელა, უსჯულოება და ყოველნაირი სიბოროტე, ვიდრე თავიანთ მშობლებს არა თუ მარტო არ ემორჩილებოდნენ, ისივე სახლ-სადგომებით-გან ჰყრიდნენ გარეთ, მიდიოდნენ საბრალონი და უდაბურ ადგილებში, ქვაბებში და კლდის ნაპრაღ ხერხელებში სცხოვრობდნენ ხილელ მცენარეულობითა, ამათ მიიღეს სახელი დევებისა, რომელიც შემდგომ გარდაკეთდა მრავალნაირ ზღაპრებად და მოცფინა მთელ ქვეყნის ტომებში. „და იხილა ღმერთმან ვითარმედ განმრავლდეს უსჯულოებანი კაცთანი ქვეყანასაზედა და ყოველი ვინ იგონებს გულსა შინა თვისსა მოსწრაფებით ბოროტთა ყოველთა დღეთა... და თქვა ღმერთმან ავხოცო კაცი, რომელი შევქმენ პირისაგან ქვეყნისა“... (ვ. ნ. 7.).

ავმუცლობის ნაყოფანებამ გააუბედურა ჩვენი პირველნი მშობელნი და ისევე ავმუცლობამვე აღძრა, აღელა ყოველნი კაცნი, თუ ქალნი, უზომო ავხორცობის რყენილებაზედა; აღარ დარჩათ ღვთის შიში-კრძალვა, არც კაცობრიული მორიდება, არც სირცხვილი და არცა-რა პირის წყაოი, ყოველნაირად გაუკულმართდნენ, ცოლ-შვილიანი კაცები სხვებს ცოლებს სტაცდნენ და აღარ უბრუნებდნენ. ასრევე დედაკაცნიც სხვის ქმრებს იმისებდნენ და აღარ ანებებდნენ თავიანთ ცოლ-შვილთა, ცოლებს ირთამდნენ სიმრავლით და ცოლებსვე უშვებდნენ წყევლა კრულვითა. ამასაც არ სჯერდებოდნენ სხვანი და უურო უარეს რყენილებაზე აღზნენ აღელვებულნი საბოროტითა, აღარაეის ჰქონდა მოსვენება დღე-და-ღამ ბოროტი ავკაცის და ავ აღამიანების გარდაკიდული. თურ-

მე ერთს როსკიპს დედაკაცსა 40 გმირი თავს აკლემდა.⁹⁾ ქრისტე უსაყვედურებს ცოდვილებს სახარებაში: „რამეთუ ვითარცა იგი იყვნეს დღეთა მათშინა პირველ წყლის-რღენისა, ჭამდეს და სუმიდეს, იქორწინებდეს და განქორწინებდეს მუნ დღემდე, ვიდრემდე შევიდა ნოე კილობნად და ვერ ცნეს, ვიდრემდე მოიწია წყლით-რღენა იგი და წარიღო ყოველი.“ (მათ. კდ. 38).

ღმერთმან უბრძანა ნოეს კილობნის აშენება, დაარიგა ასრე: 300 წყრთის სიგრძე ჰქონდეს, 50 წყრთის სიგანე და 30 წყრთის სიმაღლე.¹⁰⁾ შიგ გაყოფილი სამ სართულად იყოს. ეს კილობანი ასი წელიწადი აშენა ნოემ, რომელსაც აშენებდნენ ისევე ცოდვილნი კაცნი. ნოე უქადაგებდა მოქცევა შენანებაზედა; მაგრამ არ ეყურებოდათ და არც სწამდათ მისი წინასწარმეტყველება, ის კილობანი მოფისა კუპრით ერთიან,¹¹⁾ შეიტანა შეაღაგა შიგ ყოველი სარჩო-საზრდელი, საკვები და საკენკი ფრინველებისა ერთი კვირის წინად და შეიყვანა შეასხა რიგ-რიგისად ყოველი ცხოველნი, ფრინველნი ზემო სართულში, მხეცნი, ნადირნი და პირუტყენი შუა სართულში და ქვემძრომნი ქვემო სართულში, ასრევე მწერნი მკალნი, ჭიაჭუანი და მატლნი დალაგდნენ თავ-თავიანთ

⁹⁾ წმ. ეფრემ ასორი,

¹⁰⁾ როგორც სწერს წმ. ავგუსტინე. ორიგინეს გამოკვლევით მოსე გეოგრაფიულს საზომს ხმარობდაო, ერთი წყრთა ექვს წყრთად უნდა მივიღოთ, 300 წყრთა, 1800 წყრთად. 50,000 წყრთად და 30-180 წყრთად, 15 წყრთა 90 წყრთად, რის სიმაღლისაც ყოფილან კაცნი.

¹¹⁾ ქალღეველი ბერეზო სწერს: ნოემ კილობანი სიპარელთ (სპერს თუ ისპირს) მზის ქალაქში ააშენა და სამნაირი მატანიე წიგნებიც იქ შეინახა კლდეშიო.

აღგილას. შინაურ პირუტყვთაგან რაც ექვება კაცსა და მფრინველთაგან შვიდ-შვიდი შეიყვანა, გარეულთაგან ორ-ორი წყვილი დედალ-მამალი: მათთან შევიდა ნოე თავის შვილებით, თავის ცოლით და რძლებით, თან შეჰყენენ მათი მსახურ-მოახლენი, მოზბედნი, კილობნის მამენებლები და ცხოველთ მკვებავნი. ეს რომ ნახეს ცოდვილ კაცთა ქირდად აიგდეს ნოე და მისძახეს: „გაყმაწვილებულო მოხუცებულო და ცრუ წინასწარმეტყველო, რა არის აგრე გამოიჩუჩებულხარ და გრძნეულობით მიგითვისებია მთელი ცხოველნი, მხეცნი, ნადირნი, პირუტყენი, ქვეწარმავალნი, მწერნი და მფრინველნი დიდ-წვრილამდის, წინ უძღვი და შეგყავს შენს აშენებულს უხარმაზარს ერთს კილობანში, რომელიც სატყვეოს უფრო წარმოადგენს, ვიდრე სასახლესა. დაგიტოვებია წმინდა ჰაერი, თვალთუწდომიცა მთელი ქვეყნის ტრიალი მიდამო, სასიამოვნო არემარე და ასეთს დარიან-მოწმენდილ, მშვენიერს დღეს ემწყვდევნი ბნელ უსანააურო კილობანში; გეშინიან წყალრღვნისა და არა მხეცებისა და გველშაპებისა. მხიარულს კაცობრიობას შორდები და მწამვლელ მყრალ მხეც-ნადირთათანა რჩეულობ ცხოვრებასა! შეხედეთ ერთი ამ რეგვენს, ამ ტუტუცსა, ამ გონება დახშულსა, როგორ მოსწყენია სიკოცხლე და თავის ნებით ცოცხალ-ცოცხალი საფლავში წვება და იმარხება, მხეცთ-საგლეჯათ და საქმელად ხდება; ასე ვაქვათ თავის თავიდგან ხელი აუღია, ამ ახალგაზდა შვილებს და რძლებს რაღას ემართლებათ? ნახეთ რა საბრალოა, რა უბედურია და რა დაღუპული, თავისთანვე ღუბავს საუკუნოდ თავის სახლობასა.“¹²⁾

12) მამა ჰავლე გაბრიელ სენიერი სწერს.

რა დღესაც შევიდა, შელავდა ნოე კილობანში, მოიღრუბლა საშინლად ცამ ისეთი შავბნელის სახითა, რომ მნახველს თავზარს დასცემდა! ცოდვილნი კი გაუტეხლად იყვნენ, აინუნშიაც არ იგდებდნენ. უეცრად იწყო ქეჩა-ქუხილით წვიმამ კოკის პირულად, აღგა იმის-თანა რღვნაში ყველგან, რომ კაცს ფეხი არსად გაედგმოდა, მას მოჰყვა დედამიწის ძერა, კლდეების ამობურთვა ცეცხლმბერვალებით, ბევრგან გაიპო დედამიწა და ამოხკუნენ დიდ-ძალი წყლები და ტბები, ვიდრე რამდენიმე დღის ვანძავლობაში წყალმა დაიჭირა მთელი დედამიწის პირი. დახედეს ავ-კაცთ, რომ გამართლდა ნოეს წინასწარმეტყველება, მაშინვე დაყარეს ქალაქ-სოფლები და აიჭრნენ მაღალ მთის წვერებზე, დახედეს რომ დღით-გან დღეზედ საშინელება მატულობს, წყალი მთებისკენაც ადის უთუოდ უნდა დაღუბულიყვნენ. მით შეეცადნენ ტივები გამართეს და მისთანა ხელ-საწყობნი თავის მოსარჩენად, მაგრამ ხშირმა მეხების ტეხა-ციენამ ამოსწვა უმრავლესნი, რალა უნდა ექნათ წყალი მთის წვერებზედ მაღლა ავიდა და 15 წყრთა შევლო მთის წვერებისაგან (ამით მტკიცდება რომ მაშინდელნი ადამიანები 15 წყრთა სიმაღლისა იყვნენ). 40 დღე-ღამე შეუღებელმა წვიმებმა ერთიან დაღუბა ცოდვილნი. მაშინ მრავალ დევგმირთ მიმართეს ცურვით ნოეს კილობანს, მაგრამ საშინელი ღელვის ზვირთები ახლოს არ უშვებდნენ. ისეთი დიდი საზარელი საცოდანობა ხდებოდა, რომ წარმოსადგენადაც შესაზარია, მხედავდნენ თვალით ცოლშვილთ უკანასკნელ გასაჭირში, თავიანთ მშობლებს, თავიანთ ძმებს, თავიანთ საყვარლებს და მეგობრებს, რომ ხელებ გაპყრობილნი საშინელის წივილ-კივილით შესტიროდნენ, შემწეობა შეელოას სთხოვდნენ, მაგრამ ვერ შეელოდნენ, რადგან

თვითონაც უკანასკნელ გაჭირვებაში იყვნენ, ვინც ხელოვანი მცურაფნი იყვნან, ხუთობით და ათობით ეკიდებოდნენ ზურგზე, ებლაუჭებოდნენ მეტის გაჭირვებით შიშის ზარისაგან ენა-პირ ჩაცვიფნულნი, ზოგნი ფეხებზე, ზოგნი მხრებზე, ზოგნი კლიკებზე და იმასაც ერთი ფეხით წინ, თავიანთთან ერთად ლუპავდნენ. ამ საშინელებით დაღუბა მთელი ღვთასგან განდგომილი კაცობრაობა, დარჩა ნოე მარტო თავის სახლობით და თავის მონამხევლებ-მხლებლებით ცხოველებთან ერთად რაც კიდობანში იყვნენ შესულნი. ერთ წელიწადზე მეტი დარჩა ნოე კიდობანში, მანამდე გაიხრწნა ყოველი მშთავალი კაცით უკანასკნელ ცხოველებამდის და მრავალნიც ვეშაპების და ზღვის მხეცების საკმელად გახდნენ. აერიენ კაცის ტურო ხერხემელნი ათას ნაირ ცხოველთ ძვალ-ძვალთან და გაირიყნენ სამხრის, ჩრდილოს, აღმოსავლეთის და დასავლეთის ოკეანეს ზღვებისკენ. დანაშთენიც რიგ გარეთ მალე დაფუტურდნენ და დამიწდნენ ღვთის მოვლენილი რისხვის წყლისაგან. აი ამისთანა მოწამლული წყალი რა შესვა-შეიშრო დედა-მიწამან, ჰაერთან ერთად გახრწნა დედა-მიწის სიჩხ-ნტე პოხიერება, რითაც მოუძღურდა დამცირდა ყველი მცენარეულობა და მასთან ყოველი ცხოველნიც კაცთან ერთად დღითგან დღედ მცირდებიან და კლებაზედ მივდივართ. როგორც ჰასაკათ ძალ-ლონით და წლოვანობით, ისეც ცხოვრებით დღითი-დღე სიბოროტე მატულობს ურთაერთის უსიყვარლობა და გაუტანლობა მეორედ მოსელის მოახლოების ნიშნად.

ერთის წლის შემდგომ გააფრინა ნოემ ყორანი და აღარ შემობრუნდა, იშოვნა მძორები საგლეჯად, მერმე გააფრინა მტრედი, სალამოსპირად ისევ ნოესთან მოვიდა, რომ წყლისაგან ვერსად ვერ დამჯდარიყო. ერთი კვირის

შემდგომ გაათრინა მტრედი და უკანვე აღარ შემობრუნებულა, ამითაც სცნა ნოემ მიწის გაშრობა, გამოვიდა კი-
 ლობნიდან ცოლ-შვილით და მთელი ცხოველებითურთ. შესწირა ღმერთს სამღთონი ცხოველებისაგან დიდ სამა-
 დლობელოდ, ღმერთმაც შერიგების ნიშნათ შეიდ ფერა-
 ცის-სარტყელა მისცა, რომ აღარ რისხემდა კაცთა წყალ-
 რღენითა და რუმ მეტად მოაწონიყო ღმერთთან ნოეს
 და მისი სახლობის ყოველ დღივე შვიდჯერ შეწირული
 ლოცვა, რომელიც ძველი სჯულითგან ქრისტიანებსაც
 გარდმოგვეცა! *თხოვეთ, რომ გუბნებენ ამ ძვირად, თუ საბუღო
 თიბნენ, თუ იმთნობ რგაეს, თოთბნენ, აცპ იმბეკათ, თუ
 თიბნენ, თუ რაოპილეს, თუბ- II თუ გრტბ, თან ითუბნებან
 თიბნენ, თუ მტელიც გეგმიზან, თუ მტელიც რა ცუმიც, თუ
 თიბნენ, თუ ყოველი ტომებს წყალ-რღენის ცნობებზე, ქალდე-
 ველების ცნობები უფრო დაახლოვებულია საღმრთო წე-
 რილთან: „კროვმან უთხრა ქსისუთრას (ნოეს) სიზმარში
 ცხადად 15 დესიოს (ღვინობისა) წყალ-რღენით მოსპობა
 კაცთა ყოველნი პირველნი, საშუალო და ბოლო მატია-
 ნენი უბრძანოს, შეინახონ სპერელთ შვის ქალაქში, კი-
 დობანი ააშენე და შედი შიგ შენის ნათესავებითა და
 მოყვარე მეგობრებითა. შეიტანე თან სარჩო საქმელ-სა-
 სმელი და შეიყვანე შენთან მხეცნი: ოთხფეხნი და მფრინ-
 ველნი მათის ყოველი საკვებ-საკენკითა და მზად იყავ
 ზღვაში სამგზავროდ! შეეკითხა სითკენ უნდა ემგზავრა?
 გარნა პასუხად მიიღო: ღმერთებთან ელოცათ, რომ კარ-
 გი საქმე მოსელოდათ კაცთა, თვალყურიანად ყოფილი-
 ყო, არ შეშლოდა შენებაში კიდობნის გეგმა, რომლის
 სიგრძე იყო 15 უტევანი და სიგანე ორი უტევანი. მოა-
 მზადა, მოაწყო ისე სრულიად, როგორც ჰბრძანებოდა,
 ცოლ-შვილი და მოყვარე-მეგობრები შიგ შეასხა-შეიყვანა.“*

რა მოიხპო წყალ-რღენით კაცობირობა, გაუშვა ქის-
სუთრამ რაღაც ფრინველი, ვერ იშონა, სარჩო, ფეხის-
მოსაკიდი და უკანვე შემობრუნდა, რამდენიმე დღის მერ-
მე გააფრინა სხვა ფრინველიც და ისინიც უკანვე შე-
მობრუნდნენ, კლანკები ტალახში ჰქონდათ მოთითხნილნი,
მესამედაც გაუშვა მფრინველნი და უკან არღარ შემო-
ბრუნებულან. მაშინ სცნა დედა-მიწის გაშრობა, გაალო-
ერთი მხარი ქერისა და ნახა კიღობანი ერთს მთაზედ
დამდგარიყო, გამოვიდა ცოლ-შვილით და ერთის ასული-
თურთ და ნავის მაშენებლებითა, დავარდა დედა-მიწაზედ
და თაყვანი სცა ღმერთთა, აღაგო ბომონი და შესწირა
მსხვერპლი მათ. მერე გაუჩინარდა თავისთან გასულეებით
ნოე. ვინც არ გაჰყვნენ მაშინვე ნავითგან, მერე გამო-
ვიდნენ ნავითგან ეძებდნენ და უძახდნენ სახელოობრ,
მაგრამ ვეღარსად ნახეს ქისსუთრა. ხმა მოესმათ ცისაგან
უბრძანებდა კერპთ-მსახურებასა, წასულიყვნენ იმ კერპე-
ბის სადგომს დამკვიდრებულიყვნენ. ისევე სიკეთე დაე-
მშვენათ ნავის მთავარს მის ცოლსა და მის ქალსა, ურ-
ჩევდა მათ წასულიყვნენ ისევ ბაბილონს და თუ სხვა
ბრძანება ექმნებოდათ ღმერთებისაგან, წასულიყვნენ
სპერის ქალაქში ამოეთხარათ შენახული მატრიანნი და
გარდაეცათ კაცთათვის და ეს სადაც მოხდენილა სასომ-
ხეთო იყო! (13) ამასვე იმეორებს აბიუდენო ქალდეველი.

ჩვენ ვსწერთ ქართველებისა და ქალდეველების ურ-
თიერთობაზედა, მისთვის ადგილობრივი სახელ-წოდების
მნიშვნელობასაც მაინც გაკვრით თვალს გარდავაფლავთ,
რაოდენადაც შეეფერება ჩვენს საგანს გასამშვენებლად.
ნოემ პირველად რომ გაალო კიღობნის კარი და გარდმო-

13) ევსები და ბერო თუბერესო ქალდეველი სწორენ.

ხედა დაღუპულ-გაოხრებულს გარშემო მთელ ტრიალ-მიდამოსა, დაიძახა მწუხარებით: არა რადიაო, ესე იგი არა რაიად ქცეული, მით ეწოდა არა რადის მთა და თვით მთას კი მასისი (მაშიში), ესე იგი ღვთის შიშის მომგონებელი, სადაც დადგა ნოეს კიდობანი, დამცველ-დამფარველი მათი. მთელი ქვეყანა წაირყვნა და მარტო ისინი დარჩნენ ცოცხალი ღვთის მადლითა. სადაც ღმერთს მსხვერპლები შესწირა შინაურ ცხოველთაგან, იქვე იმ არარატის მთის კალთობზე იმ ადგილს უწოდა აგორი,¹⁴⁾ სახსოვრად სკოთიანთ პირველი მეფისა, რომელიც ყოფილა ღვთისა და კაცთ სათნო, რომ გამოემგზავრა შარაკლისკენ იცნო ადგილობრი მთა, სადაც ბოროტ კაცთ კერპის ძეგლი სდგომოდათ, რადაც კაცის მკვლელი უწყალო კაცისა, რისთვისაც არა კაცი რქმეოდა და თქვა ეს არა კაციაო. (არაგაწ, ალაგვეზი), იქიდან რა ავიდა შეხედა მწკვრივ მთების წვერებსა და ნახა მათში ის მთის წვერი, სადაც სდგომოდათ ბოჩი (მბოძი) სეგბედისა. მით თქვა აბოცი (აგერ ბოჩიო),¹⁵⁾ მუნითგანაც გამოემართა და მოაწია უფრო უმაღლეს მთის მახლობლად, რომლის საწვეროს ჰქონოდათ ურწმუნო კაცთა აპულონის კერპი და სწოდებოდა იმ მთასაც აბული. იქ კარგ წყლიან და წმინ და ჰაერიან ადგილას დასახლდა ერთ ხანს, მოეწონა ჯავახეთის ვაკე-მინდვრები წყლიან-ტყიანი და მშრალი.

თუმც ყოველიფრით შემკული ადგილი იყო, მაგრამ ვერ კმაყოფილდებოდნენ ახალ ხილნარ მცენარეულობით,

¹⁴⁾ ეს მდიდარი სოფელი სომხებისა 200 მოსახლემდე 1840 წ. არარატის მთის მომსკდარ მიწის ზევის ქვეშ დაიღუპა.

¹⁵⁾ სრულიად მოისპენ დიოს ანუ აპულონ, არტემ ანუ ბუჩი და გაცი და ხანტაი (ზადენი) და გაი და გეონ და არმზხ. (სჯულის კანონი მე-VI კრებისა).

გემო სიჩხინტის გამოკლების გამო, უწინდებულად. მის გამო მისცა ღმერთმან ნება შინაურის ცხოველების ხორცის ქამაცა, როგორც ცხვარ-ძროხისა, თხისა, კამბეჩის, ასრევე ირმების, ჯიქების (გარეული ხარი), ჯერანთა, ჯიხეთა, ქურციკთა და მისთანა გარე თხათ წყებისა და მფრინველთა. ამათთან ერთად ნოემ საჭიროდ დაინახა მათი შესაფერი სასმისების ხმარებაცა. პირვენდელ ძალღონეზე მოსასვლელად, რომ გაუჭირვებლად შესძლებოდათ ყოველი შრომის, ჯათის ატანა ახალი ქვეყნის შესამუშავებლად. მისგამო იქაურ შესაფერს წყლიან ხეობაში, დანერგა ვაზი, მალე გახდა კარგი ვენახი, დაწურა ყურძენი, ჩაასხა ქურქელში. რა დადგა ღვინოსავით, სვა საცდელად ახალი მაქარი, წაიტყუილა გემოვნებამ, გადვადა ზომა, და დათვრა. რომ ველარ მოისვენა მეტის მხურვალეებისაგან, გაიძრო ტანის სამოსი და ტიტლიკანა, დედიშობილა გაიშხლართა მარანთან ხის ჩრდილის ქვეშ.

რა ნახა ქამის შეიღმან ქანანმან პაპა მისი ტიტლიკანა ხის ძირ ქვეშ მძინარე, მიიბრინა მამა მისს ქამს აცნობა, ქამაც რა ნახა ეგრედ შეუფერებელს მდგომარეობაში, გაჰკიცხა და თავის ძმებთანაც, სემთან და იაფეთთან, უპატიურად მოიხსენია. იაფეთი და სემი მაშინვე მიიქრნენ და ორმავემ დაფარეს უკუღმა მისვლით ისე სამოსი, რომ მისი სიშიშვლე არც კი დაუნახიათ! გამოფიზღებისა რა ჰსცა ნოემ ყოველი ყოფილი, დასწყევლა მიზეზი და მკიცხველიცა. და თქვა წყვეულ იყავ ქანან და ყრმა მონა იყავნ ძმათა მისთა. და თქვა კურთხეულ არს უფალი ღმერთი სემისა და იყოს ქანან მონა მისსა. განავრცენ ღმერთმან იაფეთ და დაემკვიდრნენ საყოფელთა შინა სემისთა და იქვენინ ქანან მონა მისსა.“ (შესაქ. თ. 25, 26, 27).

ასე ნოესგან დაწყველის გამო ქანანისა, დიდი წყენა ჩაეარდა ძმებში: აიშალნენ და უწყეს ურთიერთს კამუკკამათი. სემი და იაფეთი მამა მათსა ნოეს ემორჩილებოდნენ და ქამი კი წინააღმდეგი იყო, არ ლებულობდა თავზე თავის ჩამომავლობის მონობასა, შორდებოდა ძმებს და უკეთეს აღგილებს თხოულობდა განსათავისუფლებლად მათგან, რომ მოსვენებით ეცხოვრა ყოველ კერძოდ. რომ ვერ შერიგდნენ, არჩევანი ჰქმნეს, მოვლეს ყოველი მხარე სასომხეთო საქართველოს, თუ რომელი რომელ მხარს ირჩევდა. მით ეწოდა იმ აღგილს არჩევანი თუ ნარჩევანი, „როცა ზრუანი (სემი), ტიტანი (ქამი) და აბეთო (იაფეთი) გარდაიკიდნენ თავიანთ მამის ქსისუთრას ხელმწიფების შესაკუთრებლად; მაშინ და მათი ისისი ჩადგა მათ შუა მაშეალად და შეარჩეაო“.¹⁶⁾ თქმა არის წილი უყარა და ასე დაკმაყოფილდნენ ყველანიო.

ნოეს სემს, ქამს და იაფეთის გარდა, როგორც არხიოლოგნი სწერენ, კიდევ სხვა ვაჟი და ქალი ჰყოლია ოზირი¹⁷⁾ და ისისი, ორნივე საუცხოვეო მშვენიერნი. წარმართნი ნოეს ქსისუთრას, კრონოს, სატურნოს და ზადენს უწოდდნენ, მის შვილთ სემს—პლუტონს და ზრუანს, ქამს, დიოს, იოვს, ტატანს და არმაზსა. იაფეთს—აბეთოსა და ნეპტონს.¹⁸⁾ ქართულ ენაშიაც დარჩენილია ამ სიხელეების მნიშვნელობა საკვირვლად დღესაც სემი (ზემო) ზრუანი

16) სწერს ულუპზიადორ ფილოსოფოსი.

17) ეს ის ოზირია, რომელმანც ააშენა ოზრახო ოცხვეს.

18) თქმა არის მათი თანამედროე კაცი, წყალ-რდენის წინად ყოფილ დევგმირთ სახელებს აკუთნებდნენ როგორც ნოეს, ისე სემს ქამს და იაფეთსა, რომელნიც თვითვონ მოსწონდათ, ასრევე მათ ჩამომავლობას გარდაეცათ და მათ უმეტრებით მათ თანა მოსახელე მათი ღრობების სხვა-და-სხვა პირთ მიაწერეს. ასევე სხვათაცა!

(ზროიანი), ქამი (ხამი) ტიტანი (დიდტანი) აბეთო (გამბედო). ამისგანვეა მოგონილი აბელი ცეცხლის ასანთებლად და ბელი. ბენდიერება მისი სიკეთის მოსაგონებლად გადმოუციათ ჩვენ წინაპართ ჩვენთვის, ისე როგორც ნოეს სახსოვრად ნუნუსს ვეტყვით ღვინოსა, რომ წყალ-რღვნის შემდგომ პირველად მან იწყო ხმარება ღვინისა!

სემს წილად ზვდა მთელი სომხეთი ხარევანდამდი მით მუნებურ მთას სიმის მთა ეწოდა. პირველშივე ისე გავრავლდა არარატისკენ, რომ ერთს ქალაქს ეროვანი (ერმრავალი) ეწოდა. ქამი ჩადგა კახეთში და მის მიდამოებში, სადაც დადგა პირველად იმ ადგილს უტი (უნდი უსანდო?) ეწოდა. ხუსი არცახში დადგა მიაი შეილი, მისგან არიან ქისტები. ქანანი ჩვენს გატეხილ ხილთან დაბინავდა მით ეწოდა ხუნანი და ასე ხევობაც კი შემოვლეს მის ჩამომავალთ. იაბეთი დადგა ჯერ აბათ ხევს, რა დაათვალიერა მიდამონი, მერმე გარდვიდა აბათუბანს, მით ჰქვა წამხდარი ენით ღღესაც იმ სოფელს აბასტუმანი. ნოეს რა ცოლი მოუკვდა ჯავახეთს, დაასაფლავა იქავე და უწოდა იმ სოფელს თავის ცოლის სახელის მარად სახსოვრად, ნემზარა (ნოეს სარა), ესე იგი ნოეს ქალბატონი, ახალქალაქის მახლობლად! იქ დასტოვა თავის ჩამომავლობაც და თვითონ გადვიდა თავის შეილს იაფეთთან. იცოცხლა წყალ-რღვნის შემდგომ კიდევ 350 წელი და მოკვდა, დაიმარხა დაბა ზადენს მალლობ ადგილას, სადაც შემდგომ კერპი ჰქონდათ ზადენისა მესხებს და ანდრია ქრისტეს მოციქულის ლოცვით შეიმუსრა, როგორც სწერს ქართლის ისტორია, ზადენის კალთებზე არის ზადენ-გორა, სადაც წარმართთ მიცვალებულნი მარხიან, ზადენ გორასა და ზადენს შუა არს საბუზარა სოფელი, სადაც უმსახურიათ ჩვენ წარმართთ ცის მნა-

თობთ მაღალ ძალთათვის, რომ ასორული ლექსი საბუ-
 ზარა მაღალ ძალთ ნიშნავს. ასეთივე საბუზარები არიან
 დადგესა, ხიზაბაერას და სხვა სოფლებშიაც!

იაფეთს შვილი შვილი ჰყავდა. ჰირველი იყო გომე-
 რი, რომელიც გომარეთს დაესახლა, მისი ჩამომავალნი
 არიან გმირნი შაეის ზღვის სამხრეთ ანატოლში მცხოვრე-
 ბნი, გომერის შვილი ასკანაზი, ასკანის ქურთების წინა-
 პარი, ბითანელნი და გერმანიის მცხოვრებნი. მეორე —
 რიფათი, რიფიან მთებში მცხოვრებნი. მესამე — თორგომ,
 ართენის თოლგომს მცხოვრები, თურქების, თურქმენების
 და ჰაოსიანების წინაპარი!

მეორე გოგი კავკასიის მთიულების, გუგარების და
 სიკვთების წინაპარი, გოგს და მაგოგს წმ. აგვისტინე ამ-
 ბობს: ორივე სახელი ერთიაო. გოგ (საიანე) და მაგოგ
 (საიანიტვან გამოსული) თქმა არსო. გოგი ჯაეახეთს დაე-
 მკვიდრა და მის სამკვიდროს ეწოდა გოკია და მეორე
 ადგილას იქვე გოგაშენი, რომ მათ მიდამოს გამრავლდა
 მოდგმითა, მით მთელი ჯაეახეთი და მისი გარეშე მიტან-
 მოტანება წოდებულა გუგარებად ძველადგანვე. მესამე
 შვილი მადა, რომლის მოდგმისაც არიან მიდნი (ქურთე-
 ბი). მეოთხე იაფან, ამისგანაც არიან იონელნი მისი შვი-
 ლების ელისესაგან ელლენები. თარსისაგან კილიკელნი
 და მათი მეზობლები, კიტიმისაგან პელასგელნი კიპრში,
 მაკედონიაში და იტალიას და დოდანი მისგან დოდანელ-
 ნი ეპირში.

მეხუთე შვილი თუბალი დაემკვიდრა თბილისს (თო-
 ბალისს), მისგან არიან ტიპარენები (მთაბარელები). პონ-
 ტას და კილიკიას.²⁹⁾ მეექვსე მოსოხი, რომელიც დადგა

²⁹⁾ ნახე მსოფლიო ვრცელი ისტორია მ. იოსებ ყათირჯიანისა.
 დაბეჭდილი 1849 წ. ქ. ვენნას.

მუსხს და მის მიდამოთ გამრავლდნენ ამისგან მესხები მთელ იმ მთებში, რომელნიც საქართველოს სომხეთისაგან და სომხეთ საქვერელო ლაზისტნათგან ჰყოფენ. მთაული ხალხი, რომლებსაგან ამბობენ ლირაკელებს, ვენგრიელებს და მოსკოველ რუსებს, მეშვიდე თირასი, ამისგან თრაკიელნი ტნიესოვრ მდინარის ნაპარებს მცხოვრებნი.

სემის ჩამოშავალის ებერის მოდგმა არარატთგან სპერამდის განმრავლდა, თარრა და აბრაამი თავის ძმებით ჩვენს არტაანში არიან დაბადებულნი და გაზრდილნი, რომელსაც „ქართლის ცხოვრება“ ჰურად ასახელებს და დღესაც ჰურის სოფელი არის არტანის მახლობლად. თარრას შეილა არანი რომ მოკვდა ასე სწერს ლათინური ბიბლია: *Mortuusque est Aran ante thare patrem suum in terra nativitatis suae in ur chaldeorum. Cenesis XI, 28.* სომხურში ეს ლექსი ური ქვეყნად ქალდეველებისა დაუწერიათ და ქართულს დაბადებაში სოფლად ქალდეველთა, წმ. იერონიმესკი ლექს-ლექსად დაუწერია სწორედ, როგორც ეს ისე სხვა შესანიშნი ადგილებიცა.

აი რა უთხრა ახიორმან ამანელთ მხედარ მთავარმან ოლღომურეს ებრაელთათვის: „ერნი ესენი ტომისაგან ქალდეველთასა არიან, აქისა პარველ შუა მდინარესა შინა მკვიდრობდეს: ეინაითგან არა ჰსთნდათ შედგომად ღმერთთა მამათა თვისთა, რომელი მკვიდრობდეს ქვეყანასა შინა ქალდეველთასა, დაუტევეს სჯული უკვე მამათა თვისთა, რომელი წინაშე მრავლთა ღმერთთა იქმნეს. ერთსა ღმერთსა ზეცათასა პატივსცემდეს, რომელმან უბრძანა მათ, რათა განვიდნენ მუნითგან და დაემკვიდრნენ ქარანს შინა. (ივლითი, ე. ნ...) აქედან ცხადათ სჩანს,

რომ ქალღვეელობა და ქართველობა ერთი და იგივე სარწმუნოების წოდება არის და არა რომელიმე წინაპარისა, ციურ მნათობთ მსახურების გამო სდებდნენ ქალღვეელობის წოდებასა, ისე როგორც მრავალნი ტომნი რომის კათოლიკედ იწოდებიან თუ ლათინად: იტალიელები, ფრანგები, ისპანელები, ავსტრიელები, გერმანელები, ინგლისები, ვენგრები, პოლონელები და სხვანი ტომით კი მეტად განსხვავებულ არიან!

ნოეს სიკვდილის შემდგომ გამძლავრდნენ ქამის ჩამომავალნი, მოინდომეს თავიანთ მფლობელობის გაფრეკლება ყოველ ტომებზედა, ასეთი მათი აღზავების მიზეზი გახდა ქამის ძის ხუსის ძე ნებროთი, რომელმანც იმ დროს დევკმირობით დიდი სახელი გაითქვა, არლარ დასტოვა ტყე-ლრეში მხეცი, ნადირი, უმრავლესნი ამოსწყვიტა თავის ძლიერი ძალ-ღრნით. ამასთან ერთად იყო მეტად ენა პიროსანი და გამჭირიანი ყოველ საქმეში, რითაც დაიმსახურა მრავალთ თანაგრძნობა მიიყოლია და შეიერთა თავისთან დიდი სიმრავლე! ხოლო ხუს ჰქვა ნებროთ: „ამან იწყო გძირ ყოფად ქვეყანასა ზედა. ესე იყო გძირი მონადირე წინაშე უფლისა ღთისა.“ (შესაქ. ი. 8, 9.) რა უნდა გამეფებულიყო თავის დაწყობილი რიგ გარეთი მძლავრულის ძალადობითა, ველარ გაუძლეს მის ავ-კაცობასა, შეერთდნენ თუბალნი, მესხნი, მაგოგნი სემელებთან ერთად. დაესხნენ თავს, ანაზღვეულად დაამარცხეს საშინლად, გასდევნეს შუა მდინარისაკენ და ასე უკუ შემობრუნდნენ გამარჯვებულნი!

„და იყო ძრვასა მათსა აღმოსავალით, ამბობს დაბადებაჲსა. შუა მდინარითგან წავიდნენ და შეხვდათ დიდი ტრიალი მინდორ-ვაკენი სენაარს და მიდგეს იქ ფეხი. გააშენეს მრავალი სოფელ-დაბა-ქალაქები და დაწინაურ-

დნენ დიდად მიწის შემუშევებასა, მეურნეობასა და მოქალაქურს ცხოვრებაში, რითაც მიბაძეს წყალრღვნის წინადაც მყოფ კაცთა და ქალთა! არა მარტო ესრეთ წარმატება მისცა მათ ნებართვის გამეფებამან, არამედ უფრო უმრავლეს გამდიდრებას და გაბედნიერებას ჰპირდებოდა ქვეყანას თვითო თვითოდ“. და იქმნა დასაბამ მეფობისა მისისა ბაბილოვანი, ორეკი, არქადი და ხალანი ქვეყანასა სენაარისასა. იქვე ი.

უფრო, რომ უშიშრად ყოფილიყვნენ მისი ქვეშევრდომნი მოსალოდნელი ღვთის რისხვისაგან, იწყო ბაბილონში ერთი საოცარი ციხე გოდოლის შენება, რომლის წვერი ცას უნდა მიჰბჯენოდა, რომ წყალრღვნის განსაცდელისა დროს მომავალად იქ თავი შეეფარათ და გადაჩენილიყვნენ ღვთის რისხვისაგან, (როგორც ჰგონებენ მეცნიერნი) შენობის გეგმა მრგვალი იყო, ძირი განიერი ზომიერის სიმაღლასა, ზეითა ზეით-კი თან და თან ვიწრო კედლები შესდევდა თავამდინ, მრავალ რიგი მაგარის მოწყობილობითაო, როგორც წმ. იერონიმე სწერს, 40 წელს აშენეს და 21 ვერსის სიმაღლეზედ აიტანეს მთელი გოდოლის შენობაო, მაგრამ არ შერჩათ ეგრეთ თავხედობა, გადარია ღმერთმან მოთავენი, თავმდგომნი, მაშენებელნი და მუშები, შეუშალა ერთი ენა მრავალ ენებად, ველარ გაიგეს ერთი მეორისა. რა ასეთ არევ დარეულებაში იყვნენ, იძრა საშინლად მიწა, დაიქცა დიდი წილი იმ გოდოლისა და უმრავლესნი მოთავენი, თავს მდგომნი, თუ მაშენებელ მუშებნი ქვეშ მოიტანა და დანაშთენიც მოშორდნენ დაიფანტნენ მთელი დედამიწის ზურგზედ შეუერთებელ შეუმწვეველ უნუგეშონი.²⁰⁾

²⁰⁾ ამ დროს მიეწერები ქვის საუკუნობა, გაფანტულნი დე-

აი რას სწერს მამა იოანე შავთელი, თამარ მეფის ქების შესხმაში: „როს ენა შეიდი, მათთვის დამშვიდი, საზრახელ იყო სულთა ყოველთა, ე. ი. ერთიო. ასურთა, ინდთა, რომთა და სინდთა, ბერძენთა, სპარსთა, აგმაგუგელთა. მაშინლა მებროთ ჭკვით სამისებროთ გოდოლი ხელ ყო შენებად ველთა, თვით გაიჭრა, სული გაიჭრა, სატანჯველს მიხედა, სასტიკად ძნელად“. 91 მუხლი. თქმა არის გოდოლის დაქცევისა სხვებთან ერთად გადმოჩენილა ნებროთ და მომკვდარა. (აქეთვან ცხადად ჩანს, რომ მეფის ღივანად ყოფილს სწავლულს მამა იოანე შავთელს არ სცოდნია ჰაიკი და არცა მისი ძმები, რომლის შემწეობით მოჰკლა ჰაიკმან ნებროთი). აღრინდელნი მეცნიერნი ამბობენ, პირველშივე 72 გაიყო ენაო და მერმე რა ერთიც ხანი გადის თან და თან უფრო მრავლდება. ახლანდელი სწავლულნი ამბობენ, პირველში სამად გაიყო და რაერთიც ერთმეორეს დაშორდნენ მიწა-წყლით, იძღენი უფრო გასხვავდა და გამრავლებაზედ მიდისო, მაგრამ ჩვენი მამა ივ. შავთელი ამბობს, როგორც ვნახეთ შვიდად გაიყოვო!

სერუქის მე-5ნ წელს იმეფა პირველად ნებროთმან ბაბილოვანში, მეორედ გამეფდა ძე მისი თირო ქალდეველი. ამის დროს გამოვიდა ხმარება ოქრო ვეცხლისა, მის მერმე იმეფა სემელ სამირომან 72 წელსა, ამის ჟამს გამოვიდა დრაკანი, მხატვრობა, გამოქანდაკება, სასწორ-საწონი, საზომი და ყოველი კეთილ გან-

დამიწის ზურგზედ ვიდრე მოიპოვებდნენ სპილენძის დ. რკინის მადნებს, აღრინდული რკინეულ თუ რვალის ხელსაწყობ ფორმების დაუვიწყებლობისთვის, ქვისაგან გამოქოფიტებული ცულის, დანის და შუბის ფორმა დაუტოვს თავიანთ მოდგმას სათამაშო სავენებსავით.

წყობილება. (ამისთვის ამბობდა თურმე მენაზირმოგვი, რომ შ თვალი ჰქონდაო). თარრას მე-7 წელს გამეფდა მხნე არბი 18 წელსა, შემდგომ ბილო ართურელი 62 წელსა, ბოლოს გამეფდა ეილატ ქსარო ართურს, ამან თარროს ძმას საერომსა, რომელიც ქურმების მთავარი იყო, წარსტაცა, კაინანის კერპი და მან მისთანა მტაცველობისთვის მოჰკლა ქსარო მეფეო! ²¹⁾

ნებროთის შემდგომ იუფლეს ბაბილონზედ მიღების, 8. მეფეებმა და 11 თავადებმან, 224 წელსა, მერმე იუფლეს ქალდეელთ, 49 მეფეებმან. 458 წელსა, მას უკან გარდვიდა მეფობა არაბებზედ, მათ, 9 მეფეთ იმეფეს 245 წელს და სულ ბოლოს გამეფდა ნინი ქმარი სემრამიდისაო ²²⁾. (აი აქ სულ არ არის ჰაების გამეფება მოხსენებული, თუ რომ მართლად მოკლული ყოფილიყო ჰაიკისაგან ნებროთ, კანონით პირველად ის უნდა გამეფებულიყო ბაბილოვანს და მისი შვილის შვილები).

როგორც ჩანს საღმრთო წერილითგან 532 წელი გასულია წყალ-რღენითგან ფალეკამდის, რომლის ჟამსაც მოხდა ენების გამრავლება და აბრაამის წოდებადმდე, როცა გაიყვანა ჩვენის ქვეყნითგან ის თავის სახლობით, გასულა 1247 წელი: აქეთგან ცხადად ჩანს, რომ აბრაამის გასლვამდის ჩვენს ქვეყანას ქეშმარიტ ერთის ღმერთის მცნობელობა ყოფილა. ბაბელოვანში მფლობელობით გარყვნილან ასორების, მიდების და მისთანა მრავალი კერპთ მსახური ტომებას აყოლითა და რომ გამოსკლიათ არაბებისგან იქაური მფლობელობა, დაბრუნებულან კავკა-

²¹⁾ კედრენო და მისგან სწერს ვარდანიცა.

²²⁾ სწერს ევსები თავის ქორონიკონში.

სიაში რა, უწყევიათ მნათობთ მსახურებასთან ერთად კერპთ მსახურებაცა, რის გამოც უტანჯიათ მრავალ ნაირად აბრაამი, ვიდრე ცეცხლშიც ჩაუგდიათ, მაგრამ აბრაამი არ დამწვარა ცეცხლისგან ურში და ტან მრთელი გამოსულა, სწერენ რაბები.

უწინდელმა სახელწოდებამ დევგმირთა ჩვენის მთეებისამ გაუადვილა კერპების თაყვანის ცემა ჩვენს ერთობასა; იმ მთეებისამან, როგორნიც არიან ზადენი, არმაზი, აბოცი, აბული, არსიანი, არტვინი, ფერსა, თემი, ჰალაკაციო, ბაქო, ური და სხვაც. აბრაამის დროს ზოგიერთი ეს კერპები იყვნენ და ზოგნიც შემდგომ თან და თან დაემატნენ, ა. აბოცი (მშობისვე, ბედი) მფლობელი ყოველ კერპებზედა თავისი დიდის გავლენით²³). ბ. კრონო (ზადენი) მამა არმაზისა მფლობელი დრო უამისა, გ. ურანო, მამა კრონოსისა მეფე ატლასისა ციურ ვარსკვლავთ მპყრობელი, მკოდნე ვარსკვლავთ მრიცხველობისა და სამოქალაქო წეს-წყობილებისა. დ. არმაზი მფლობელი დარ-ავდრისა და მბრძანებელი ღმერთებისა, რეა დედა არმაზისა. ვენერა ღმერთა სიყვარულისა, ამას ბერძნები ქალასაც უწოდნენ. აპულონი ღმერთა ეტლი მზისა, მკოდნე მოლექსობისა, მესაკრაობისა და ყოველი გონიერის ხელოვნობისა, არისი (მარსი) ღმერთა ბრძოლისა. არტემი ღმერთა ნადირობისა, როგორც ანაიდი, სიწმიდის მოყვარული. აფნა (პალლა) ღმერთა მეცნიერული განათლებისა, ჰერმე მოთარგმნე ღმერთებისა,

²³) თეიმურაზ მეფე არ ვიცი, რომელი საბუთით ბოჩს ასობების ბელს ადარებს რომ არსად არ სჩანს, მირდატ ევპატორმან რომ გაიმარჯვა, რომლებზედ მას ერბო, თაფლი, ღვინო და მისთანა საწუთრო საზრდელი შესწირა, უკმია და არა ცოცხალი ყრმები.

ღმერთა ქვერმეტყველებისა, ეპრობოსა და მეგობრობისა, ბაქო ღმერთა მევენახეობისა და ღვინის სიძლიერისა, ეფესტო ღმერთა მქედლობისა, რომელსაც მოუპოვებია ვითამ ცეცხლი არმაზისათვის. დიმიტრი, ღმერთა მიწის შემუშავებისა და სხვაც.

კრონოსაგან დაგვრჩენია ქართულ ენაში დღემდის მტკიცედ საუკუნო (საოკრონო). ბოჩისაგან (ბოძი) მბოძებლობა, მინიჭება. არმაზისგან ლამაზი, არისისგან არსება. ათენასაგან გათენება, ჰერმესაგან, ემე, ემე, ლექსი სიტყვის მოსაგონებლად ხმარებული გლახთაგან ლაპარაკში. ბაქოსაგან ბაქი. ბუქილოთის წოდება ბექრო და სხვაც. ეფესტოსაგან, ფესტელა ლექსი ვინც კოქლივით იწყობს სიარულსა ფესტოლას ვეტყვით, აპულონს ფებოსაც უძახდნენ, აქეთგან არს ჩვენი ლექსი ბებლი რომ ცხოვრებაში დახელოვნებულს მცოდნე ბებერს ვეტყვით. ასევე თემსი ღმერთა სიმართლისა და სისწორისა, მით რამდენიმე მაზრას გაწესრიგებულს, ერთად შეერთებულს თემს (გუბერნიას) ვეტყვით და სხვანი.

საღმრთო წერილი არ ივარწყებს ქალღვევლებსა და იხსენიებს იობის ცხოვრებაში ასე სწერია ლატინურში: „sed et illo adhuc loquente, venit, alius, et dixit chaldacii, et tecerunt tres, turmas, et invaserunt exsmelas, et tulerunt ess necnon et pueros pecus serunt gladio, et ego fiji solus ut nuntio rem Iibi; cob. 1. 17. ჩვენებს ასე უთარგმნიათ: “მხედარნი შეიქმნეს სამად გუნდად და გარე მოადგეს აქლემებსა და წარტყვევნეს იგინი და მონანი მოსწნეს ძახვილითა; ხოლო განვეერიჱე მარტო და მოვედ თბრობად შენდა, იობ²⁴) ა.

²⁴) იობ ცხოვრებდა მაშინ, როცა ებრაელები ტყვედ იყვნენ ეგვიპტეში.

17. სომხურად უთარგმნიან მხედრები მედავლებად. თითქოს ორთავ შერცხვენიათ ქალდეველებად თარგმნა სიტყვა სიტყვად, ისე როგორც ლათინურშია ცხადად²⁵). აქეთგან წარმომდგარა ის დიდი შეცთომილება, რომ ქალდი სახელი დავიწყებაში ჩაღუპულა, როგორც ბერძნები, ებრაელები და მთელი ევროპიელები უწოდდნენ და იმ საზოგადო სახელის წილ, რომლით ჩვენთან ერთად ერთნაირი წოდებისანი იყვნენ, კერძო წოდებანი დაგვასწავლია, როგორც კლარჯნი, ქაჯნი და ქანები (სანები). ეს წოდებანიც თუმც საქებურია, მაგრამ-კი არ შეედრება საზოგადო მათ წოდებასა. კლარჯეთ დარქმევა აღვილობრივი უმრავლეს მიგრებ-მოგრებილ ხეობებისათვის. კლარჯეთითგან წარმომდგარა ლექსი მოკლე ქაჯი, რომელიც ნიშნავს გმირს, უძლეველსა, მართლაც რომ მრავალი თქმულება არის ჩვენს ერობაში გავრცელებული ქაჯებზედა არა მარტო სიტყვიერად ქორ-ზღაპრები, არამედ მწერლობაშიც შეტანილია, როგორც რუსთაველი გვიწერს ვეფხვის ტყაოსანში.

ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან, არიან ერთად კრებულნი კაცნი გრძნებისა მცოდნენი, ზედან დახელოვნებულნი, ყოველთა კაცთა მავნენი, იგი ვერ ვისგან ვნებულნი და მათნი შებმულნი წამოაფლენ დამბმალნი, გაწბილებულნი! იქმენ რასმე საკვირველსა მტერთა თვალთა დაუბრმობენ, ქართა აღძვრენ საშინელთა, ნავსა ზღვა-ზღვა დაამხოზბენ. ვითა ხმელსა გაირბენენ, წყალსა წმიდად დააშროზბენ, ჰსწადდესთ დღესა ბნელად იქმენ, სწადდესთ ბნელსა ანათოზბენ! კოლხიდელი მეხუთე მზედ წოდებული ოტია მეფისა დაც

²⁵) აქეთგან ცხადად ჩანს, რომ ქალდეველნი მოსაზღვრე ყოფილან იობის ავსიტის ქვეყანისა იმ დროს.

ასრე დახელოვნებულ იყო გრძნეულებაში, რომელიც მისთვისდა სარომტის მეფესა ცოლად. რა შენიშნა მეუღლეობაში ღალატი ქმარსა, გაშორდა და გადავიდა ევროპაში: მაშინ, როცა ტროის აოხრების შემდგომ ბერძნის მთავარნი იტანჯნობდნენ, ხმელთა შუა ზღვაში დიდი ღელვა გვემულებისაგან, ამან, თავისი თვალთ მაქცობით მთელი ქვეყანა გააოცა, სადაც მიდიოდა ყველგან დიდის პატივის ცემით ეპყრობოდნენ. ერთი გახუმრების გამო ოდისეს ხლებულნი კაცნი წკეპლის გარდარტყმით ღორად აქცია და იმავე ოდისეს თუ ულისეს ვედრებით, ხელმეორ კაცად აქცია. მერმე მიჰყვა ცოლად იტალიის მეფე პიკსა, იმაში, რომ ნახა მრუშობა, თავის ხელს ქონებულნი ოქროს ფაენის გარდარტყმით კოდალა მფრინვლად აქცია. მესამედ იტალიის მეფე ფაენომ შეირთო ცოლად და მისგან შეეძინა ძე, რომელსაც ეწოდა ლატინი, მით მთელ გვარს ლატინი ეწოდაო²⁶⁾ მისის ჩინებულობითა.

ასეთივე ყოფა ქცევისა იყო კირკეს ძმის წული მედია, ოტია მეფის ქალი, რომელიც შეუყვარდა იაზონს და ოქროს მატყლოსანი გაიტაცა მისის ხერხიანობითა და თვითანაც თან ცოლად გაჰყვა მას. მედიას იაზონისგან ორი შვილი შეეძნა თესალი და აკიმენი, სამწუხაროდ ამათ დიდ სიყვარულს დიდი სიმძულვარე დაატყდათ თავსა, იაზონმან უღალატა მედიას, წავიდა და კორინთოს კრეონ მეფის ქალი გლაეკა შეყვარა და აღარ შორდებოდა, რაც ცუდი ჩვეულებაა დიდკაცობისა. ეს ველარ მოუთმინა მედიამ, ჯერ მისგან ნაყოლი შვილები თესალი და აკიშენი მიამსვენა საწამლავით, რომ მისთანა

²⁶⁾ სწერს არნობიო.

ცოლის მოლალატეს თესლი არ დარჩენილიყო ქვეყანა-ზედა და მერმე კორინთის მეფის სასახლეც მთლად გარდააწვევინა და შიღ ჩახრაკა მეფე მისი ცოლშვილით და ქონებითა. მერმე ათინის მეფე ეკიოსს მოსთხოვდა, მისგან შეეძინა ძე მიდი. რა ეგეო მეფე მოკვდა, ზოვიდა მამა მის მეფე ოტიასთან და ოქროს მატყლოსნის მიზეზით მოუძღურებული მეფობა მისი ისევ გაუძლიერა, განდგომილნი შეარიგა, გავარდნილ-გაქცეულნი მოაყვანინა, დამორჩილებულნი გაუერთგულა, მტერნი დაამოყვრა და ასე წარმატებაში მისცა მთელი კოლხიდა!

აქეთგან ცხადად ჩანს, თუ რამოდნად დაშლილი ყოფილა ჩვენს წინაპარებთ ცოლ-ქმრობაში მოლალატობა, რაზედაც დამოკიდულია ყოველი სინილისიერი კაცობრიული უმრავლესი წეს წყობილობა, თუ მათ წარმართულ კერბთ მსახურებას, ცრუ მორწმუნეობას, მიზნობას და თვალთ მაქცობას მივხედოთ, მათი სარწმუნოების უმთავრესი კავშირი ის ყოფილა იმ დროს მიღებული დიდ პატივად და სასახელოდ ყოველთა, რომ მის მეტი არა სცოდნიათ რა. უფრო უარესი იქნებოდა ველური და ბარბაროსული ცხოვრება რომ ჰქონოდათ, რომელთაც არც სჯული აქვთსწორედ არც რამ წესიერება, არ იციან არც ნათესაობა, არც მეგობრობა, არც ნდობა, არც რიდი, არც სირცხვილი და არცა რა შეწყალება, შებრალება. მართლად ჩვენ რომ გვქონოდა ცოტა რამ უფრო გარკვევით ჩვენ წარმართთ წინაპართ ცხოვრება, ჩვენამდის მოწვენილი წერილობით და შეგვე-

ფარდა ჩვენ ის ჩვენი ახლანდელის ქრისტიანულის ცხოვრებისათვის, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ დიდად შეგვარცხვებოდა ყველას!²⁷⁾).

ვინმე შესხი.

(შემდეგი იქნება).

27) სენეკა ამბობს: „კრძალვით შევიდვართ ტაძრებში, ვიკალთავებთ სამოსსა და პირქვე ვემზობით და ასე ყოველ რიგად ვაცხადებთ დიდ კრძალვა რიდსა კერპების წინაშე!“

ტაკიტ, „გერმანელები რა შედიან თავიანთ გაშენებულს სათაყვანოს ტყეში, კერპების წინაშე ჯაჭვებით დაბორკილნი არიან კრძალვის ნიშნად და ისე სწირვენ შესაწირავთაო!“

არრიანო, „ბერძნები და სხვანი თავიანთ საღმთოების შესწირვის დროს ისე კრძალვით არიან, რომ არც ცხვირს მოიხოცვენ, არც გააფურთხებენ და არც კრინტს დასძვრენ, რომ სიჩუმე არ დაირღვესო!“

ხალხური ლექსები

(შეკრებილი სოსიკო მერკვილაძისაგან)

გორიჯერის წმინდა გიორგი
მალლა მთაში ასვენია
ნადირი ბევრი მიუღის:
მშველი, არჩვი და მელია
დათეს რალა მთარბენებს,
ვაი შიში რა ძნელია.

ნახშირმა სთქვა: მეც მაქებენ,
მეცა ვარ საქებელიო,
წმინდა რკინა ჩემგნით მოღის
სახნისი, საკვეთელიო.

ანდაზები

- არწივმა ორი ბარტყი იცის.
- აქლემის თამაში ხიდზე გამოჩნდება.
- ასეთმა ფურმა დამწიხლოს ჩემზე მეტს იწველიდეს.
- აგრე ჩემო დავითაო—რაც მოგივა თავითაო.
- აღმართი და დაღმართი ორივე ღმერთმა დასწყევლოს.
- აბლაბუდაც ფიქრობს.
- ბატონისა ჯავრობაოშ ენ გეგონოს „ჯვარობაო“.
- განა იცრუსალიმში ძაღლები არ არიან?
- დიცი, ფრისი, არგეიცი, არც გამიჩენია, არც ვიცი, როგორც გაჩნდნენ ისე დარჩნენ.
- დოლა თხას რქები არ ამოუვიდა, თავის თავი პატარა ეგონა.
- დოლა თხამ წყალში ჩაიხედა, რქები არა მაქვს ჯერ პატარა ვარო.
- ვინც ვირზე შეჯდება კარგი თა ამოუყა.
- ზურგ წამხდარი ცხენი კაქკაქს ზეცაში დაინახავსო.
- თაგვი ბედელში შიმშილით არ მოკვდება.
- ისეთი გოდორი დასწან, რომ საშვილი შეილოდ გამოგაგდესო.

—კარგს არ მიშცინან ავს არ მაკადრიანო.

—კაქკაქმა ქრელი ბარტყები იღის.

—კაცის თვ ლს შავი მიწა გააძღობს.

—ოც-და სამსა იანვარსა კლიმია სხლადედა ვენახსა.

—ოც-და ათი წლ ს შემდეგ ვინც ჩონგურზე და-
კვრას დაიწყებს საილიოს გამოადგება.

—ორმა კაცმა რომ გითხრას ბრმა ხარ, თვალსი
დახუჭე.

—ობლის კვერი ცხვა, გვიან გამოცხვა, როცა გა-
მოცხვა კარგა გამოცხვა.

—როცა არ იყოს, ცოტა კმარიყოს.

—საქმე არ ჰქონდეს ხუროსა, დაჯდეს და არაკუნოსა.

—სხვათა ჰირი ღობეს ჩხირი.

—საწყალ კაცს საბაჟოზე მიუხარიან.

—უბატრონო ეკკლესიას ეშმაკები დაეპატრონენ.

—ქურდის ქურდი ცხონებულია.

—ქუდი დასდე და სამართალი ისე გადასქერო.

—მღვდლობა მომეც ქვაზედ შემსვი, თუ ვერ ვი-
ცხოვრო ქვის ქვეშ შემსვი.

—ღმერთმა ორივე დასწყევლოს: ურია და მისი
შვილი.

—შენ დაუკარ მე მიამა, მე დაუკარ შენ გიამა.

—ცხვრის ფარამ ხეს შებღავლა და ხე გახმა.

—ძალა მივიდა და სამართალი ერდოში აძვრა.

—ძველი თივა ძველდებოდეს, ძველი ბზე კი თა-
ფლდებოდეს.

—წმინდა გიორგის ცხვრისათვის მგელს თვალეზი
უდგებოდა.

—ქინქარი ჰირის ჰირია, სატაცური ბ.ლლამია,
სვინტრი ყველას წამალია.

გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი

ბალი ფვალ გაღუწედენელი
ნეტავ მებაღე ზის საღმე?
შიგა ზის კაცი ქაბუკი
ნეღლსა და ხმელსა მკის საღმე. (სიკვდილი)

დაბეღ-და ქამი დალია
სიყაწვილისა დრონია,
უცხოთ ესტუმრა სტუმარი
უაჰბო ყოლის ძენია,
შეკრა კბილები შექედნა
მისტვია სახნარად მენღია. (ზაქარიასთან ან-
გელოზის გამოცხადება და დამუნჯება.)

ვირიცა ცასაც სვეტად შეუღდა. (ქრისტეს
ჯვრით შესვლა იერუსალიმში.)

უთმო, უძვლო ველის ნადირი
ვინც ვერ გამოიცინობს
დასთმომს სადილი (წურბელა)

ქვესკნეთო ვარღო წითლო,
ოთხო ფესვებო განზედა,
ვინც ამას ვერ გამოიცინობს
აღგეს გაბრძანდეს კარზედა. (ენდრო.)

ქვეყანას გასწვდა
ქვევრის თავს ვერა,
სუყველას უნდა
იმისი ცქერა. (ფული.)

ფეაური სიმღერები.

(შეკრებილი გრ. აფშინაშვილისა)

1

ღვთის კარზე შევიყარენით
სამოცდა სამი ხატიო,
დაგვიდგეს სასწორ-ჩარქი,¹⁾
ოქროთ ნაქედი ტახტიო...
სამოცსა ლიტრა რკინასა
ვერვინ შაუგდო ძალიო!²⁾
ქვემოთით დავჯე ტახტზედა,
კვირას³⁾ ჩემკე აქვ თვალიო.
— მაგას იახსარ⁴⁾ აიღებს,
არაგვის მხრისა არიო...

1) ფშაველების რწმენაა, რომ, როცა აღამიანი ამიერ სოფ-
ლიდამ მიიცივალემა და შვეთში მივა, იქ პირველად ღვთისა და
მის წმინდანთა წინაშე წარსდგება, სადაც ასწონენ და ისე გაიგე-
ბენ მის ცოდვა-მადლს.

2) ვერვინ შოვიდა მისი წონაო.

3) კვირაც, ფშავლის წარმოდგენით, წმინდანიც, ხატია.

4) იახსარი ხატია, რომელსაც თითქმის ყველა ფშაველი-
ლოცულობს, უფრო-კი ქისტაურას თემისა, რომელთ ბატონ-პატ-
რონად ითვლება.

ავწიე, ისე ავიღე,
ქვეშ გაუტარე ქარიო...
მაჩუქა დამბადებელმა
მშვილდ-ლახტი საომარიო...

შაიყრებიან დევები, —

სადაც დიდ მეედანია,
გაარიკებენ იმასა:
ერთ-ურთს უჭიროთ მხარია;
ღვთი შვილთ მაუკლათ კოპალა,⁵⁾
თავში დაუცნეთ ქვანია!

ჩამეეტია კოპალა,
ბატკნებურ გასქრა თავია!.

საყაქეს წმინდა გიორგი
ყველაზე მეომარია,
თუ დევებს ჩამეეტია,
ვაი მაგათი ბრალა!.

ავის გორს სახლი აუგაეთ,
შიგ დგანან ცხრანი ძმანია;
დედა ჰყოლიათ ცხრათავი,
ცხრა ვაჟის დედა-ქალია...
იმათ ჰქონიყო ქორწილი,
სიმურნ ერქვიფნეს წყალნია;
თავს ედგათ სალუდე ქობი,
მეც იმით მამცეს ზავია...

ფალავენად გამამიყვანეს

⁵⁾ ღვთიშვილი ფშაველი წმინდანებს უწოდებს კოპალაც, როგორც ფშაველის სალოცავი ზატი, წმინდანთა რიცხვშია. მასაც, როგორც იახსარს, თითქმის ყველა ფშაველი ლოცულობს, განსაკუთრებით-კი უძილაურის თემისა, რაჰელი ბატონ-პატრონად ითვლება.

ღეთიშვილთა იახსარია;
მიველირე და ვერ მივედ,
პირს დავიწერე ჯვარია!
იმას ამბობენ ღეთიშვილნი:
— რას ჩადის იახსარია?

საკმისას ლახტი ვესროლე,
თაფს დაეაქციე ბანია!
ერთ კიდეე გამომქცევიყო,
გამოერბინნეს კარნია.
კოკლა გამექცა პირთაექვე,
კლდეს მოათარა თავია;
კლდე ოთხად დავანაფოტე,
ღევს გამოვთხარე თვალია!⁶⁾

6) ზემოთ მოხსენებული „ავის გორი“ ადგილია სოფ. შუაფხოს ახლო, სადაც თურმე ღევები სახლობდნენ. ეს ღევები იახსარმა და კოპალამ თურმე ამოწყვიტეს და განდევნეს, მხოლოდ ერთი კოკლა დევი-და გაექცა და კლდეს მოეთარა. იახსარმა ლახტი ესროლა, ლახტი კლდეს მოხვდა, კლდე ოთხად გაანაფოტა, ნატეხი ღევს მოხვდა და თვალი გამოსთხარა. თვალ გამოთხრილმა ღევმა ბაზალეთის ტბისაკენ მოჰკურცხლა, იახსარიც უკან გაევიდა, ღევი ტბაში ჩახტა, იახსარიც თან ჩაჰყვა და იქ მოკლა, მაგრამ იქიდან ამოსლვა-კი ვეღარ შესძლო: „სისხლმა გაუბანა მხარნია“ აქ უნდა შევნიშნო, რომ იახსარს ფშავლების წარმოდგენით ფრინველივით მხრები აქვს. დარჩა იახსარი ტბის ძირში, იახსარის «ყმათა» მიჰმართეს ქადაგ-მისანთ: რა გზით უშველოთ ჩვენს «ბატონსაო» მკითხავემა უთხრათ: ტბის პირზე ოთხრქა-ოთხყურა ცხვარი უნდა დაჰკლათო, ის დაიხსნის იახსარსაო (რწმენაო, რომ ამ გვარი მახინჯი ცხვრის სულს მარტო ეშმაკეულ იწირავს). როგორც ლექსიდანა სჩანს, ცხრა წელი უძებნიათ ეს ცხვარი, უშოვნიათ, დაუკლავთ და მხოლოდ მაშინ-ღა «შამოუბრტყიან მხარნია» იახსარს, ამოსულა.

იმას კარგადა სცოდნეო
 ბაზალეთის ტბის გზენია,
 გ.მექცა, შიგ ჩამივარდა,
 თან ჩავუყე იახსარია;
 ამოსვლით ველარ ამოვედ,
 სისხლმა გამიბნა მხარია!
 ცხრა წელია ძებნეს ჩემ ყმათა
 ოჯახი-ოთხყურა (ხვარია;
 დაკლიან ტბისა პირზედა:
 ღმერთო, დასწერე ჯვარია!
 შაფხე ბროლისა ქვაზედა,
 შამოვი 'ერტყონ მხარია;
 დავეკლიე ჩემსა ნაჯდომსა—
 რა ქრელნი დარჩნენ ქვანია!!.

შვიდი წლის ქალი თამარი

მეფედ თქვეს, დედოფალია.

ზღვის პირზე შავიყარენით,

შაგვექნა საომარია!..

ზღვასა გადაჰკრა ჩიქილა,

გადაქანნა წყალნია.

შუა ზღვას ჩადგა სამანი—

არ გადმოსცილდეს ცხვარია!

შიგ ააშენა სიონი,

დაადგა ოქროს ჯვარია:

სახელი თამარ-მეფისა,

ზედ დაწერა გვარია:

ურჯულოთი და თათართი—

ყველას სარწმუნომც არია!..

კარატით კარატეს¹⁾ მამე

¹⁾ ნიშებია იახსარისა.

თოკი, ზედა გასავალია; ასე გავიდეთ თოკზედა—
 ვერვინ მამკიდოს, თელოა, მიტანილ
 გამამგორდა. იმთოშიც ჩემი
 პატარა ზარია; დაეკარ, ხმა ახალს
 გავარდა, მთელი გამაისახეთ
 ჯვარი! ლოცვა-წირვაზე დადგო
 ღენ ღემის პარ ქუშის⁸⁾ ყმანი. ა.
 ავის გარს შამიკიდოდით ჩემი
 პატარა ზარია; მიდულეთ
 სალულეთ ქობი, ყმანი,
 გეწეროთ ჯვარია!

2.

კოპალას მშვილდო მშვენვარო,
 გოზა წითელო,⁹⁾ ფართოვო!
 რა ლამაზ სასინჯაფი ხარ,
 ბორბალს¹⁰⁾ რომ დაემართოვო...
 წინ-კი ვერაფინ დაგიღვა,
 ახან¹¹⁾ ლახტ გაიმართოვო!

3.

ბრძანებდა ლაშარი ჯვარი:
 მტერმ დაპატანა ძალიო!

8) პირქუში ახადელი თემის სალოცავია.
 9) გოზა—მშვილდის საბმური, რომელიც მშვილდის წვერებს
 აერთებს.
 „მშვილდი ჰებს, გოზა კიპინებს,
 ბეჯანი უზიდებაო“...
 10) ბორბალი—მთა.
 11) ახან—როცა

მაჯღა თავის ლურჯასა,
წელთ შამაირტყა ხმალიო;
ჩაეიდა ბოდავის ძირსა,
ვიწრონი შაკრნა გზანიო.
მოვიდეს თათრი-შვილები—
დიდის ურჯულოს ჯარიო;
ომი შაიქნა ძრიალი,
გაქანდა სისხლას ღვარიო!
ქალაქში ჩამოდიოდა
ნაქერ-ნუქერი მკვდარიო,
ქალაქში ურუმთ უფროსმა
ყმათ გადააელო თვალიო:
— ვინ იყო ჩემი მოჯაბრე,
ვინ გამიწყვიტნა ყმანიო?
— ეგრ იცის ლაშარი ჯვარმა,
ღვთისაგანა აქეს ძალიო!
ფშავში არ შამაიტანო
ეგ შენი ზარბაზანიო...
ე შავის მოლექსებელსა
მლაშოზელა¹²⁾ მყავ ცხვარიო:
გავახდინ-გამოვახდინე,
შამოვავლიენ მთანიო.

4.

დიდი ვარ ლაშარი ჯვარი,
ცასა ვკიდივარ შიბითა;
ხმელ გორზე შედგა ბერ-მუხა,
ზედ ასასელელი კიბითა;

¹²⁾ ადგილია შირაქში.

ს—მა ერისთვიშვილმა
ამამობრუნა ძირითა;
დაჰხეივნა თავის მონანი,
მინდორზე გააჯირითა...
ღვთის კარზე შავიყარენით
ღვთის ნაბადების დილითა;
ბრძანება გამამივიდა
ღვთის ნაბრძანების პირითა:
ჯერ სუ ძეობით დავლიო,
მერმე ქალ-ქალ შვილითა!..

ბ.

ვინა თქვა:—ენამც გაჰხმება—
ქისტეთს გაბეერდა ცხვარია.
გაიგო ლაშარი ჯვარმა—
წელთ შამაირტყა ხმალია;
შაკმაზა ნისლის ფერაი,
შამაელივნა მთანია;
შამაუარა საყმთა,
შაყარა მძიმე ჯარია...
გადეიდენ ნაროვანშია,
არ დასწვდა წვიმის ცვარია!
ნარჩევებ ფშავლიშვილები
მანდ ბევრ-ბევრაი არია...
ქვახიდის ქალას ჩაგროვდენ,
ღმერთო დასწერე ჯვარია!
გამაარჩიენეს თარეშნი,
გაქანდენ, როგორც წყალია.
წინ-წინ მივარდა ბაკზედა
ციხელათ ობოლია.

თოფ დაჰკრეს ქისტიშვილებმა,
ეხლა გალღე სხვარა!
მერმე დაგვიკრეს თორღვასა:
შენა ხარ წინამძღვარია!
მა ჩარბოდაანთ დაფთსა
აქვს მოლაღატე ხმალია...
დაგვიკრეს კონტათ შალვასა—
ბაღლია, უმეტარია!
ღიჯურს არ მოვკლავთ, ამბობენ,
მაგრამ არ მოგცეს ზავია.
წყემსიც ალასთან მოკვდება,
არ დაანება თავია...
თქვენ წადით, ვეღარ წამოვლ,
ღმერთმა დაგწეროთ ჯვარია!..
ჩემ თავ მოგიკვდეთ, ფშველებო,
თქვენნი მძე კოდვა-ბრაღია:
ზაფხულის დაგწვავთ მზე-წვიმა,
ზამთრობით თოვლის წყაღია!
თვალმც საღ დამავლებინა—
თეთრად დაჩნდება ძეღლია...
ე მაგ ლექსაის მოთქომა
აღვანში თუშის ქღლია;
საღექსო გამამიგზავნეთ—
თირო შიშაქი სხვარია,
ან თითო საყურ-ბეჭდი,
აქრ-აღლებდეს ქარია!..

საბოლოო საბეჭდო და სალიტერატურო ნახატი-
ბიანი გაბეჭდი

„კვანა“

გამოვა 1900 წელსაც ყოველ კვირაში ერთხელ
ერთიდან სამ თბახამდე

იმავე პროგრამით - ოგორც 1899 წელს.

რედაქციისაგან: ახლა წლიდან „კვანას“ მიე-
მატება პროგრამის ყველა განყოფილება, რასთ-
გასაც შედგა მუდმივ თანამშრომელთა წრე.

გაზეთი წლიურათ ღირს გაუგზავნელათ 7 მანეთათ,
ხოლო გაგზავნით 8 მან. ნახევარი წლით გაუგზავნელათ
3 მან. 50 კაპ., გაგზავნით 4 მან. სამი თვით გაუგ-
ზავნელათ 2 მანეთ., გაგზავნით 2 მ. 50 კ. თითო
ნომერი სამ შაურათ. ხელის მომწერლებს წლის ფული
შეუძლიათ ნაწილ-ნაწილათ გამოგზავნონ.

ხელის მოწერა მიიღება თფილისში „წერა-კითხვის
საზოგადოების კანცელარიაში“ (Дворцовая ул, ძ.
зем. банка № 101) და თვით „კვანას“ რედაქციაში
არტილერიის ქუჩა, № 5, კორნუხის ახლო.

ფოსტის ადრესი: Тифлис Редакция „КВАН“

საქმაწვილო ნახატებიანი ჟურნალი

„ჯეჯილი“

წელიწადი მეთერთმეტი

გამოვა 1900 წელსაც თვეში ერთხელ იმავე ზრგ-რამით, როგორცათაც აქამდის.

ჟურნალი „ჯეჯილი“ მიღებულია თფილისის საე-ზარქიო და კავკასიის ოლქის სამოსწავლო რჩევებისაგან სსსწავლებლის სამკითხველდებში საკითხავათ.

ჟურნალი „ჯეჯილი“ თფილისში დატარებით ღირს 4 მან. თფილისს გარეშე გაგზავნით 5 მან. ცალკე ნომერი 50 კახ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარ წლით.

ხელის მოწერა მიიღება:

- 1) თფილისში — „წერა-კითხვის გამ. საზოგადოების“ კანცელარიაში (Дворцовая ул. д. Груз. Двор., № 101), და თვით „ჯეჯილი“-ს რედაქციაში (Артиллер. ул. № 5, возлѣ Кадетскаго корпуса)

ფოსტის ადრესი: *Въ Тифлисъ въ редакцію грузинскаго дѣтскаго журнала „Джеджили“.*

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა ნ ი .

1900 წ ე ლ ს

ა კ ა კ ი ს

თ ვ ი უ რ ი

„კ რ ე ბ უ ლ ი“

(წელიწადი შესაძე)

გამოვა იმავე პროგრამით და იმავე პირობებით, როგორც 1899 წელს; ესე იგი გარდა საკუთარის ნაწერებისა დაიბეჭდება სხვების ნაწერებიც.

ფასი იგივე დარჩება:

გ ა გ ზ ა ვ ნ ა თ 7 მ ა ნ ე თ ა ,

გ ა უ გ ზ ა ვ ნ ე ლ ა დ — 6 მ ა ნ . , ნ ა ხ ე ვ ა რ ი ს წ ლ ი თ — 4 მ ა ნ .

თ ვ ი უ რ ა დ და კ ე რ ძ ო №-რ ი — 60 კ .

ფულის შემტანს ნაწილ-ნაწილად შეიძლება:

ხელის-მოწერისას 3 მან., შირველ მარტს 2 მან. და შირველ მაისს 2 მან.

რედაქცია იმეორებს დ. ყვარიალასა

ადრესა: დ. ყვარიალას „კრებულის“ რედაქცია და თბილისი „წერა-კითხვის საზოგადოება“.

რედაქციაში მოიპოვება სრულად 1899 წლის „კრებული“-ს წიგნები, გაგზავნით 7 მანეთად, ხოლო ახალ ხელის-მომწერთ დაეთმობათ 6 მანეთად.

„კრებული“-ს რედაქტორი და გამომც. აკაკი.

1900 წ.

„მოამბე“

„ცნობის ფურცალი“

(წელიწადი მეშვიდე)

(წელიწადი მეხუთე)

გამოვა ყოველ თვის პირველ რიცხვებში

გამოვა ყოველ დღე კვირა-უაჩხაძის შემადგაჯ

ფასი ჟურნალ. გაგზავნით:

გაზეთის ფასი გაგზავნით:

რუსეთისა და კავკასიის ქალაქებში 1 წლ. 6 თვ. 3 თვ. 10 მ. 6 მ. 4 მ.

რუსეთისა და კავკასიის ქალაქებში 1 წლ. 1 თვ. 6 მ. 75 კაპ.

სამზღვარ-გარეთის ქალაქებში 1 წლ. 6 თვ. 3 თვ. 13 მ. 7 მ. 5 მ.

სამზღვარ-გარეთის ქალაქებში 1 წლ. 1 თვ. 7 მ. 90 კაპ.

წლაურა ფასას შემოტანა შეიძლება განაწილდეს:

პირველად 5 მან., 1-ლ აპრილამდე 3 მან. და 1-ლ სექტემბრამდე 2 მან.

პირველად 3 მან., 1-ლ აპრილამდე 2 მან. და 1-ლ სექტემბრამდე 1 მან.

ვინც ორივე გამოცემას ერთად გამოიწერს უფლავათი მიეცემა

ჟურნალში ყოველ თვე დაბეჭდება სხვათა შორის შიხური და უცხოეთის შიმოხილვა.

გაზეთში იმავე დღესვე დაბეჭდება დებეშები, ქრონიკას (ახალი ამბები) და სხვ.

განცხადების ფასი: პირველ გვერდზე სტრიქონი 10 კ. მეოთხეზე 5 კ. თუ განცხადება 3-ჯერზე მეტი დაბეჭდება, მაშინ დაბეჭდვა ნაკლები ეღირება.

აღრესი რედაქციისა: **Тифлисъ, въ редакцію „Моамбъ“ и „Цнобисъ-Пурцели“.**

